

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ο ανθρώπινος παράγοντας στις Διεθνείς Σχέσεις: μια μελέτη της επίδρασης των ανθρωπίνων παθών και αδυναμιών στο φαινόμενο του πολέμου»

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΖΕΡΒΟΣ
(Α.Μ. 1210 Μ 035)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΑΡΙΟΣ ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ

ΑΘΗΝΑ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2012

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του μεταπτυχιακού φοιτητή

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Β. ΖΕΡΒΟΥ
(Α.Μ. 1210 Μ 035)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΑΡΙΟΣ ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ

***«Ο ανθρώπινος παράγοντας στις Διεθνείς Σχέσεις: μια
μελέτη της επίδρασης των ανθρωπίνων παθών και
αδυναμιών στο φαινόμενο του πολέμου»***

ΑΘΗΝΑ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2012

*Αφιερώνεται
στη σύζυγό μου Κατερίνα
και τα παιδιά μας, Διονυσία, Δήμητρα, Βασίλη,
Φωτεινή, Χαράλαμπο και Ευάγγελο.*

Πίνακας Περιεχομένων

Σελίδα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Ο ΚΕΝΝΕΤΗ WALTZ ΚΑΙ ΤΑ ΤΡΙΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ.....	7
1.1 : ΟΙ ΤΡΕΙΣ «ΕΙΚΟΝΕΣ» ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ	7
1.2 : ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	13
2.1 : Η ΔΟΞΑ ΩΣ ΑΙΤΙΟ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	14
2.2 : Ο ΦΟΒΟΣ ΩΣ ΑΙΤΙΟ ΠΟΛΕΜΟΥ	15
2.3 : ΤΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΩΣ ΑΙΤΙΟ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : Η ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ...22	
3.1 : ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΡΑΓΩΝ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	23
3.2 : Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ – ΕΝΑ ΠΡΟΣΦΑΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ	27
3.3 : Ο «ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ» ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΞΑΠΛΩΣΗΣ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : Η ΕΣΦΑΛΜΕΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ.....	34
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : Η ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ.....	43
5.1 : Η ΑΘΗΝΑ ΥΠΟ ΤΗΝ ΗΓΕΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ	44

5.2 : ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΚΑΙ Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ.....	47
5.3 : Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ.....	50
5.4 : ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο : Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ BUSH, Η ΕΝΟΠΙΟΗΣΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΠΟΥ	55
6.1 : Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ BUSH ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΤΟΥ	56
6.2 : ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ	58
6.3 : Η ΕΠΑΝΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ	62
6.4 : Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΠΟΥ	67
6.5 : ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο : ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	75
7.1 : ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	75
7.2 : ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	86

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφορμή για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας ήταν η ανάγνωση των βιβλίων, αφενός του John Stoessinger, “*Why Nations Go to War*” και αφετέρου του Βύρωνος Θεοδωρόπουλου με τίτλο «*Το Παράλογο στις Διεθνείς Σχέσεις*»¹. Σ’ αυτά παρουσιάζονται πληθώρα ιστορικών παραδειγμάτων, όπου ακολουθήθηκαν πολιτικές, οι οποίες υποτίθεται πως εξυπηρετούσαν το εθνικό συμφέρον και που όμως κατέληξαν να είναι τρομερά επιζήμιες, αν όχι καταστροφικές, για το κράτος και την ηγεσία που τις εφάρμοσε. Και προβάλλει το ερώτημα: ποια λογική επέβαλε αυτές τις πολιτικές; Είναι οι συσχετισμοί της ισχύος και το καλώς νοούμενο εθνικό συμφέρον, ή μήπως είναι κάποιες πλευρές της ανθρώπινης φύσης, τα πάθη και οι αδυναμίες των ηγετών κυρίως, αλλά και του πλήθους, που κατευθύνουν αυτές τις κρίσιμες αποφάσεις;

Σκοπός της εργασίας είναι να γίνει μια ενδελεχής προσέγγιση – ανάλυση του ανθρώπινου παράγοντα, τόσο στο πρόσωπο των ηγετών², όσο και του πλήθους – ανθρώπινης μάζας, από τη σκοπιά των Διεθνών Σχέσεων (Δ.Σ.) και ειδικότερα της επίδρασής του στο κεντρικότερο ζήτημα αυτών, του φαινομένου του πολέμου. Ο ανθρώπινος παράγοντας, μετά την εμφάνιση και επικράτηση των δομικών θεωριών³, έχει υποτιμηθεί ως ανεξάρτητη μεταβλητή στο πεδίο των Δ.Σ.. Οι ερευνητές, στην προσπάθειά τους να παράξουν θεωρίες με μεγαλύτερη επεξηγηματική και προβλεπτική ικανότητα, παρασυρόμενοι ίσως και από τους

---

¹ Stoessinger John, “*Why Nations Go to War*”, St. Martin’s Press N.Y., 1998 και Θεοδωρόπουλος Βύρων, «*Το Παράλογο στις Διεθνείς Σχέσεις*», Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2000.

² Decision makers στη διεθνή βιβλιογραφία.

³ Δομικές ονομάζονται εκείνες οι θεωρίες Διεθνούς Πολιτικής οι οποίες εστιάζουν την ανάλυσή τους στη δομή του διεθνούς συστήματος προκειμένου να κατανοήσουν, να επεξηγήσουν, αλλά και να προβλέψουν, ει δυνατόν, τα φαινόμενα αυτής. Επιφανέστεροι εκπρόσωποι από την πλευρά του Ρεαλισμού: Waltz Kenneth, «*Θεωρία διεθνούς πολιτικής*», Ποιότητα, Αθήνα 2011, Mearsheimer John, «*Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*», Ποιότητα, Αθήνα, 2009, Gilpin Robert, «*Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*», Ποιότητα, Αθήνα, 2007 και από την πλευρά του φιλελευθερισμού: Keohane & Nye, “*Power and interdependence*”, Longman, New York, 2001, Keohane, “*The Demand for International Regimes*”, International Organization, March 1982 Vol.36:pp. 325-355, Ruggie John Gerard, “*International Regimes, Transactions and Change*”, International Organization, Vol. 36, issue 2, Spring 1982, pp. 379-415 και Keohane & Martin, “*The promise of Institutional theory*”, International Security, 20 (1): pp. 39-51.

συναδέλφους τους των θετικών επιστημών για απτά αποτελέσματα, αναζήτησαν τις μεταβλητές τους κυρίως στην τρίτη εικόνα των Δ.Σ. κατά Kenneth Waltz⁴, στο επίπεδο του Διεθνούς Συστήματος. Χωρίς να παραγνωρίζουμε και να αμφισβητούμε τα ευρήματα αυτά, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το φλέγον ζήτημα της πρόκλησης ή μη των πολέμων μέσα από την πρώτη εικόνα των Δ.Σ.⁵, αυτή του ανθρώπου. Κύριο επιχείρημα του παρόντος πονήματος είναι πως αρχικά χωρίς ανάλυση και κατανόηση της επίδρασης των ανθρωπίνων παθών και αδυναμιών στην εκδήλωση της διεθνούς βίας και, στη συνέχεια, χωρίς προσπάθεια βελτίωσης και, ει δυνατόν, θεραπείας των παραμέτρων αυτών, οι όποιες προσπάθειες περιορισμού και εξάλειψής της μόνο στο συστημικό επίπεδο, θα παραμένουν ημιτελείς και ατελέσφορες. Από τη σκοπιά αυτή, η εργασία σε θεωρητικό επίπεδο μπορεί να ενταχθεί στο πεδίο του νεοκλασικού ρεαλισμού, από τη στιγμή που υπεισέρχεται στο «μαύρο κουτί» του κράτους και εξετάζει παράγοντες μέσα σ' αυτό. Επίσης, μπορεί να ενταχθεί στο ρεαλιστικό παράδειγμα και για έναν ακόμη λόγο: διότι θα γίνει προσπάθεια να καταδειχθεί πως μόνο με πραγματικά ρεαλιστική–αντικειμενική θεώρηση των διεθνών υποθέσεων από τους ηγέτες μπορεί να εξυπηρετηθεί το εθνικό συμφέρον για ασφάλεια και ευημερία. Αντίθετα, όταν αυτό γίνεται στρεβλά αντιληπτό μέσα από τον παραμορφωτικό φακό των ανθρωπίνων παθών και αδυναμιών, παρ' όλο που μπορεί να παρουσιάζεται ως Realpolitik, στην ουσία οδηγεί στο ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που επιδιώκει, αυτό της μείωσης της ισχύος, αν όχι της καταστροφής της οντότητας της διεθνούς πολιτικής, είτε αυτή είναι πόλη – κράτος, είτε αυτοκρατορία, είτε έθνος–κράτος, είτε τέλος εθνοτική ομάδα.

Η δομή της εργασίας θα ακολουθήσει τα παρακάτω βήματα: Στο πρώτο μέρος θα επιχειρηθεί η θεωρητική προσέγγιση του αντικειμένου. Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια σύντομη αναφορά στα τρία επίπεδα ανάλυσης των Δ.Σ. κατά Kenneth Waltz, καθώς και κάποιες κριτικές παρατηρήσεις επ' αυτών. Στο δεύτερο

---

⁴ Θα γίνει αμέσως παρακάτω, στο 1^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, σύντομη αναφορά στο έργο του Waltz Kenneth, «Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος», Ποιότητα, Αθήνα, 2011, προκειμένου ο αναγνώστης να έχει ξεκάθαρη εικόνα των επιπέδων ανάλυσης της διεθνούς πολιτικής.

⁵ Ibid, pp.37-66.

κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα αίτια του πολέμου κατά τον Θουκυδίδη⁶, δηλαδή στη «Δόξα», το «Δέος» και το «Συμφέρον», ενώ στο τρίτο, στην περίφημη «Άνιση Ανάπτυξη»⁷, πάντα από τη σκοπιά του ανθρώπινου παράγοντα. Τέλος, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της θεωρητικής μας προσέγγισης θα αναφερθούμε στις εσφαλμένες αντιλήψεις των ηγετών, πώς αυτές δημιουργούνται, τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων και πού οδηγούν. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα γίνει η μελέτη δύο περιπτώσεων της Διεθνούς πολιτικής, υπό το πρίσμα της ανωτέρω θεωρητικής προσέγγισης. Η πρώτη θα είναι αυτή του Πελοποννησιακού πολέμου από την πλευρά των Αθηναίων και πιο συγκεκριμένα θα γίνει προσπάθεια να καταδειχθεί η συνεισφορά των ανθρώπινου παράγοντα, η οποία συνετέλεσε, ώστε μία φαινομενικά σίγουρη επικράτηση για την Αθήνα, να καταλήξει σε παράδοση άνευ όρων και στο τέλος της Αθηναϊκής ηγεμονίας. Η δεύτερη θα είναι αυτή του χειρισμού από την πλευρά του προέδρου των ΗΠΑ George Bush του πρεσβύτερου της επανένωσης της Γερμανίας, η οποία σήμανε το τέλος του ψυχρού πολέμου, την αναδιάρθρωση της Ευρώπης και λίγο αργότερα, την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης⁸ γεγονότα κατακλυσμιαίων διαστάσεων, που όμως έγιναν με ειρηνικό τρόπο, χωρίς να αφήσουν ανοικτές πληγές, που αργότερα θα γίνονταν αιτίες και εστίες συγκρούσεων στην καρδιά της Ευρώπης⁸, χάρις κυρίως στους επιδέξιους χειρισμούς της ηγεσίας των ΗΠΑ. Επίσης, θα γίνει σύντομη αναφορά στους χειρισμούς του ίδιου προσώπου στο θέμα του πρώτου πολέμου του Περσικού Κόλπου το 1990–91, εν αντιθέσει με τους χειρισμούς του υιού του George W. Bush στην ίδια περιοχή το 2003, καθώς και στην φυσιογνωμία του Ιρακινού ηγέτη Saddam Hussein. Τέλος, αντί επιλόγου, θα συνοψιστούν οι διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα της μελέτης και θα γίνουν κάποιες προτάσεις προς την κατεύθυνση του τι μπορεί να γίνει, ώστε να μετριαστεί η επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα στην πρόκληση των διεθνών συγκρούσεων.

---

⁶ Θουκυδίδου *Ιστορία*, Α 75-76 [μτφ. Άγγελου Βλάχου], Ιριδανός, Αθήνα, 1992, p.59.

⁷ Πλατιάς Αθανάσιος, «*Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*», Εστία, Αθήνα, 2010, pp. 62-63.

⁸ Εξαίρεση αποτελούν οι πόλεμοι που ακολούθησαν τη διάλυση της ενωμένης Γιουγκοσλαβίας, οι οποίοι όμως εμπίπτουν στην κατηγορία των εθνικών συγκρούσεων και δεν απετέλεσαν παρενέργειες των χειρισμών που αναφέρουμε.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Κεφάλαιο 1^ο

Ο Kenneth Waltz και τα Τρία Επίπεδα Ανάλυσης

Πρώτος σταθμός στη θεωρητική μας προσέγγιση θα είναι το κλασσικό έργο του Kenneth Waltz *“Man, the State and War. A Theoretical Analysis”*⁹. Αυτό υπήρξε η διδακτορική διατριβή του εν λόγω συγγραφέα το 1954 και μαζί με το *“Theory of International Politics”*¹⁰, τον κατέταξαν ανάμεσα στους κορυφαίους διεθνολόγους του 20ού αιώνα. Η καινοτομία του Waltz είναι πως επανεισάγει σαφώς το τρίτο επίπεδο ανάλυσης στη μελέτη των Δ.Σ., αυτό του διεθνούς συστήματος¹¹, μετά από σχεδόν 2.500 χρόνια, όπου πρώτος το συμπεριέλαβε ο Θουκυδίδης στο κλασσικό του έργο «Θουκυδίδου Ιστορία»¹². Υπάρχουν, βέβαια, κάποιες αναφορές στα έργα των Hobbes και Rousseau για το «κοινωνικό» περιβάλλον των κρατών, αλλά όχι με τον συστηματικό και ξεκάθαρο τρόπο που το κάνει ο Waltz. Ο τελευταίος σαφώς κατονομάζει τα τρία επίπεδα ανάλυσης, τις τρεις «εικόνες» των Δ.Σ.¹³, τον άνθρωπο, το κράτος και το διεθνές σύστημα, που χωρίς την ενδελεχή ανάλυση – μελέτη και των τριών δεν μπορεί να ερμηνευθεί το φαινόμενο του πολέμου¹⁴.

1.1. Οι τρεις «εικόνες» των Διεθνών Σχέσεων

Ξεκινώντας από την πρώτη εικόνα των Δ.Σ., αυτή της ανθρώπινης φύσης και συμπεριφοράς, ο Waltz χρησιμοποιεί ως κύριες πηγές του τα έργα των John Milton, Αγίου Αυγουστίνου, Reinhold Niebuhr, Spinoza και Hans Morgenthau. Έτσι, παραθέτει χαρακτηριστικά μία ρήση του John Milton θέλοντας να τονίσει τη συμβολή του ανθρώπινου παράγοντα: «η διαστροφή της τρέλας μας είναι τόσο μεγάλη, ώστε ουδέποτε παύουμε να παράγουμε από τις ίδιες τις καρδιές μας, σαν

---

⁹ Waltz Kenneth, *“Man, the State and War. A Theoretical Analysis”*, Columbia University Press, N.Y., 1959.

¹⁰ Waltz Kenneth, *“Theory of International Politics”*, Mc Graw – Hill, 1979.

¹¹ Waltz Kenneth, *supra* σημ.4, pp.7-10.

¹² «Θουκυδίδου Ιστορία», *supra* σημ.6.

¹³ Waltz Kenneth, *supra* σημ.4, p.31.

¹⁴ *Ibid*, p.302.

να ήταν τσακμακόπετρες, τους σπόρους και τις σπίθες καινούριων βασάνων για τους εαυτούς μας, μέχρι να παραδοθούν όλοι ξανά στις φλόγες»¹⁵. Σ' αυτή βλέπουμε να τονίζεται το γεγονός πως τα πάθη παράγονται μέσα στον άνθρωπο και γίνονται πηγή μεγάλων κακών για το σύνολο. Παρακάτω, διατυπώνοντας συνοπτικά την πρώτη εικόνα αναφέρει πως αυτή θα μπορούσε να συνοψιστεί στο επιχείρημα πως η κακία των ανθρώπων ή η ακατάλληλη συμπεριφορά τους, οδηγούν στον πόλεμο· αντίθετα, η ατομική καλοσύνη, αν μπορούσε να γενικευθεί θα επέφερε την ειρήνη. Γενικά, ο Waltz προσπαθεί να ταξινομήσει τους θεωρητικούς της πρώτης εικόνας σε αισιόδοξους και απαισιόδοξους. Οι αισιόδοξοι πιστεύουν πως η ανθρώπινη φύση και συμπεριφορά μπορούν εύκολα να αλλάξουν και μάλιστα σε σύντομο χρόνο μίας ή δύο γενεών¹⁶, με κίνδυνο να χαρακτηριστούν αφελείς. Απ' την άλλη, οι απαισιόδοξοι πρεσβεύουν πως η ανθρώπινη φύση και συμπεριφορά είναι δεδομένα κακή και δεν αλλάζει, με αποτέλεσμα να απορρίπτουν την όποια προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση. Σαφώς σ' αυτή την κατηγορία μπορεί να ενταχθεί και ο Hans Morgenthau ο οποίος διατυπώνοντας τις βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού υποστηρίζει ξεκάθαρα πως η ανθρώπινη φύση είναι αμετάβλητα κακή και ειδικότερα εγωκεντρική, εσωστρεφής και ιδιοτελής¹⁷.

Στη δεύτερη εικόνα των Δ.Σ. ο Waltz, με κύριες πηγές του τα έργα των Kant και Rousseau, αλλά και πολλών θεωρητικών του μαρξισμού, παρουσιάζει και ελέγχει το επιχείρημα πως αιτία των πολέμων είναι η δομή κάποιων κρατών· με άλλα λόγια, πως υπάρχουν «καλά κράτη», που ρέπουν προς την ειρήνη, και «κακά κράτη», που ρέπουν προς τον πόλεμο. Πρόκειται για τη γνωστή θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης¹⁸, αλλά και την αντίστοιχη της σοσιαλιστικής ειρήνης¹⁹,

---

¹⁵ Milton John, *"The Doctrine and Discipline of Divorce"*, Works III, p.180, όπως παρατίθεται στο: Waltz Kenneth, *supra* σημ.4, pp.19-20.

¹⁶ *Ibid*, pp.85-86

¹⁷ Morgenthau Hans, *"Politics Among Nations –The Struggle for Power and Peace"*, Mc Graw Hill, Boston Massachusetts, 1993, pp.4-5.

¹⁸ Για τη θεωρία της Δημοκρατικής ειρήνης βλέπε: Doyle, Michael W. (Dec. 1986), *"Liberalism and World Politics"*, The American Political Science Review 80 (4): 1151–1169, Doyle, Michael W. (1983), *"Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs"*, Philosophy and Public Affairs, I and II (12): 205–235, 323–353, Flynn Gregory, Farrell Henry, *"Piecing Together the Democratic Peace: The CSCE, Norms, and the "Construction" of Security in Post-Cold War Europe"*, International Organization, Vol. 53, No. 3 (Summer, 1999), pp. 505-535.

¹⁹ Για τη σοσιαλιστική ειρήνη, βλέπε μεταξύ άλλων: Lenin Vladimir Ilyich, «Ο Ιμπεριαλισμός, Ανώτατο Στάδιο του Καπιταλισμού», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2009 και Marx Karl, Engels Friedrich, *"Communist Manifesto"*, Samuel Moore (μτφ.), Charles H.Kerr & Co., Chicago, 1946.

δηλαδή πως τα δημοκρατικά κράτη δεν πολεμούν μεταξύ τους και αντίστοιχα τα σοσιαλιστικά το ίδιο. Δεν θα σταθούμε ιδιαίτερα σ' αυτά, καθώς πολλά έχουν γραφεί εκατέρωθεν και ο Waltz τους προσάπτει την κατηγορία της ασάφειας στις θεωρίες τους, καθώς και το γεγονός πως από πουθενά δεν προκύπτει πως αν επικρατούσαν παγκόσμια οι δημοκρατίες ή ο σοσιαλισμός αυτομάτως θα έπαυε κάθε πόλεμος²⁰.

Τέλος, ο Waltz αναλύει την τρίτη εικόνα των Δ.Σ., αυτή του διεθνούς συστήματος, με κύριες πηγές τα έργα των Θουκυδίδη, Rousseau, Hamilton, Machiavelli και Hobbes. Καθίσταται σαφές πως ο συγγραφέας προτιμά αυτό το επίπεδο ανάλυσης σε σχέση με τα άλλα δύο. Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, το κύριο έργο του²¹ που τον καθιέρωσε ως δομικό ρεαλιστή, περιστρέφεται γύρω από την ανάλυση του διεθνούς συστήματος, κύριο χαρακτηριστικό του οποίου είναι η άναρχη δομή, απ' όπου και αντλεί τις μεταβλητές του. Προβάλλει ως κεντρικό επιχείρημα την άποψη του Rousseau πως οι πόλεμοι προκύπτουν επειδή δεν υπάρχει τίποτα (στο διεθνές σύστημα) για να τους εμποδίσει²². Ωστόσο, αναφέρει στη συνέχεια, ανακεφαλαιώνοντας και για τις τρεις εικόνες, πως η θέση αυτή εξηγεί την επαναληπτική εμφάνιση του πολέμου, χωρίς όμως να εξηγεί κανένα δεδομένο πόλεμο. Η δομή του συστήματος των κρατών δεν προκαλεί άμεσα το κράτος Α να επιτεθεί στο κράτος Β. Το εάν η επίθεση αυτή θα λάβει χώρα ή όχι θα εξαρτηθεί από μία σειρά ειδικών περιστάσεων, καθεμιά από τις οποίες θα επηρεάσει τις ενέργειες και των δύο κρατών. Αν πολεμήσουν μεταξύ τους, θα είναι για λόγους που θα είναι ειδικά καθορισμένοι για την περίπτωση για το καθένα απ' αυτά. Αυτοί οι ειδικοί λόγοι καθίστανται τα άμεσα ή αλλιώς ικανά αίτια του πολέμου. Τα κράτη παρακινούνται να επιτεθούν το ένα στο άλλο και να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους από τη λογική και/ή το πάθος των συγκριτικά λίγων που χαράσσουν την πολιτική των κρατών και των πολύ περισσότερων που επηρεάζουν αυτούς τους λίγους. Οι παραλλαγές στους παράγοντες που περιλαμβάνονται στην πρώτη και στη δεύτερη εικόνα είναι σημαντικές – για την ακρίβεια κρίσιμες – στην έλευση και στον τερματισμό των περιόδων ειρήνης· τα άμεσα αίτια του κάθε πολέμου

---

²⁰ Waltz Kenneth, *supra* σημ.4, p.204.

²¹ Waltz Kenneth, *supra* σημ.10.

²² Waltz Kenneth, *supra* σημ.4, p.295.

αναγκαστικά είναι, είτε πράξεις ατόμων, είτε πράξεις κρατών²³. Εξ άλλου, σε άλλο σημείο, με φόντο την έναρξη του Α΄ Π.Π., αναφέρει πως μπορεί κάποιος να προβάλει την αντίρρηση ότι η τρίτη εικόνα από μόνη της, επειδή δεν μπορεί να εξηγήσει το γιατί κάποια χώρα ξεκινά την κινητοποίηση, δεν μπορεί να εξηγήσει την έλευση του πολέμου. Η αντίρρηση είναι έγκυρη. Για να κατανοήσει κάποιος την έλευση του Α΄Π.Π. θα πρέπει να εξετάσει τα ασθενή και ισχυρά σημεία, τις φιλοδοξίες και τους φόβους όλων των εμπλεκόμενων κρατών. Κάθε εξήγηση αυτών των παραγόντων θα πρέπει να επικεντρωθεί στην πρώτη και τη δεύτερη εικόνα. Τι είδους άνθρωποι είχαν τον έλεγχο της κρατικής πολιτικής; Τι περιθώρια δράσης τούς επέτρεπε το οικονομικό, δημογραφικό, κοινωνικό και πολιτικό υπόβαθρο των κρατών τους; Υπό ποιες εσωτερικές πιέσεις και περιορισμούς εργάζονταν; Οι παράγοντες αυτοί είναι κρίσιμοι σε κάθε ιστορική ανάλυση²⁴. Επίσης, σε άλλο σημείο παραθέτει τη ρήση του Hamilton πως «το να θεωρούμε ότι δεν υπάρχουν εχθρικά κίνητρα μεταξύ των κρατών σημαίνει πως λησμονούμε ότι οι άνθρωποι είναι φιλόδοξοι, εκδικητικοί και αρπακτικοί. Ένα μοναρχικό κράτος μπορεί να πάει σε πόλεμο, επειδή η ματαιοδοξία του βασιλιά του τον οδηγεί να επιζητήσει τη δόξα μέσω στρατιωτικής νίκης· μία δημοκρατία μπορεί να πάει σε πόλεμο εξαιτίας της ανοησίας της συνέλευσής της, ή εξαιτίας των συμφερόντων της»²⁵. Καταλήγοντας, ο Waltz έχει συναίσθηση πως το προφανές συμπέρασμα μίας ανάλυσης του φαινομένου του πολέμου και της θεραπείας του βάσει της τρίτης εικόνας είναι η παγκόσμια κυβέρνηση, πράγμα που θεωρεί πρακτικά ανέφικτο, μία ουτοπία²⁶. Εξ άλλου, σε άλλο σημείο διαβλέπει τον κίνδυνο μία τέτοια κυβέρνηση να εξελιχθεί σε παγκόσμια τυραννία, ή να υπάρχουν πόλεμοι εντός αυτής και απλά να χαρακτηρίζονται ως εμφύλιες συγκρούσεις²⁷. Έτσι, ο συγγραφέας προκρίνει την ανάλυση της διεθνούς πολιτικής με τη χρήση και των τριών εικόνων για να υπάρχει κάθε φορά μία ολοκληρωμένη αντίληψη της συγκεκριμένης κατάστασης, του συγκεκριμένου προβλήματος²⁸.

---

²³ *Ibid*, p.276.

²⁴ *Ibid*.

²⁵ Hamilton Alexander, “*The Federalist*”, The Modern Library, N.Y., 1941, αρ.7, όπως παρατίθεται στο: Waltz Kenneth, *Ibid*, p.301.

²⁶ *Ibid*, pp.301-2.

²⁷ *Ibid*, p.34.

²⁸ *Ibid*, p.302.

1.2. Κριτικές Παρατηρήσεις

Ως κριτική στο συγκεκριμένο έργο του Waltz, μπορούμε να αναφέρουμε πως, όσον αφορά στην πρώτη εικόνα, ο συγγραφέας, προσπαθώντας να ποσοτικοποιήσει τα αποτελέσματα αυτής, πράγμα εγγενώς δύσκολο, καταλήγει σε αδιέξοδο και ουσιαστικά ωθεί τον αναγνώστη να αναζητήσει αλλού τη θεραπεία του προβλήματος. Είναι γεγονός πως ο παράγων άνθρωπος είναι από μόνος του μία ανεξάρτητη μεταβλητή, με πολλές παραμέτρους. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει πως δεν επιδέχεται ανάλυσης, αλλά και θεραπείας προς το καλύτερο, αντίθετα προς την άποψη των απαισιόδοξων πως: «η υπόθεση περί αμετάβλητης ανθρωπίνης φύσης, βάσει της οποίας θα πρέπει να κατανοηθούν όλα τα υπόλοιπα, βοηθά από μόνη της στο να μετατοπιστεί η προσοχή μακριά από την ανθρωπίνη φύση – κι αυτό βάσει της υπόθεσης ότι η ανθρωπίνη φύση δεν μπορεί να αλλάξει, ενώ οι κοινωνικοπολιτικοί θεσμοί μπορούν»²⁹.

Επίσης, ανατρέχοντας στη Διεθνή βιβλιογραφία ο Hidemi Suganami³⁰, κάνοντας κριτική στο κεντρικό επιχείρημα του Waltz πως το κύριο αίτιο του πολέμου στην τρίτη εικόνα είναι η αναρχία του διεθνούς συστήματος, αναφέρει πως είναι το ίδιο σαν να λέμε πως μία φωτιά ξέσπασε επειδή δεν υπήρχε σύστημα πυροπροστασίας³¹. Αυτό δεν ισχύει, καθώς για να ξεσπάσει μία πυρκαϊά πρέπει να υπάρχει καύσιμη ύλη, πηγή θερμότητας για την έναυσή της και οξυγόνο για τη συντήρησή της. Κατά πάσα πιθανότητα, η ύπαρξη συστήματος πυροπροστασίας θα κατέστελλε τη φωτιά, αλλά δεν ήταν αυτό το αίτιο της εμφάνισής της. Ή μήπως είναι εύκολο να τοποθετηθεί τέτοιο σύστημα σε κάθε δάσος; Παρομοίως, κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί πως η αιτία της εγκληματικότητας είναι η απουσία αστυνομικής δύναμης και η έλλειψη αξιόπιστου νομικού – δικαστικού συστήματος. Είναι σίγουρο πως, καθώς αυξάνεται η πιθανότητα ατιμωρησίας, εντείνεται το φαινόμενο της εγκληματικότητας. Ωστόσο, εάν αυτό ήταν η αιτία, πώς εξηγείται η τέλεση κακουργηματικών πράξεων σε κράτη όπου ο νόμος εφαρμόζεται και μάλιστα προβλέπει μέχρι και θανατική ποινή, όπως σε κάποιες πολιτείες των ΗΠΑ, στην Κίνα, το Ιράν και αλλού; Μήπως τα αίτια βρίσκονται βαθιά μέσα στην

---

²⁹ *Ibid*, p.66.

³⁰ Suganami Hidemi, *“On the Causes of War”*, Oxford University Press, N.Y., 1996.

³¹ *Ibid*, pp.12-16.

ανθρώπινη φύση και συμπεριφορά, που την οδηγούν να συμπεριφέρεται παράλογα, υπό την επήρεια διαφόρων παθών και αδυναμιών;

Κεφάλαιο 2°

Ο Θουκυδίδης και τα Αίτια του Πολέμου

Έχοντας θέσει τα πρώτα θεωρητικά θεμέλια της ανάλυσής μας και έχοντας ξεκαθαρίσει ότι η παρούσα εργασία θα εστιαστεί στην ανθρώπινη φύση ως πηγή των διεθνών συγκρούσεων προχωράμε στην παρουσίαση των αιτίων αυτών βάσει του πατέρα της σχολής του Πολιτικού Ρεαλισμού, που δεν είναι άλλος από τον Θουκυδίδη. Εισαγωγικά, θα αναφέρουμε πως ο Θουκυδίδειος Ρεαλισμός είναι μία ολοκληρωμένη «θεωρία εξωτερικής πολιτικής», όπου τα αίτια της στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών βρίσκονται και στα τρία επίπεδα ανάλυσης, δηλαδή το συστημικό, το κρατικό και το ατομικό³². Έτσι, για παράδειγμα, δεν παραλείπει να αναφερθεί στις εσωτερικές πολιτειακές δομές των κύριων αντιμαχόμενων στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, δημοκρατική Αθήνα και ολιγαρχική Σπάρτη, και πώς αυτές επηρέαζαν τη στρατηγική λειτουργία καθεμιάς³³. Όσον αφορά στα καθαυτά αίτια του πολέμου, ο Θουκυδίδης είναι σαφής. Αναφέρει πως οι Αθηναίοι ανέπτυξαν την ηγεμονία τους από την ανάγκη των πραγμάτων, στην αρχή από φόβο, έπειτα για τη δόξα και αργότερα για το συμφέρον τους³⁴. Επίσης, σε άλλο σημείο οι Αθηναίοι ισχυρίζονται πως: «δεν κάναμε τίποτε το παράδοξο ή αντίθετο προς τη φύση των ανθρωπίνων πραγμάτων, όταν δεχθήκαμε την ηγεμονία που μας προσφερόταν και όταν, τώρα, αρνιόμαστε, να την εγκαταλείψουμε κινούμενοι από ισχυρά ελατήρια, την δόξα, τον φόβο και το όφελος» και κατ' αυτό τον τρόπο οδηγούνται στον πόλεμο, υπερασπιζόμενοι την ηγεμονία αυτή³⁵. Απ' την άλλη, οι Σπαρτιάτες ξεκινούν έναν παρεμποδιστικό πόλεμο³⁶ (preventive war) πριν να είναι αργά, ακριβώς διότι η άνοδος της ισχύος της Αθηναϊκής ηγεμονίας τους προκάλεσε φόβο και τους ώθησε να πολεμήσουν προτού η ισχύς αυτή στραφεί εναντίον τους και ανίκητη πλέον τους καταστήσει υποτελείς³⁷. Έτσι, ο Θουκυδίδης από τη μία παρουσιάζει τη δόξα, το φόβο και το συμφέρον και από την άλλη την άνιση ανάπτυξη της ισχύος ενός δρώντος του Διεθνούς Συστήματος, ως αίτια του πολέμου³⁸. Στο παρόν κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τα τρία πρώτα, ενώ στο επόμενο με το δεύτερο, σε σχέση πάντα με τον παράγοντα άνθρωπο.

³² Πλατιάς Αθανάσιος, *supra* σημ.7, p.65.

³³ *Ibid*, pp.64 και pp.145–146.

³⁴ Θουκυδίδου Ιστορία, Α 75.

³⁵ *Ibid*, Α 76.

³⁶ Παρεμποδιστικός ονομάζεται ο πόλεμος που εξαπολύεται κατόπιν εκτίμησης ότι επίκειται εχθρική επίθεση και αποσκοπεί στη ματαίωσή της. Η διαφορά σε σχέση με τον προληπτικό πόλεμο έγκειται στο ότι για τον πρώτο η εκτίμηση αφορά σε βάθος χρόνου, ενώ για τον δεύτερο η απειλή είναι άμεση. Για περισσότερα βλέπε στο: Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα», Ποιότητα, Αθήνα, 2008, pp.26-27.

³⁷ Θουκυδίδου Ιστορία, Α 82 και Α 88.

³⁸ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, pp.62-63.

2.1. Η Δόξα ως Αίτιο Πολέμου

Η λέξη δόξα σήμερα ερμηνεύεται περισσότερο ως γόητρο, τιμή, κύρος. Ωστόσο, ανατρέχοντας στην ετυμολογία της, προσπαθώντας να βρεθούμε πιο κοντά στην πρώτη σημασία της, ανακαλύπτουμε πως προέρχεται από το ρήμα δοκώ (-έω), που σημαίνει σκέφτομαι, νομίζω, έχω τη γνώμη, την εντύπωση ή την αντίληψη. Αντίστοιχα, δοξάζω και δοξασία σημαίνουν πιστεύω, εκφέρω γνώμη και πεποίθηση - γνώμη³⁹. Κατ' αυτόν τον τρόπο, γίνεται φανερό πως αυτομάτως εισάγεται έντονο το στοιχείο του υποκειμενισμού, ιδιαίτερα των ηγετών και των συμβούλων τους, αλλά και του απρόσωπου πλήθους. Οδηγούμαστε προς αυτό που ονομάζουμε «ευσεβής πόθος», αυτή την ηθελημένη διαστρέβλωση της πραγματικότητας, ώστε να χωρέσουν τα πραγματικά γεγονότα μέσα σ' αυτό που πιστεύουμε και θα θέλαμε και όχι τη δική μας προσαρμογή σ' αυτά. Πολύ συχνά, ανάμεσά τους κρύβεται η αλαζονεία του ηγέτη, η εμπάθεια και οι φιλοδοξίες των συμβούλων του ή η υστερία του πλήθους. Τελικά, καταλήγει σε μια αυταπάτη, σε μια εθελοτυφλία ατομική ή ομαδική, η οποία δεν επιτρέπει τη σωστή εκτίμηση της πραγματικότητας. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του George Kennan στο περίφημο «μακρύ τηλεγράφημά» του από τη Μόσχα για την ατμόσφαιρα μυστικοπάθειας και ίντριγκας που επικρατεί στο Κρεμλίνο, όπου εκφράζει τις αμφιβολίες του εάν ο ίδιος ο Στάλιν έχει επαρκή πληροφόρηση για το τι πραγματικά συμβαίνει μέσα και έξω από τη Σοβιετική Ένωση⁴⁰. Μια άλλη περίπτωση εντελώς εσφαλμένης αντίληψης της πραγματικότητας ήταν κατά την έναρξη της Σικελικής εκστρατείας από τους Αθηναίους, γεγονός στο οποίο θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας. Ο Θουκυδίδης περιγράφει πώς η Αθηναϊκή κοινωνία, παρασυρμένη από κάποιους δημαγωγούς, πίστεψε πως θα ήταν μία σύντομη, νικηφόρα και επικερδής εκστρατεία. Όσοι τόλμησαν να εγείρουν αντιρρήσεις αγνοήθηκαν ή κατηγορήθηκαν ως δειλοί⁴¹. Έτσι,

³⁹ Δημητράκου Δημητρίου, «Νέον Ορθογραφικόν και Ερμηνευτικόν Λεξικόν», Χρ. Γιοβάνης, Αθήνα, 1970, p. 447 και Μπαμπινιώτη Γεωργίου, «Ετυμολογικό Λεξικό», Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2010, p. 383.

⁴⁰ Βρίσκεται αυτούσιο στο: <http://www.gwu / nsarchiv/coldwar/documents/ episode-1/kennan.htm>.

⁴¹ Θουκυδίδου Ιστορία, Ζ 24.

οδηγήθηκαν στην καταστροφή, η οποία σήμανε την αρχή του τέλους της ηγεμονίας τους.

Αλλά και στην πιο οικεία σε μας ερμηνεία της, η λέξη δόξα, αποδιδόμενη ως γόητρο, τιμή και κύρος, εμπεριέχει σαφή στοιχεία επηρεασμού από τα ανθρώπινα πάθη. Πόσο εύκολο είναι να οριστεί αντικειμενικά το γόητρο ενός κράτους, ή ενδεχομένως ενός ηγέτη και μέχρι ποιου σημείου μπορεί να φθάσει αυτό ή αυτός για να το υπερασπιστεί; Είναι σχετικά πρόσφατη η ταπεινωτική ήττα και αποχώρηση των Αμερικανών από το Βιετνάμ, η εμπλοκή των οποίων στην χερσόνησο της Ινδοκίνας έγινε και για λόγους γοήτρου⁴². Αλλά και η έναρξη του Α΄Π.Π. τον Αύγουστο του 1914 μήπως έγινε και για λόγους γοήτρου; Η Αυστροουγγαρία θέλησε να εκδικηθεί την δολοφονία, στις 28 Ιουνίου του ίδιου χρόνου, του Πρίγκιπα και διαδόχου του θρόνου Φραγκίσκου - Φερδινάνδου και να αποκαταστήσει το γόητρό της που είχε τρωθεί από τη Σερβία και έτσι κινήθηκε εναντίον της. Η Ρωσία στη συνέχεια, θέλοντας να σώσει το γόητρό της ως Μεγάλης Δύναμης και προστάτιδας των απανταχού Σλάβων, κινήθηκε εναντίον της Αυστροουγγαρίας και προκλήθηκε ένα καταστροφικό ντόμινο, με την είσοδο στον πόλεμο όλων των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, με τα γνωστά αποτελέσματα⁴³. Κάποιος μπορεί να ισχυριστεί πως το θέμα του γοήτρου είναι πολύ σημαντικό για τα κράτη και ειδικά για τις Μεγάλες Δυνάμεις. Όμως, αναλογιζόμενοι εκ των υστέρων τις τραγικές συνέπειες που μπορεί να έχει η εγωιστική και κοντόφθαλμη επιδίωξη της διατήρησης ή της ανάδειξης του κύρους και της τιμής μιας χώρας, πιστεύουμε πως είναι προτιμότερο οι ηγέτες να αναλαμβάνουν την ευθύνη και το κόστος πιο ορθολογικών, πιο σωφρόνων και, εν τέλει, πιο επωφελών επιλογών⁴⁴.

2.2. Ο Φόβος ως Αίτιο Πολέμου

Ο φόβος είναι ένα κατ' εξοχήν ανθρώπινο συναίσθημα και μπορεί να έχει πολλαπλά αίτια. Στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων, μπορούμε να πούμε συνοπτικά

---

⁴² Stoessinger John, *supra*, σημ.1, pp.80–109.

⁴³ *Ibid*, pp.1-23 και Θεοδωρόπουλος Βύρων, *supra* σημ.1, pp.86–87.

⁴⁴ Η Αυστροουγγαρία με το τέλος του Α΄ Π.Π. είχε εξαφανιστεί ως αυτοκρατορία και η Ρωσία είχε μπει στην περιπέτεια της Οκτωβριανής επανάστασης, με την τσαρική οικογένεια να αφανίζεται από τους επαναστάτες.

πως είναι η αντανάκλαση των πιέσεων του διεθνούς συστήματος, δηλαδή της τρίτης εικόνας, πάνω στην πρώτη εικόνα αυτών, δηλαδή στον άνθρωπο. Έτσι, εύλογα κάποιος μπορεί να υποστηρίξει πως έτσι ακριβώς πρέπει να είναι και αλίμονο στον ηγέτη και τον λαό που δεν λαμβάνει σοβαρά υπ' όψιν του αυτές τις πιέσεις και τους συνεπαγόμενους φόβους. Το πρόβλημα όμως εγείρεται στο πώς ακριβώς ερμηνεύονται αυτές οι πιέσεις, τι φόβους προκαλούν και το πιο σημαντικό, τι είδους αντιδράσεις τελικά προκαλούν. Ο Stanley Hoffmann κάνει λόγο για τρία είδη φόβων: τους αφηρημένους ή απρόσωπους, τους συγκεκριμένους και εντοπισμένους και τους παγκόσμιους⁴⁵. Εδώ θα αναφερθούμε εν συντομία στους δύο πρώτους. Οι αφηρημένοι είναι οι διαχρονικοί φόβοι των ηγετών για μία επίθεση – επέκταση κάποιας γειτονικής χώρας. Είναι ο φόβος της απώλειας του πλεονεκτήματος της σχετικής ισχύος, της αξιοπιστίας ή του γοήτρου ενός κράτους. Με άλλα λόγια, είναι η διεθνοποιημένη εικόνα του ανταγωνισμού και το διακύβευμα είναι η δύναμη, η φήμη ή ακόμα και η επιβίωση. Απ' την άλλη, οι συγκεκριμένοι φόβοι αντιστοιχούν στην είσοδο του «λαού» στη Διεθνή αρένα, με τα πάθη, τις ελπίδες, τις ζήλεις, αλλά και τις ιστορικές μνήμες για άλλους λαούς που θα μπορούσαν να αναστατώσουν ξανά τη ζωή τους⁴⁶. Ακριβώς εδώ υπεισέρχεται ο παράγοντας του υποκειμενισμού, όπου ο κάθε άνθρωπος ερμηνεύει και αντιδρά διαφορετικά στο ίδιο εξωτερικό ερέθισμα λόγω παθών και αδυναμιών, αλλά και προσωπικών βιωμάτων. Εντέλει, καταλήγει ο Hoffmann, «οι αφηρημένοι φόβοι βασίζονται σε υπολογισμούς (σχετικής ισχύος ή πλούτου) και σε λογικές προβολές και εξαγωγές συμπερασμάτων· οι συγκεκριμένοι φόβοι συχνά βασίζονται σε παράλογες ή μη λογικές προκαταλήψεις και ψευδαισθήσεις. Όταν αφηρημένοι και συγκεκριμένοι φόβοι ενώνονται, ένα μεγάλο τμήμα του κόσμου μπορεί να μεταβληθεί σε κόλαση»⁴⁷, εννοώντας φυσικά τις διεθνείς συγκρούσεις. Είναι αυτές ακριβώς οι ασύμμετρες προς την πραγματικότητα της απειλής αντιδράσεις που δημιουργούν το πρόβλημα. Ή η αδυναμία πρόβλεψης του τι είδους φόβους και αντιδράσεις θα προκαλέσει στην άλλη πλευρά η δική μας συμπεριφορά. Είναι ακριβώς αυτό που κατονομάζει ο Thomas Schelling ως τη δυναμική του αμοιβαίου

---

⁴⁵ Hoffmann Stanley, «Χάος και Βία», Παπαζήσης, Αθήνα, 2011, p.96.

⁴⁶ *Ibid*, pp.96–97.

⁴⁷ *Ibid*.

συναγερμού μεταξύ των εμπλεκομένων δυνάμεων⁴⁸. Περιγράφοντας την κατάσταση της στρατιωτικής κινητοποίησης το καλοκαίρι του 1914 που οδήγησε στον Α΄Π.Π., εφιστά την προσοχή στις κινήσεις που θα κάνει η κάθε πλευρά και στον αντίκτυπο που θα έχουν στις άλλες. Ακριβώς επειδή το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και δεν υπάρχει τίποτα εκεί έξω να σταματήσει τις πολεμικές προετοιμασίες άπαξ και ξεκινήσουν, τα κράτη πρέπει να είναι πολύ προσεκτικά, ώστε να μην προκαλέσουν άσκοπα τον φόβο των άλλων κρατών, διότι αυτό οδηγεί στο λεγόμενο σπιράλ θανάτου, που κατάληξή του είναι ο πόλεμος. Με αυτό το σκεπτικό ελέγχει ως όχι απαραίτητα σωστό και το γνωστό ρωμαϊκό ρητό “*Si vis pacem, para bellum*”, δηλαδή «εάν επιθυμείς ειρήνη, ετοιμάσου για πόλεμο», διότι ακριβώς αυτή η προετοιμασία, εάν γίνει άκαιρα και άκριτα, θα οδηγήσει σε πόλεμο.

Στο σημείο αυτό, μπορούμε να αναφέρουμε δύο ιστορικά παραδείγματα. Όταν ο Όττο φον Μπίσμαρκ ένωσε τη Γερμανία με επίκεντρο την Πρωσία το 1871, είχε τον φόβο πως μία μέρα θα βρεθεί σε διμέτωπο αγώνα σε Ανατολή (με την Ρωσία) και Δύση (με τη Γαλλία ή την Αυστρία). Ωστόσο, χάρις σε μία συνεχή και επιτυχημένη διπλωματική προσπάθεια, απέφυγε αυτό το ενδεχόμενο. Ήταν μία περίπτωση δικαιολογημένου φόβου, στην οποία ο Μπίσμαρκ στάθμισε αντικειμενικά, όχι μόνο το μέγεθος της απειλής, αλλά και επέλεξε και τους πιο ενδεδωγμένους τρόπους για να την αντιμετωπίσει. Ακριβώς αντίθετος ήταν ο δρόμος που επέλεξε ο Κάιζερ Γουλιέλμος Β΄. Η αντίδρασή του στην απειλή ήταν ακατάλληλη και ασύμμετρη (κυρίως κούρσα εξοπλισμών), προκαλώντας το φόβο στις γειτονικές χώρες, στις οποίες προστέθηκε και η Αγγλία, τις συσπείρωσε εναντίον του, με αποτέλεσμα η απειλή να αυξηθεί και να οδηγήσει στον Α΄Π.Π. και τελικά στην συντριβή⁴⁹.

Στο άλλο παράδειγμα, οι ΗΠΑ στον πόλεμο της Κορέας (1950–53) εκτίμησαν λανθασμένα τον αντίκτυπο που θα είχε η ανεξέλεγκτη προέλασή τους βαθιά μέσα στο έδαφος της Βόρειας Κορέας, σχεδόν μέχρι τα σύνορα της Κίνας, επιδιώκοντας τη συντριβή του αντιπάλου. Μετά την επιτυχημένη απόβαση στην Ιντσόν το Φθινόπωρο του 1950, είχαν την ευκαιρία να τερματίσουν τη σύγκρουση στα παλιά σύνορα, στον 38^ο παράλληλο, με τη βοήθεια και των δυνάμεων του

⁴⁸ Schelling Thomas, “*Arms and Influence*”, Yale University Press, New Haven and London, 1966, pp.221–259.

⁴⁹ Θεοδωρόπουλος Βύρων, *supra*, σημ.1, pp.54–55.

ΟΗΕ. Αντ' αυτού, επέλεξαν την ανωτέρω στρατηγική, η οποία προκάλεσε το φόβο και την αντίδραση της κομμουνιστικής πλέον Κίνας, με αποτέλεσμα να μπει στον πόλεμο τον Χειμώνα του ιδίου έτους και αυτός να παραταθεί για τρία περίπου χρόνια με εκατομμύρια απώλειες εκατέρωθεν, για να καταλήξει στα αρχικά σύνορα, με μια αμφιβόλου ποιότητας μέχρι σήμερα εκχειρίρα και με τις Βόρεια και Νότια Κορέα βαθύτατα τραυματισμένες και αλληλομισούμενες⁵⁰.

2.3. Το Συμφέρον ως Αίτιο Πολέμου

Θα μπορούσε να πει κανείς πως σε σχέση με τα δύο προηγούμενα αίτια πολέμου που αναφέρθηκαν, το συμφέρον (εννοείται το εθνικό) είναι αυτό που εμπεριέχει το λιγότερο ανθρώπινο στοιχείο και που μπορεί να προσδιοριστεί αντικειμενικά. Ωστόσο, μια πιο προσεκτική ματιά μπορεί να μας οδηγήσει σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Ήδη από τον 5^ο αιώνα π.Χ. ο Θουκυδίδης, περιγράφοντας τον Πελοποννησιακό Πόλεμο και πιο συγκεκριμένα όσον αφορά στη Σικελική εκστρατεία, παρουσιάζει τον Αλκιβιάδη να προτρέπει τους Αθηναίους να προχωρήσουν σ' αυτή την επιχείρηση για να μεγιστοποιήσουν την ισχύ της Αθήνας, ώστε να καταστήσουν την ηγεμονία της ακαταγώνιστη⁵¹. Προβαίνουν δηλαδή σε ορθολογικό υπολογισμό των σχετικών κερδών της κίνησής τους στο διεθνές σύστημα και δρουν ανάλογα προς μεγιστοποίηση του κρατικού συμφέροντος. Ακριβώς το ίδιο ισχυρίζονται και οι δομικοί ρεαλιστές Κ. Waltz⁵² και J. Mearsheimer⁵³, όταν λένε πως τα κράτη είναι ευαίσθητα στο κόστος, δηλαδή εξετάζουν κάθε φορά τη σχέση κόστους – οφέλους και αν είναι ευνοϊκή προχωρούν στην αντίστοιχη κίνηση στη διεθνή σκακιέρα. Ως μόνη δυσκολία στην ανωτέρω διαδικασία, προβάλλουν τη δυσκολία του υπολογισμού της σχετικής ισχύος, άρα και την αυξημένη πιθανότητα λάθους στα πολυπολικά συστήματα, εν αντιθέσει με τα διπολικά⁵⁴.

⁵⁰ Stoessinger John, *supra* σημ.1, pp.53–77 και Θεοδωρόπουλος Βύρων, *supra*, σημ.1, p.59.

⁵¹ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, σημ.7, pp.32–35.

⁵² Waltz Kenneth, «Θεωρία διεθνούς πολιτικής», *supra*, σημ.3, pp.10–17.

⁵³ Mearsheimer John, *supra*, σημ.3, pp.51–64.

⁵⁴ Waltz Kenneth, *ibid*, pp.275–286 και pp.337–355 και Mearsheimer John, *ibid*, pp.668–670.

Ωστόσο, τα ιστορικά παραδείγματα δείχνουν να μην δικαιώνουν πάντοτε την ανωτέρω θέση, με την έννοια πως παρεισφρεύουν πολλοί αστάθμητοι παράγοντες στον καθορισμό και υπολογισμό του εθνικού συμφέροντος, με κυριότερο την ιδιοτέλεια κάποιων προσώπων (κυρίως των ηγετών) ή ομάδων πίεσης, αλλά και την εγγενή ανθρώπινη αδυναμία να κάνει τόσο περίπλοκους υπολογισμούς σ' ένα σχεδόν χαοτικό σύστημα, όπως το διεθνές. Έτσι, για τη Σικελική εκστρατεία, case study που θα μας απασχολήσει εκτενώς σε επόμενο κεφάλαιο, ο Θουκυδίδης κάνει λόγο για ένα σχεδόν ομαδικό παροξυσμό του πλήθους των Αθηναίων (της κάθε ηλικίας και τάξης για διαφορετικό λόγο), πράγμα το οποίο τους εμπόδισε να προβούν σε ψυχραιμους υπολογισμούς⁵⁵. Αλλά και τον κύριο υπεύθυνο γι' αυτήν, τον Αλκιβιάδη, να μη διστάζει να ομολογήσει στους Σπαρτιάτες ότι τα κίνητρα της στρατηγικής του συμπεριφοράς δεν είχαν να κάνουν τόσο με την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος της πατρίδας του, όσο με τα προσωπικά του προβλήματα και φιλοδοξίες⁵⁶.

Επίσης, ο Graham Allison, παρουσιάζοντας και αναλύοντας τα διάφορα μοντέλα λήψης αποφάσεων με φόντο την κρίση της Κούβας το 1962 και το αμερικανικό σύστημα decision making, ενώ ξεκινά από το ορθολογικό μοντέλο, καταλήγει να λαμβάνει υπ' όψιν του τόσο τα συμφέροντα οργανωμένων ομάδων και υπηρεσιών, όσο και τις προσωπικές φιλοδοξίες και συμφέροντα συγκεκριμένων ατόμων που στελεχώνουν τον γραφειοκρατικό μηχανισμό του κράτους⁵⁷. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η διατριβή του μεταπτυχιακού φοιτητή Παναγιώτη Σέργη με θέμα το εθνικό συμφέρον και κάποιους εξωθεσμικούς παράγοντες που παρεισφρύουν και επιδρούν στη διαμόρφωσή του, με case studies από τις ΗΠΑ μετά τον Β' Π.Π. έως σήμερα, όπου διαπιστώνει πράγματι τέτοιες εξωθεσμικές παρεμβάσεις⁵⁸. Ας μην ξεχνάμε και τη γνωστή τοποθέτηση δύο διακεκριμένων εκπροσώπων του Ρεαλισμού, των John Mearsheimer και Stephen Walt, για την

---

⁵⁵ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, σημ.7, p.61.

⁵⁶ *Ibid*, p.65.

⁵⁷ Τα τρία μοντέλα-πρότυπα λήψης αποφάσεων που εξετάζει ο Allison είναι α) του ορθολογικού δρώντα (Rational Actor Model), β) των οργανωτικών διαδικασιών (Organizational Process Model) και γ) της γραφειοκρατικής πολιτικής (Bureaucratic Politics Model), αναλυτικότερα βλέπε στο: Allison Graham, "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", *The American Political Science Review*, 63 (3), Sep. 1969, 689 – 718.

⁵⁸ Σέργης Παναγιώτης, «Εξωθεσμικές Παρεμβάσεις στη Διαδικασία Λήψης Αποφάσεων επί Ζητημάτων Εθνικής Ασφάλειας στις ΗΠΑ μετά τον Β' Π.Π.. Είναι δυνατός ο Αντικειμενικός Προσδιορισμός του Εθνικού Συμφέροντος;», pp.82-86, διαθέσιμο στη διεύθυνση: library.panteion.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/889/1/404_sergis.pdf.

επίδραση του Ισραηλινού Λόμπι στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ⁵⁹. Σ' αυτήν, οι δύο επιστήμονες ελέγχουν με επιχειρήματα τη θέση των ΗΠΑ πως τα συμφέροντά τους συμπλέουν με αυτά του Ισραήλ στη Μέση Ανατολή και κατηγορούν αφ' ενός το Λόμπι για χειραγώγηση της πολιτικής των ΗΠΑ και αφ' ετέρου τον κρατικό μηχανισμό των ΗΠΑ, που αφήνει να συμβαίνει αυτό.

Αλλά και ο καθηγητής Μάριος Ευρυβιάδης θίγει το πρόβλημα αυτό σε άρθρα του. Συγκεκριμένα, αναφερόμενος στους νεοσυντηρητικούς σε σχέση με τον πόλεμο στο Ιράκ⁶⁰, κάνει μνεία στον Albert Wohlstetter και την Team B, η οποία αμφισβήτησε ανοικτά τις εκτιμήσεις της CIA για την ΕΣΣΔ, και την προσπάθειά τους να χειραγωγήσουν την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ προς συγκεκριμένη κατεύθυνση. Όχι τυχαία, τα συγκεκριμένα πρόσωπα βρέθηκαν σε κυβερνητικές θέσεις επί προεδρίας Bush Jr. και οδήγησαν τη χώρα στον πόλεμο του Ιράκ, γεγονός στο το οποίο επίσης αντιτάχθηκαν κορυφαίοι πανεπιστημιακοί των ΗΠΑ⁶¹, ισχυριζόμενοι πως δεν εξυπηρετεί το εθνικό συμφέρον της χώρας. Επίσης, στο άρθρο του για τη διαχρονική συνέχεια της Αμερικανικής Μακροστρατηγικής⁶², κάνει αναφορά στη μακρά και επίπονη διαδικασία στελέχωσης της νέας κυβέρνησης και ειδικά στις θέσεις - κλειδιά των συμβούλων ασφαλείας και στην διελκυστίνδα μεταξύ ομάδων συμφερόντων για την επάνδρωση αυτών των θέσεων, επιβεβαιώνοντας το τρίτο μοντέλο του Allison, το γραφειοκρατικό⁶³.

Τέλος, μπορούμε να αναφέρουμε την τεράστια διαφορά της προσέγγισης του εθνικού συμφέροντος μεταξύ του George Kennan και των μετέπειτα αμερικανικών ηγεσιών. Ο πρώτος, στο «μακρύ τηλεγράφημά» του, περιγράφει τον κίνδυνο και προτείνει δράσεις υπέρ του εθνικού συμφέροντος με καθαρή ρεαλιστική ματιά, χωρίς υπερβολές και υστερίες και όντας σίγουρος πως η νίκη είναι με την πλευρά των Αμερικανών και των συμμάχων τους, αφού είναι μακράν ο

---

⁵⁹ Mearsheimer John και Walt Stephen, «*Το Ισραηλινό Λόμπι και η Πολιτική των ΗΠΑ*», Θύραθεν, Αθήνα, 2006, pp.75-79.

⁶⁰ Ευρυβιάδης Μάριος, «*Οι Νεοσυντηρητικοί των ΗΠΑ και ο Πόλεμος στο Ιράκ*», Γεωστρατηγική τεύχ.4, Ιαν.-Απρ. 2004, pp.75-87.

⁶¹ Επίσημη καταχώρηση 33 αμερικανών διεθνολόγων στους New York Times της 26-9-02, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.bear-left.com/archive/2002/0926oped.html>.

⁶² Ευρυβιάδης Μάριος, «*Η Διαχρονική Συνέχεια της Αμερικανικής Μακροστρατηγικής*», Γεωστρατηγική τεύχ.15-16, Σεπτ.2008 – Απρ.2009, pp.7-22.

⁶³ Allison Graham, *supra*, σημ.57.

ισχυρότερος συνασπισμός⁶⁴. Τελείως διαφορετική ήταν η προσέγγιση της αμερικανικής ηγεσίας περίπου μια δεκαετία αργότερα, μέσα από τα φοβικά σύνδρομα του Μακαρθισμού και της κομμουνιστοφοβίας, τα οποία οδήγησαν στην κατασκευή της θεωρίας του ντόμινο με κατάληξη την εμπλοκή των ΗΠΑ στις ζούγκλες της Νοτιοανατολικής Ασίας, χάριν του εσφαλμένα προσδιορισμένου εθνικού συμφέροντος⁶⁵. Αλλά και ο Jack Snyder, διερευνώντας τα αίτια του Α΄Π.Π., κάνει λόγο για τις σχέσεις μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών και το πως η κάθε κάστα επαγγελματιών προσπαθούσε να προωθήσει τα δικά της συμφέροντα ως εθνικά⁶⁶.

Είδαμε λοιπόν πως το ζήτημα του προσδιορισμού του εθνικού συμφέροντος δεν είναι καθόλου απλό και εύκολο. Το ζήτημα περιπλέκεται πολύ περισσότερο, ακριβώς επειδή υπεισέρχεται ο παράγων άνθρωπος, με τα πάθη και τις αδυναμίες του. Ακριβώς γι' αυτό οι ηγεσίες πρέπει να είναι πολύ προσεκτικές όταν αναφέρονται σ' αυτό και όταν ετοιμάζονται βάσει αυτού να εμπλέξουν τις χώρες τους σε διεθνείς περιπέτειες με αβέβαιη έκβαση.

---

⁶⁴ Kennan George, *supra*, σημ.40.

⁶⁵ Εν προκειμένου οι decision makers στις ΗΠΑ λόγω των ανωτέρω μνημονευόμενων ιδεοληψιών απέτυχαν να ερμηνεύσουν το κίνημα του Ho Chi Minh και των Viet Cong ως εξόχως αντιαποικιοκρατικό και εθνικοαπελευθερωτικό και σε πολύ μικρότερο βαθμό κομμουνιστικό.

⁶⁶ Snyder Jack, "*Civil – Military Relations and the Cult of the Offensive*", *International Security*, Vol.9, No.1, Summer 1984, 108–146.

Κεφάλαιο 3^ο

Η Άνιση Ανάπτυξη και ο Ανθρώπινος Παράγοντας

Έχοντας εξετάσει στο προηγούμενο κεφάλαιο τα τρία πρώτα αίτια του πολέμου κατά τον Θουκυδίδη, δηλαδή τη δόξα, το φόβο και το συμφέρον, θα προσεγγίσουμε στο παρόν κεφάλαιο το έτερο κύριο αίτιο πολέμου σύμφωνα μ' αυτόν, την άνιση ανάπτυξη μεταξύ των δρώντων του διεθνούς συστήματος. Αυτό, σύμφωνα με το Θουκυδίδη, απετέλεσε την «πραγματική, αλλά ανομολόγητη αιτία» του Πελοποννησιακού πολέμου, δηλαδή το ότι «η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας φόβισε τους Λακεδαιμονίους και τους ανάγκασε να πολεμήσουν»⁶⁷. Κατά τον καθ. Πλατιά: «Ο Θουκυδίδης, στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει τα αίτια του πολέμου μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης, ανακάλυψε το νόμο της δυναμικής στις διεθνείς σχέσεις, δηλαδή της θεωρίας της άνισης ανάπτυξης. Η θεωρία αυτή είναι εξαιρετικά απλή στη σύλληψή της: Η ισχύς των κρατών εξαρτάται από την οικονομία, την τεχνολογία και τον πληθυσμό τους. Αυτοί οι παράγοντες καθορίζουν τη στρατιωτική ισχύ κάθε κράτους. Η ισχύς, όμως, των κρατών αλλάζει. Αυτή η αλλαγή δεν γίνεται με τον ίδιο ρυθμό. Σε ορισμένα κράτη η ισχύς μειώνεται και σε άλλα αυξάνεται, με διαφορετικούς μάλιστα ρυθμούς. Με άλλα λόγια, ο κύριος μηχανισμός αλλαγών βρίσκεται στους διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας, της τεχνολογίας και του πληθυσμού»⁶⁸. Για κάποιον που θα προσεγγίσει το αίτιο αυτό επιφανειακά, φαίνεται εκ πρώτης όψεως να ανήκει καθαρά στο τρίτο επίπεδο των Δ.Σ., σ' αυτό του διεθνούς συστήματος. Όμως, μια προσεκτικότερη ματιά θα μας επιτρέψει να εισέλθουμε σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις, που αφορούν στον παράγοντα άνθρωπο, με τα πάθη και τις αδυναμίες του. Ειδικότερα, θα ασχοληθούμε με τα αίτια της παρακμής σε σχέση με τον παράγοντα άνθρωπο, αλλά και με τον «πειρασμό της υπερεξάπλωσης» που έχει οδηγήσει τόσες Μεγάλες Δυνάμεις στην πτώση.

---

⁶⁷ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, σημ.7, p.33.

⁶⁸ *Ibid*, pp.62–63.

3.1. Τα Αίτια της Παρακμής και ο Παράγων Άνθρωπος

Όπως προαναφέραμε, οι Λακεδαιμόνιοι φοβήθηκαν από την άνοδο της Αθηναϊκής ισχύος. Μπροστά σ' αυτό το δεδομένο, είχαν δύο επιλογές. Η μία ήταν η αύξηση του δικού τους ρυθμού ανάπτυξης, ώστε να ξεπεράσει αυτόν της Αθήνας, ενώ η άλλη να ανακόψουν την ανάπτυξη της αθηναϊκής ισχύος. Καθώς η πρώτη επιλογή ήταν ανέφικτη, κατέφυγαν στη δεύτερη. Αλλά για ποιο λόγο ήταν ανέφικτο για τη Σπάρτη να αυξήσει το δικό της ρυθμό ανάπτυξης; Την απάντηση δίνει πάλι ο Θουκυδίδης, όταν παρουσιάζει τους Κορίνθιους, συμμάχους των Σπαρτιατών, να τους προσάπτουν τα ακόλουθα: «Εκείνοι (οι Αθηναίοι) είναι καινοτόμοι και επινοητικοί και ταχείς στο να εκτελούν τα σχέδιά τους, ενώ εσείς περιορίζεστε στο να διατηρείτε τα όσα έχετε, χωρίς ποτέ να επινοείτε τίποτε... Εκείνοι ρισκοκινδυνεύουν και είναι πάντοτε αισιόδοξοι στις αναποδιές, ενώ εσείς επιχειρείτε πάντα πράγματα κατώτερα από τις δυνάμεις σας, είστε διστακτικοί ακόμα κι όταν οι πιο συντηρητικοί υπολογισμοί δείχνουν ότι η επιτυχία είναι βεβαία. Εκείνοι είναι δραστήριοι, ενώ εσείς αναβλητικοί. Εκείνοι πιστεύουν ότι αποδημώντας πλουτίζουν, ενώ εσείς νομίζετε ότι, αν μετακινηθείτε, θα ζημιώσετε κι αυτά που έχετε»⁶⁹. Εδώ γίνεται σαφής υπαινιγμός σ' αυτό που ονομάζουμε «εθνικό χαρακτήρα» ενός έθνους, ο οποίος σε συνδυασμό με τους πολιτειακούς θεσμούς του κράτους (εν προκειμένω δημοκρατική Αθήνα Vs ολιγαρχικής Σπάρτης) και τους νόμους του, οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με αυτόν τον χαρακτήρα, οδηγούν σε συνθήκες που ευνοούν ή αναστέλλουν την ανάπτυξη της ισχύος του. Ο καθηγητής Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, προσπαθώντας να ερμηνεύσει αυτό το φαινόμενο, αναφέρει πως η στασιμότητα της σπαρτιατικής ισχύος οφείλεται αφ' ενός στο γεγονός πως ήταν μια εσωστρεφής πόλη-κράτος και αφ' ετέρου στο ότι ο πληθυσμός της παρέμενε σταθερός ή και μειώνονταν κατά τον 5ο & 4ο αι. π.Χ., πράγμα το οποίο τελικά την οδήγησε στην παρακμή⁷⁰. Στη δημογραφία ως αίτιο πολέμου αναφέρεται και ο François Géré, με δύο κυρίως όψεις⁷¹. Η πρώτη είναι αυτή, όπου ανεπτυγμένες χώρες παρουσιάζουν δείκτη γονιμότητας μικρότερο του 2,1 (το ελάχιστο που απαιτείται ανά γυναίκα, ώστε να υπάρχει ανανέωση των

⁶⁹ Θουκυδίδου Ιστορία, Α 70.

⁷⁰ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra* σημ.7, κεφ.3 συγγεγραμμένο από κοινού με Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, p.149 και Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης 750 – 192 π.Χ.», Ποιότητα, Αθήνα, 2011, pp.281-310.

⁷¹ Géré François, «Γιατί οι Πόλεμοι;», Παπαζήσης, Αθήνα, 2005, pp.94–95.

γενεών), με αποτέλεσμα να συρρικνώνονται πληθυσμιακά και να δημιουργείται έτσι κενό ισχύος (οικονομικής και στρατιωτικής). Ο κυριότερος λόγος για τον οποίο συμβαίνει αυτό στις ανεπτυγμένες χώρες είναι η βλαβερή επίδραση της ευμάρειας, παράγοντας στον οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω, κάτω υπό την επίδραση της οποίας οι άνθρωποι συνειδητά επιλέγουν να μην αποκτήσουν πολλά παιδιά προκειμένου να μην μειωθεί το βιοτικό τους επίπεδο. Η δεύτερη είναι όταν αναπτυσσόμενες ή, ακόμα χειρότερα, υπανάπτυκτες χώρες παρουσιάζουν υψηλούς δείκτες γονιμότητας, με αποτέλεσμα την εκρηκτική αύξηση του πληθυσμού τους, χωρίς όμως τις κατάλληλες υποδομές, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται αντίστοιχα προβλήματα υποσιτισμού, ανεργίας, μετανάστευσης κλπ., τα οποία με τη σειρά τους δημιουργούν πιέσεις στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος. Επίσης, δραματικά προβλήματα παρουσιάζονται όταν εντός του ιδίου κράτους δύο εθνοτικές ομάδες εμφανίζουν διαφορετικό ρυθμό πληθυσμιακής αύξησης, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις τύπου Κοσσόβου. Το ζήτημα του πληθυσμού ως αίτιο πολέμου θίγει και ο Raymond Aron, στις κοινωνιολογικές βάσεις της Διεθνούς θεωρίας του⁷², θεωρώντας τον βασικό παράγοντα ισχύος. Τέλος, ο John Mearsheimer έκανε σαφή αναφορά στο δημογραφικό πρόβλημα της Ευρώπης (συμπεριλαμβάνεται και η χώρα μας), το οποίο οδηγεί σε συρρίκνωση της ισχύος της, κάνοντας αντιπαραβολή με τις ΗΠΑ, οι οποίες μέσω συγκεκριμένων κινήτρων φροντίζουν ο πληθυσμός τους να παρουσιάζει ομαλή αύξηση, παράλληλα με την οικονομική μεγέθυνση⁷³. Το πρόβλημα αυτό και μόνο, σε βάθος χρόνου λίγων δεκαετιών, μπορεί να οδηγήσει σε τρομερές ανισορροπίες στο διεθνές σύστημα, με απρόβλεπτες συνέπειες⁷⁴.

Την ίδια στιγμή, ο Robert Gilpin, προσπαθώντας να εξηγήσει τη διαδικασία της παρακμής, αναφέρει μια σειρά από λόγους που έχουν σχέση με τον ανθρώπινο παράγοντα. Σε σχέση με τα προηγούμενα, καταγράφει πως η ιστορική τάση είναι να αυξάνονται τα μερίδια της προστασίας και της κατανάλωσης επί του εθνικού εισοδήματος, όσο η κοινωνία γερνά. Αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει ότι το

---

⁷² Aron Raymond, *Peace and War, a Theory of International Relations*, Robert E. Krieger publ. co., Florida, 1966, pp.210–242.

⁷³ Προσωπικές σημειώσεις από την αναγόρευση του John Mearsheimer ως επίτιμου Διδάκτορα του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα, Πάντειο πανεπιστήμιο, 27 Ιουνίου 2011.

⁷⁴ Βλέπε σχετικό πίνακα στο: Géré François, *supra*, σημ.71, pp.94–95.

μερίδιο του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (Α.Ε.Π.) που επανεπενδύεται στην οικονομία θα πρέπει αναγκαστικά να μειώνεται⁷⁵. Έτσι, όμως, η οικονομία εισέρχεται σ' ένα φαύλο κύκλο συρρίκνωσης, αφού διαβρώνεται η παραγωγή της βάσης. Σε άλλο σημείο, διαπιστώνει πως η ευμάρεια φαίνεται να ασκεί διαβρωτική επίδραση στο πολεμικό πνεύμα. Με τον καιρό, ο κατακτητικός πολεμιστής υποκαθίσταται από μια φιλειρηνική ελίτ⁷⁶. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, σε μια ευημερούσα κοινωνία να αυξάνεται το κόστος της στρατιωτικής ισχύος, με δυσανάλογα ταχύ ρυθμό. Ένας λόγος είναι ότι οι ένοπλες δυνάμεις αναγκάζονται να προσφέρουν υψηλές αμοιβές για να προσελκύσουν στελέχη. Ένας άλλος είναι ότι ακριβώς επειδή αυτές οι κοινωνίες δεν μπορούν να αντέξουν, για ψυχολογικούς και δημογραφικούς λόγους, τις ανθρώπινες απώλειες, αναγκάζονται να αναπτύξουν κοστοβόρα οπτικά συστήματα, τέτοια που να εξασφαλίζουν τη μέγιστη επιβιωσιμότητα των φίλιων δυνάμεων. Παράλληλα, διαπιστώνει ο Gilpin, «μια εσωτερική αλλαγή – και μια από τις πλέον σημαντικές – που εξασθενίζει ένα κράτος- είναι η “φθοροποιός” επίδραση της ευμάρειας. Όπως έχουν τονίσει ο Γκίμπον, ο Μοντεσκιέ, ο Πολύβιος και άλλοι κλασσικοί συγγραφείς, η ευημερία που προκύπτει από την πολιτική κατάκτηση ή την οικονομική μεγέθυνση, οδηγεί στην “απώλεια των ηθικών αρετών” και την τελική παρακμή. Η οικονομική και η πολιτική παρακμή χαρακτηρίζονται από μια ψυχολογική μεταστροφή. Οι κοινωνικές αξίες, οι στάσεις και η συμπεριφορά αλλάζουν με τρόπους που υποσκάπτουν την αποδοτικότητα της οικονομίας και την αφοσίωση των ατόμων και των ομάδων στο κοινό καλό. Τα ιδιωτικά και τα δημόσια συμφέροντα που προηγουμένως συνέπιπταν, τώρα διίστανται, προκαλώντας ζημιά στην ισχύ και την ευημερία της κοινωνίας. Παρατηρείται η γενική τάση να αυξάνεται η ιδιωτική και η δημόσια κατανάλωση ταχύτερα απ' ότι το Α.Ε.Π., καθώς ένας γενικός κανόνας της κοινωνικής εξέλιξης είναι ότι οι μάζες αρχίζουν να απαιτούν να μοιραστούν τις απολαύσεις της ελίτ»⁷⁷.

Στο ίδιο, περίπου, μήκος κύματος κινείται ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, προσπαθώντας να εξηγήσει την κατάρρευση της Βυζαντινής ισχύος κατά τον 11^ο αι., μετά το απόγειο στο οποίο έφθασε επί Βασιλείου Β' του Βουλγαροκτόνου (989

⁷⁵ Gilpin Robert, «Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική», Ποιότητα, Αθήνα, 2007, p.269.

⁷⁶ *Ibid*, p.275.

⁷⁷ *Ibid*, pp.280–281 και p.277.

– 1025)⁷⁸. Διαπιστώνει, λοιπόν, πως αυτή δεν προήλθε από εξωτερικά αίτια, το αντίθετο μάλιστα. Ακριβώς επειδή οι εξωτερικές απειλές είχαν εξαλειφθεί, επήλθε εφησυχασμός και εσωστρέφεια. Έτσι, βγήκαν στην επιφάνεια τα προσωπικά πάθη και οι φιλοδοξίες για την απόκτηση της εξουσίας στην Κωνσταντινούπολη. Αναφέρεται ενδεικτικά πως στις τρεις δεκαετίες μετά το 1025 εκδηλώθηκαν τριάντα στάσεις ή απόπειρες πραξικοπήματος. Εξαιτίας αυτού, οι κυβερνήσεις στην Κωνσταντινούπολη είχαν συμφέρον να αποδυναμώσουν την επαρχιακή στρατιωτική αριστοκρατία, η οποία ήλεγχε τους θεματικούς στρατούς. Οι τελευταίοι, όμως, ήταν αυτοί που είχαν υπερασπιστεί την Βυζαντινή Αυτοκρατορία από τον 7^ο έως τον 10^ο αιώνα. Έτσι, όταν εμφανίστηκαν οι Σελτζούκοι στο Μαντζικέρτ το 1071, οι θεματικοί στρατοί δεν αποτελούσαν πλέον μάχιμο στράτευμα και πολλοί μισθοφόροι (που αναγκαστικά είχε προσλάβει το Βυζάντιο) αυτομόλησαν στον αντίπαλο. Παράλληλα, τα έσοδα του κράτους υπέστησαν σημαντική καθίζηση. Οι Βυζαντινές κυβερνήσεις μετά τον Βασίλειο Β΄ κατέφυγαν στην εκτεταμένη καταχρηστική απονομή, για πολιτικούς και πελατειακούς λόγους, δικαιωμάτων νόμιμης φοροαπαλλαγής. Η μείωση των κρατικών εσόδων οδήγησε στην κατακόρυφη υποτίμηση του νομίσματος, με την έννοια της μείωσης του χρυσού περιεχομένου του ονομαστικά χρυσού νομίσματος. Ενώ το βυζαντινό νόμισμα είχε διατηρήσει ακέραιη την αξία του για επτά αιώνες, από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο μέχρι τον Βασίλειο Β΄, με τις υποτιμήσεις του 11^{ου} αι. κατέληξε να έχει λιγότερο από το ένα τρίτο της αξίας του. Την παρακμή των δημοσιονομικών και του στρατεύματος συμπλήρωσε η υποτίμηση της αξίας των τίτλων στη βυζαντινή ιεραρχία τιμών. Η αθρόα απονομή τίτλων για πολιτικούς και πελατειακούς σκοπούς ευτέλισε την αξία τους, αποδυναμώνοντας ένα σημαντικό όπλο της βυζαντινής διπλωματίας. Εν κατακλείδι, το βυζαντινό κράτος περιήλθε σε παρακμή. Ο υπόλοιπος κόσμος, όμως, δεν παρέμεινε στάσιμος. Νέες απειλές αναδύθηκαν στα σύνορα της αυτοκρατορίας, την ίδια στιγμή που αυτή αναλώνονταν σε εσωτερικές συγκρούσεις, οι οποίες κατέληγαν σε αιματηρούς εμφυλίους πολέμους. Έτσι, όταν την εξουσία ανέλαβε ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081 – 1118) και προσπάθησε να ανασυγκροτήσει το βυζαντινό κράτος, οι προσπάθειές του είχαν μερική μονάχα

---

⁷⁸ Τα στοιχεία της παραγράφου προέρχονται από το: Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «*Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνες*», Ποιότητα, Αθήνα, 2011, pp.279–289.

επιτυχία και εξασφάλισαν τη βιωσιμότητά του για μερικούς αιώνες, ως δύναμης μεσαίου μεγέθους στη διεθνή σκηνή.

3.2. Η Οικονομική Παράμετρος – Ένα Πρόσφατο Παράδειγμα

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά στη βλαβερή επίδραση της πλεονεξίας, ιδίως όταν αυτή περάσει ως τρόπος ζωής στις ευρείες μάζες του πληθυσμού, σε συνδυασμό με τη “φθοροποιό” επίδραση της ευμάρειας, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω. Από το 2008 έχουμε γίνει μάρτυρες μιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, με απρόβλεπτες συνέπειες. Αρχικά, ξεκίνησε από τις ΗΠΑ, στη συνέχεια μεταδόθηκε στην Ευρώπη και αυτή τη στιγμή απειλεί το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Η αφορμή ήταν η αγορά στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ, με την έννοια πως δόθηκαν αφειδώς στεγαστικά δάνεια σε άτομα που δεν πληρούσαν τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις εξόφλησής τους, αφού οι τράπεζες πίεζαν τα στελέχη τους για προώθηση των επενδυτικών προϊόντων τους, με σκοπό την κερδοφορία. Το κακό, όμως, δεν σταμάτησε εδώ. Τα αναμενόμενα κέρδη από την εξόφληση των εν λόγω δανείων έγιναν επενδυτικά προϊόντα υψηλής απόδοσης – άρα και αυξημένου ρίσκου – στην αγορά παραγώγων και επαναδιατέθηκαν στην αγορά από managers που προσδοκούσαν μεγάλα κέρδη για τις εταιρίες τους (και αυξημένα bonus για τον αυτό τους) και πελάτες που επιθυμούσαν γρήγορα και μεγάλα κέρδη. Όταν «έσκασε η φούσκα» της αγοράς ακινήτων, λόγω της αδυναμίας μεγάλου αριθμού δανειοληπτών να αποπληρώσουν τα εν λόγω δάνεια, και η συνεπακόλουθη κατάρρευση της Lehman Brothers και η εξαγορά της Merrill Lynch από την Bank of America το 2008⁷⁹, ήταν αργά. Παρ’ όλα αυτά, η κυβέρνηση των ΗΠΑ, με αρκετές παρεμβάσεις, κατόρθωσε να αποσοβήσει τα χειρότερα. Ωστόσο, καθώς αυτά τα «μολυσμένα» επενδυτικά προϊόντα είχαν διακινηθεί παγκοσμίως, βρέθηκαν χώρες, όπως η Ισλανδία και η Ιρλανδία, των οποίων το τραπεζικό σύστημα βρέθηκε επικίνδυνα εκτεθειμένο σ’ αυτά, με αποτέλεσμα να βρεθούν στα όρια της πτώχευσης. Ταυτόχρονα, καθώς οι

---

⁷⁹ Η Lehman Brothers, όταν ανακοίνωσε τη χρεοκοπία της τον Σεπτέμβριο του 2008, άφησε τραπεζικό χρέος 613 δις \$, χρέος σε μετοχές 155 δις \$ και περιουσιακά στοιχεία ύψους 639 δις \$. Αντίστοιχα, η Merrill Lynch εξαγοράστηκε από την Bank of America τον Σεπτέμβριο του ιδίου έτους με αντίτιμο 38,25 δις \$ σε μετοχές, έχοντας όμως χάσει το 61% της αξίας της σε σχέση με τον Σεπτέμβριο του προηγούμενου έτους.

επενδυτές έψαχναν τρόπους εξασφάλισης από νέες απώλειες λόγω επικίνδυνων επενδυτικών προϊόντων, τα φώτα στράφηκαν προς τις χώρες εκείνες που είχαν αυξημένο δημόσιο χρέος και μάλιστα συσσωρεύαν νέα χρέη με τα ετήσια ελλείμματά τους. Έτσι, ξεκίνησε η κρίση δανεισμού στη χώρα μας και ακολούθησαν οι: Πορτογαλία, Ισπανία και, πιο πρόσφατα, η Ιταλία Πρόκειται ουσιαστικά για χώρες με χαμηλή ανταγωνιστικότητα, με πρόβλημα ουσιαστικά στην παραγωγική τους βάση, όπου στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν το υψηλό βιοτικό τους επίπεδο, αλλά και το ισοζύγιο πληρωμών τους σε ισορροπία, κατέφευγαν στον δανεισμό. Βραχυπρόθεσμα, οι τράπεζες χορηγούσαν δάνεια κάθε είδους (καταναλωτικά, στεγαστικά, αγοράς αυτοκινήτου), αλλά ένα μεγάλο μέρος αυτών κατευθύνθηκε στην αγορά εισαγομένων προϊόντων, επιτείνοντας την ανισορροπία του ισοζυγίου πληρωμών. Ουσιαστικά, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ζούσε μ' ένα τρόπο, ο οποίος ξεπερνούσε τις παραγωγικές – άρα και οικονομικές του – δυνατότητες. Ίσως έχουμε να κάνουμε με το φαινόμενο της τρίτης γενιάς, όπως το περιγράφει ο Gilpin: «σε κάθε καλή οικογένεια υπάρχει μια γενιά που φτιάχνει μια περιουσία, η γενιά που τη διατηρεί και η γενιά που τη σπαταλά... σ' αυτό το σημείο οι κοινωνίες ελάχιστα διαφέρουν από τις οικογένειες»⁸⁰. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, αυτό δεν είναι δυνατόν να συνεχίζεται επ' άπειρον, ιδιαίτερα όταν πρέπει να εξυπηρετείται ένα ήδη συσσωρευμένο δημόσιο χρέος της τάξης του 100% του Α.Ε.Π. ή και μεγαλύτερο. Βλέπουμε, δηλαδή, συνοπτικά, πως ένα πρόβλημα που ξεκινά από την πρώτη εικόνα των Δ.Σ., διογκώνεται από τις αδυναμίες της δεύτερης να το περιορίσει ή να το αντιμετωπίσει και φτάνει να ασκεί τεράστιες πιέσεις στην τρίτη, με απρόβλεπτες συνέπειες. Και μόνο εάν αναλογιστούμε πως αυτή τη στιγμή στη δευτερογενή αγορά παγκοσμίως κυκλοφορούν διάφορα επενδυτικά προϊόντα των οποίων η ονομαστική αξία είναι περίπου δεκαπλάσια από το παγκόσμιο Α.Ε.Π. (περίπου 600 δις \$, έναντι 60 δις \$), μπορούμε εύκολα να φανταστούμε τι θα συμβεί εάν για κάποιους λόγους αρχίσουν μαζικές ρευστοποιήσεις αυτών. Δυστυχώς, λόγω κυρίως της ανθρώπινης πλεονεξίας, ο θεσμός του χρηματιστηρίου με τα διάφορα επενδυτικά προϊόντα,

---

⁸⁰ Gilpin Robert, *supra*, σημ.75, p.281.

από χρήσιμο εργαλείο μιας ελεύθερης οικονομίας, γρήγορα μετατράπηκε σε χώρο άκρατης κερδοσκοπίας⁸¹.

3.3. Ο «Πειρασμός» της Υπερεξάπλωσης

Έχοντας παρουσιάσει διεξοδικά μια σειρά από λόγους που σχετίζονται με τον ανθρώπινο παράγοντα και οδηγούν τα κράτη σε παρακμή, θα αναζητήσουμε την επίδραση του ίδιου παράγοντα σε μια άλλη αιτία που οδηγεί τα κράτη (ιδίως τις Μεγάλες Δυνάμεις) σε πτώση της ισχύος τους, αυτή της υπερεξάπλωσης. Σύμφωνα με τον Paul Kennedy, υπερεξάπλωση συμβαίνει όταν ένα κράτος υπερβαίνει τα όριά του στρατηγικά (κατακτώντας εκτεταμένες περιοχές ή χρηματοδοτώντας δαπανηρούς πολέμους) με αποτέλεσμα να διατρέχει τον κίνδυνο, τα πιθανά οφέλη της εξωτερικής επέκτασης να υπερφαλαγγισθούν από τα υψηλά γενικά έξοδα, ένα δίλημμα που οξύνεται αν το συγκεκριμένο έθνος έχει περιέλθει σε περίοδο σχετικής οικονομικής παρακμής⁸². Ενώ, ο γερουσιαστής Fulbright αναφέρει χαρακτηριστικά: «Έχουμε, όμως, φθάσει τώρα στο ιστορικό εκείνο σημείο που ένα μεγάλο έθνος κινδυνεύει να χάσει τη συναίσθηση του τι ακριβώς βρίσκεται μέσα στη σφαίρα της δυνάμεώς του και τι έξω απ' αυτή. Στο παρελθόν, άλλα μεγάλα έθνη, φθάνοντας σ' αυτό το κρίσιμο σημείο, φιλοδόξησαν να πετύχουν πάρα πολλά και, ξεπερνώντας τις δυνατότητές τους, εκάμφθησαν και έπεσαν»⁸³. Έτσι, αφού είδαμε κάποιους ορισμούς αυτού του φαινομένου της διεθνούς πολιτικής, θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε το ανθρώπινο στοιχείο σ' αυτό.

Προσπαθώντας ο Fulbright να διαπιστώσει κάποια αίτια αυτού του φαινομένου, γράφει: «Τα αίτια αυτού του φαινομένου δεν είναι εντελώς σαφή, όμως η επανάληψη αυτού αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ιστορίας: η δύναμη τείνει να ταυτιστεί με την αρετή κι ένα μεγάλο έθνος ιδιαίτερα επιρρεπές στην ιδέα ότι η δύναμή του είναι σημάδι θεϊκής εύνοιας, που το επιφορτίζει με μια ιδιαίτερη

⁸¹ Τα στοιχεία της παραγράφου αντλούνται κυρίως από το: Stiglitz Joseph, «Ο θρίαμβος της Απληστίας», Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2011, pp.122–158, pp.202–242 και pp.369–418.

⁸² Kennedy Paul, «Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων», Αξιωτέλης, Αθήνα, 1990, p.20.

⁸³ Fulbright J.W., «Η Αλαζονεία της Δυνάμεως», Παπαζήσης, Αθήνα, 1970, p.15.

ευθύνη για την τύχη άλλων εθνών, για το πώς θα τα κάνει πλουσιότερα, ευτυχέστερα και σοφότερα, για το πώς, δηλαδή, θα τα αναπλάσει “κατά την ιδία αυτού (λαμπρή) εικόνα και ομοίωση”. Η δύναμη συγχέεται με την αρετή και τείνει να θεωρηθεί σαν ικανή για όλα»⁸⁴. Ενώ παρακάτω επισημαίνει πως όταν αναφέρεται στον όρο «αλαζονεία της δύναμης» εννοεί την ψυχολογική ανάγκη που φαίνεται να έχουν τα έθνη ν’ αποδείξουν ότι είναι μεγαλύτερα, καλύτερα ή δυνατότερα από άλλα έθνη⁸⁵. Και αυτό ακριβώς είναι αιτία πολλών πολέμων σύμφωνα με τον συγγραφέα. Γράφει χαρακτηριστικά πως τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1914 ήταν ένα μελόδραμα ψυχικών ανωμαλιών. Κάθε χώρα για τους δικούς της λόγους αισθανόταν ταπεινωμένη και έπρεπε πάση θυσία να ανακτήσει τον αυτοσεβασμό της, με τα γνωστά εν τέλει επακόλουθα. Κάνει, επίσης, ιδιαίτερη μνεία στο πνεύμα της ιεραποστολής και σταυροφορίας που διακατέχει την εξωτερική πολιτική, ανατρέχοντας στην περίοδο του τέλους του 19^{ου} αιώνα. Τότε, ο πρόεδρος McKinley είχε δηλώσει πως ο Κύριος του είπε ότι ήταν καθήκον της Αμερικής «να εκπαιδεύσει τους Φιλιππινέζους, να τους εξυψώσει, να τους εκπολιτίσει και να τους εκχριστιανίσει και με τη χάρη του Θεού να κάνει το καλύτερο δυνατό γι’ αυτούς, σαν συνανθρώπους μας που και για δική τους χάρη σταυρώθηκε ο Χριστός»⁸⁶. Ενώ, την ίδια εποχή, ο γερουσιαστής Άλμπερτ Μπέβεριντζ διεκήρυττε πως: «Πρέπει να υπακούσωμε στο αίμα μας και να καταλάβουμε νέες αγορές και, στην ανάγκη, νέα εδάφη... γιατί στο απέραντο σχέδιο του Παντοδύναμου παρηκμασμένοι πολιτισμοί και φθίνουσες φυλές πρέπει να εξαφανίζονται μπροστά στον ανώτερο πολιτισμό των πιο ευγενικών και αρρενωπών τύπων ανθρώπων»⁸⁷. Στις ιδεολογικές σταυροφορίες και πόσο επιζήμιες αυτές μπορούν να αποβούν στη διεθνή πολιτική για τη χώρα που τις αναλαμβάνει αναφέρεται και ο Morgenthau, αναλύοντας τις βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού⁸⁸.

Όμως, και ο Gilpin προειδοποιεί γι’ αυτό το φαινόμενο, γράφοντας χαρακτηριστικά: «Ίσως η πλέον επιβλαβής πτυχή αυτής της παρακμής είναι η δημιουργία στο μυαλό ενός κυρίαρχου λαού της πεποίθησης ότι ο κόσμος που ο

---

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *Ibid*, p.17.

⁸⁶ *Ibid*, p.18.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Morgenthau Hans, *supra*, σημ.17, p.13.

λαός αυτός δημιούργησε είναι η ορθή, φυσική και θεόσδοτη κατάσταση πραγμάτων... Για ένα τέτοιο λαό, η ιδέα ότι ο κόσμος στον οποίο κυριαρχεί και είναι προνομιούχος θα μπορούσε να είναι διαφορετικός γίνεται αδιανόητη... Έχοντας μια τέτοια πεποίθηση, ένας λαός ούτε προβαίνει σε παραχωρήσεις στις δίκαιες απαιτήσεις των ανερχομένων διεκδικητών, ούτε κάνει τις απαραίτητες θυσίες για να υπερασπιστεί τον απειλούμενο κόσμο του... Έτσι όπως ο E.H. Carr κατηγόρησε τους Άγγλους συμπατριώτες του κατά τη δεκαετία του 1930 πως ούτε ανταποκρίθηκαν στις δίκαιες απαιτήσεις της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης (επιταχύνοντας το τέλος της), ούτε ήταν πρόθυμοι να πεθάνουν για τον βασιλιά και την πατρίδα, προκειμένου να σταματήσουν τον Χίτλερ. Όταν ήλθε τελικά η κρίση το 1939, ο κόσμος της βρετανικής ισχύος και των προνομίων, ένας κόσμος ο οποίος φαινομενικά θα υφίστατο επ' άπειρον, κατέρρευσε»⁸⁹.

Για τις ΗΠΑ, αυτή η σχολή σκέψης έχει πάρει το όνομα του προέδρου Woodrow Wilson (Ουίλσονισμός), παρ' όλο που προϋπήρχε αυτού, και εκφράζεται γλαφυρά από τον Walter Russell Mead, τον David Gelernter, αλλά και μια σειρά αρθρογράφων⁹⁰. Οι περισσότεροι τονίζουν πως είναι ένα δόγμα εξωτερικής πολιτικής (με σαφείς προεκτάσεις στα εσωτερικά του κράτους), το οποίο στηρίζεται περισσότερο σε ιδεοληψίες και στερεότυπα, παρά στην αντικειμενική θεώρηση των πραγμάτων και τον ρεαλιστικό χειρισμό τους. Επανερχόμενοι στον γερουσιαστή Fulbright, αυτός προειδοποιεί πως οι ΗΠΑ δείχνουν ορισμένα χαρακτηριστικά αυτής της μοιραίας αλαζονείας, αυτής της υπερεπεκτάσεως δυνάμεως και αποστολής, που κατέστρεψε μεγάλα έθνη στο παρελθόν. Η διαδικασία, σύμφωνα με τον γερουσιαστή, έχει αρχίσει (εν έτει 1966) κι ο πόλεμος του Βιετνάμ δεν μπορεί παρά να την επιταχύνει. Αν ο πόλεμος συνεχιστεί και επεκταθεί, αν η μοιραία αυτή διαδικασία εξακολουθήσει να επιταχύνεται μέχρις ότου η Αμερική γίνει αυτό που δεν είναι σήμερα και που ποτέ δεν ήταν, δηλαδή ένα έθνος που θα

⁸⁹ Gilpin Robert, *supra*, σημ.75, pp.281–2.

⁹⁰ Mead Walter Russell, “*Special Providence*”, Random House Inc., New York, 2001, pp.132–173, Gelernter David, “*Americanism, the Fourth Great Western Religion*”, Doubleday, New York, 2007, pp.21–73 και pp.209–219, Judis John, “*The Chosen Nation: The Influence of Religion on U.S. Foreign Policy*”, Policy Brief, vol. 37, March 2005, 1-7, Wilson James, “*American Exceptionalism*”, the American Spectator, Sept. 2006, Spalding Elizabeth Edwards, “*True Believers*”, Wilson Quarterly, Spring 2006, στα ελληνικά: Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «*Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*», Ποιότητα, Αθήνα, 2009, p.p.109–115 (το συγκεκριμένο κεφάλαιο αποτελεί μετάφραση – σύνοψη του Mead) και: Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, «*Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*», Ποιότητα, Αθήνα, 2000, pp.28–37.

επιδιώκει απεριόριστη δύναμη και αυτοκρατορία, τότε οι επιπτώσεις από τον πόλεμο του Βιετνάμ θα είναι πραγματικά συγκλονιστικές και τραγικές, καταλήγει ο ίδιος⁹¹. Εκ των υστέρων κρίνοντας και γνωρίζοντας το αποτέλεσμα του εν λόγω πολέμου, δεν μπορούμε παρά να του δώσουμε δίκιο, αφού η δεκαετία του 1970 ήταν ουσιαστικά μια χαμένη δεκαετία για τις ΗΠΑ, προσπαθώντας να ανασυνταχθεί μετά τον πόλεμο στην Νοτιοανατολική Ασία. Αλλά και ο Paul Kennedy θεωρεί πως η χώρα του βρίσκεται στο κρίσιμο εκείνο σημείο, αλλά και τόσο οικείο στις Μεγάλες Δυνάμεις, της «ιμπεριαλιστικής υπερεπέκτασης». Και προειδοποιεί τους λήπτες αποφάσεων στην Ουάσιγκτον πως πρέπει να αντιμετωπίσουν με προσοχή το επίμονο γεγονός, ότι το σύνολο των διεθνών συμφερόντων και υποχρεώσεων των ΗΠΑ είναι πολύ μεγαλύτερο απ' όσο η δύναμη της χώρας, για την ταυτόχρονη προάσπισή τους⁹².

Στον ίδιο τόνο κινούνται οι παρατηρήσεις του καθηγητή Ηλία Θερμού στα προλεγόμενα του βιβλίου «*Αμερικανική Αυτοκρατορία*» του Andrew Bacevich⁹³. Τονίζει πως η αλαζονεία της εξουσίας και ιδιαίτερα της ηγεμονίας αποτελεί παθογένεια των πολιτικών συστημάτων που οφείλεται σε μη ορθολογικούς λόγους, όπως την αποστολή σωτηρίας (ιεραποστολή) και αναδεικνύει το κρίσιμο σημείο καμπής της ηγεμονίας, γιατί συσσωρεύει μίσος και εχθρότητα από τους καταπιεσμένους, Για παράδειγμα, αντιμετώπισαν τον ρατσισμό και την ταπείνωση των Βρετανών λαοί με μεγάλη ιστορία, όπως οι Κινέζοι, οι Ινδοί και οι Άραβες, οι οποίοι τελικά αποτίναξαν το ζυγό της Βρετανικής αυτοκρατορίας. Η αντίσταση που μια τέτοια κουλτούρα προωθεί είναι πιθανό ότι θα εκφραστεί με βίαιο και αδιάλλακτο τρόπο. Προκειμένου να ανταπεξέλθουν σ' αυτές τις αντιδράσεις, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής θα καταφύγουν στη βία. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από το ιστορικό των ενεργειών των ΗΠΑ τη δεκαετία του 1990. Είτε από επιλογή, είτε αναγκαστικά, αλλά με αυξανόμενη συχνότητα σε διάφορες περιστάσεις και με ολοένα μεγαλύτερη επέκταση του πεδίου δράσης της, η στήριξη της Αμερικής στη στρατιωτική ισχύ προκειμένου να διευθετήσει καταστάσεις, έφθασε σε νέα επίπεδα⁹⁴. Εν τέλει, όπως ισχυρίζεται ο καθηγητής Θερμός, οι ΗΠΑ

⁹¹ Fulbright J.W., *supra*, σημ.83, pp.140.

⁹² Kennedy Paul, *supra*, σημ.82, pp.652–3.

⁹³ Bacevich Andrew, «*Αμερικανική Αυτοκρατορία*», Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2008, pp. xxxv–xxxiv.

⁹⁴ *Ibid*, pp.375–379.

έχουν ήδη μπει στη διαδικασία της υπερεπέκτασης, αφού οι επιλογές της αντικατοπτρίζουν μια ακλόνητη αποφασιστικότητα για επέκταση και διαιώνιση της αμερικανικής οικονομικής και πολιτικής ηγεμονίας. Αυτό, όμως, ιστορικά οδηγεί στην πτώση, αφού αποτελεί ύβρη, με την τελευταία να ορίζεται ως ο πειρασμός που σπρώχνει τον άνθρωπο να ζητά όλο και περισσότερα, σε πείσμα της λογικής. Είναι ένα σαφώς ανορθολογικό στοιχείο που οδηγεί τον άνθρωπο σε συγκρούσεις, εκμετάλλευση και πόλεμο. Συχνά εκτρέπεται σε φιλοδοξία, εγωκεντρισμό, ατομικισμό και πάθος. Η επιτυχία, συνδυασμένη κυρίως με την ευημερία και τη δύναμη, παράγει ψυχολογικούς μηχανισμούς που επιδρούν θετικά στην ανάπτυξη της ύβρης και βοηθούν ουσιαστικά στον θρίαμβο των παθών πάνω στη λογική⁹⁵.

Τέλος, σαφή αναφορά σ' αυτό το πνεύμα σταυροφορίας κάνει και ο Raymond Aron όταν περιγράφει στη θεωρία του πως συμφύρονται η ισχύς, το γόητρο και η ιδεολογία⁹⁶. Εκεί μιλά για τον "οπλισμένο προφήτη" ο οποίος αδιαφορεί πολλές φορές για τους ρεαλιστικούς παράγοντες μιας κατάκτησης, όπως τον αριθμό των κατοίκων ή τους φυσικούς πόρους εκείνου του τόπου και ενδιαφέρεται περισσότερο για την εξάπλωση της "αληθινής πίστης" και του ορθού τρόπου ζωής. Πρόκειται σαφώς για ανορθολογική συμπεριφορά η οποία οφείλεται στον παράγοντα άνθρωπο και τις ιδεοληψίες του.

---

⁹⁵ *Supra*, σημ.92.

⁹⁶ Aron Raymond, *supra*, σημ.72, pp.74-77.

Κεφάλαιο 4^ο

Η Εσφαλμένη Αντίληψη της Πραγματικότητας και οι Διεθνείς Συγκρούσεις

Τελευταίος σταθμός στη θεωρητική προσέγγιση του θέματός μας θα είναι η επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα στη διαμόρφωση της αντίληψης της πραγματικότητας του Διεθνούς περιβάλλοντος από τους δρώντες του Διεθνούς συστήματος. Ειδικότερα, θα εστιάσουμε στους ανθρώπους που έχουν την ευθύνη της λήψης των κρίσιμων αποφάσεων (decision makers) και λιγότερο στις μάζες και στον καθοριστικό ρόλο που παίζουν οι αντιλήψεις τους (σωστές ή εσφαλμένες) για το διεθνές γίνεσθαι και πιο συγκεκριμένα για το επίμαχο θέμα των διεθνών συγκρούσεων.

Ο John Stoessinger, μελετώντας τη διεθνή πολιτική τη δεκαετία του 1960, κάνει μερικές καίριες παρατηρήσεις για το ζήτημα της απόστασης, μεγάλης ή μικρής, που υπάρχει μεταξύ πραγματικότητας και της αντίληψης αυτής στο μυαλό των decision makers και του πώς επηρεάζει αρνητικά, επιτείνοντας τον ανταγωνισμό για ισχύ και τάξη, το διεθνές σύστημα⁹⁷. Αναφέρει πως τα στερεότυπα, οι ιδεολογίες και οι προκαταλήψεις επηρεάζουν αρνητικά τις σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, καθώς και τις σχέσεις αυτών με τα νεόκοπα εθνικά κράτη που προέκυψαν μέσω των εθνικιστικών – αντιαποικιακών κινημάτων παγκοσμίως. Από τη μία οι ΗΠΑ, σταθερά προσηλωμένες στα φιλελεύθερα πρότυπα, βλέπουν ως εκ προοιμίου κακό και απειλητικό καθετί κομμουνιστικό και, ταυτόχρονα, έχουν εμμονές με την εγκαθίδρυση, το ταχύτερο δυνατό, δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών στα νέα κράτη. Κατ' αυτό τον τρόπο, όμως, αγνοούν άλλες βασικές ανάγκες αυτών που προηγούνται της εμβάθυνσης των δημοκρατικών θεσμών, όπως η ασφάλεια, η εσωτερική τάξη και η επάρκεια αγαθών. Έτσι, απορούν στη συνέχεια γιατί αυτά τα κράτη πολλές φορές στρέφονται προς τη Μόσχα για βοήθεια, αφού η τελευταία δείχνει να κατανοεί καλύτερα, στην αρχή τουλάχιστον, τις ανάγκες τους. Απ' την άλλη, η ΕΣΣΔ και οι

---

⁹⁷ Stoessinger John, *"The Might of Nations; World Politics in Our Times"*, Random House, New York, 1965, pp.394–407.

δορυφόροι της, με την προσκόλλησή τους στην κομμουνιστική ιδεολογία, αδυνατούν να προσεγγίσουν την πραγματικότητα του δυτικού συνασπισμού, θεωρώντας πως οι καπιταλιστικές χώρες, αργά ή γρήγορα, θα συγκρουστούν μεταξύ τους και θα καταρρεύσουν, σύμφωνα με τις προβλέψεις των θεωρητικών τους⁹⁸. Τελικά, όπως γνωρίζουμε σήμερα, ήταν το κομμουνιστικό πολιτικοοικονομικό σύστημα που έφθασε στα όριά του και κατέρρευσε. Παράλληλα, αυτή η αμοιβαία καχυποψία επιτείνει και την στρατιωτική αντιπαράθεση, με κούρσα εξοπλισμών εκατέρωθεν και κίνδυνο για ταχεία κλιμάκωση. Όπως και πάλι γνωρίζουμε σήμερα, έχοντας πλέον τα αρχεία του Ψυχρού Πολέμου, τα πράγματα δεν ήταν έτσι όπως τα φαντάζονταν οι δύο πλευρές, η μία για την άλλη, σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις. Η μία ήταν το 1957 με την εκτόξευση των δύο Σπούτνικ από την ΕΣΣΔ και τον συνεπακόλουθο πανικό στις ΗΠΑ για το λεγόμενο “missile gap”, την υστέρηση δηλαδή σε πυραυλική τεχνολογία σε σχέση με την αντίπαλη υπερδύναμη⁹⁹. Η άλλη ήταν το 1962 στην κρίση της Κούβας, όπου οι δύο αντίπαλοι υπέθεταν τα χειρότερα ο ένας για τον άλλον, ενώ στην πραγματικότητα ήταν διατεθειμένοι να προβούν σε σημαντικές υποχωρήσεις εάν η κατάσταση έφτανε σε αδιέξοδο και υπήρχε ο κίνδυνος του πυρηνικού ολέθρου¹⁰⁰. Τελικά, ο Stoessinger καταλήγει πως είναι επιτακτική ανάγκη όσοι ασχολούνται με τη Διεθνή Πολιτική να την προσεγγίζουν όσο γίνεται προς την ρεαλιστική της όψη και όσο πιο κοντά στα πραγματικά γεγονότα και όχι μέσω του παραμορφωτικού φακού εσφαλμένων αντιλήψεων και ιδεοληψιών.

Ο ίδιος συγγραφέας, σε μεταγενέστερο πόνημά του¹⁰¹, αφού εξετάσει διαδοχικά επτά case studies από συγκρούσεις του 20ού αιώνα, προβαίνει σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις αναφορικά με τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των ηγετών που συνετέλεσαν αποφασιστικά στην έναρξή τους. Τα case studies είναι, εν συντομία, τα εξής: i) η έναρξη του Α΄Π.Π. το καλοκαίρι του 1914 και ειδικότερα το τρίγωνο Αυστροουγγαρία – Γερμανία – Ρωσία, ii) η επιχείρηση Barbarossa, δηλαδή η επίθεση του Χίτλερ στη Σοβιετική Ένωση, η οποία σήμανε και την αρχή του τέλους της ναζιστικής Γερμανίας, iii) η εμπλοκή των

⁹⁸ Βλέπε μεταξύ άλλων: Lenin Vladimir Ilyich, *supra*, σημ.19.

⁹⁹ Gaddis John Lewis, “*We Now Know: Rethinking Cold War History*”, Clarendon Press, Oxford, 1997, pp.240–59.

¹⁰⁰ *Ibid*, pp.260–95.

¹⁰¹ Stoessinger John, “*Why Nations Go to War*”, *supra*, σημ.1.

ΗΠΑ στην Κορέα και πιο συγκεκριμένα η επιδίωξη της ολοκληρωτικής νίκης, η οποία προκάλεσε την εμπλοκή της Κίνας και την παράταση του πολέμου, iv) η εμπλοκή των ΗΠΑ στο Βιετνάμ διαδοχικά πέντε Αμερικανών Προέδρων¹⁰² με τη γνωστή εξέλιξη, v) οι Αραβοϊσραηλινοί πόλεμοι από το 1948, έως τη δεκαετία του 1980, vi) οι δύο πόλεμοι του Saddam Hussein με το Ιράν και το Κουβέιτ, με τα συνεπακόλουθά τους (το βιβλίο γράφτηκε πριν το 2003) και vii) οι πόλεμοι που ακολούθησαν τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Σχετικά με το πρόβλημα της έναυσης του πολέμου, η περιπτωσιολογική μελέτη καταδεικνύει την καθοριστική σημασία της προσωπικότητας των ηγετών, πολέμων οι οποίοι κατέληξαν τις περισσότερες φορές εις βάρος αυτών που τους ξεκίνησαν. Ειδικότερα, ο Κάιζερ Γουλιέλμος έδειξε πολύ περισσότερη εμπιστοσύνη στους Αυστριακούς απ' ότι στους Ρώσους και, φανταζόμενος συνωμοσίες της Αγγλίας εις βάρος της Γερμανίας, κινήθηκε ενάντια στην Εγκάρδια Συνεννόηση. Απ' την άλλη, οι Αυστριακοί ήθελαν να εκδικηθούν και να ταπεινώσουν τους Σέρβους, το «έθνος των δολοφόνων», όπως τους ονόμασαν¹⁰³. Στον Β'Π.Π., οι εμμονές του Χίτλερ με την κομμουνιστική Ρωσία (και η υποτίμηση των δυνατοτήτων της) τον οδήγησαν να της επιτεθεί το καλοκαίρι του 1941, τη στιγμή που δεν υπήρχε κίνδυνος για τη Γερμανία από την κατεύθυνση αυτή και ήταν ήδη ανοικτό το δυτικό μέτωπο¹⁰⁴. Στην Κορέα, ο Douglas Mc Arthur απέτυχε να εκτιμήσει σωστά την κατάσταση και, παρασυρόμενος από τον «πειρασμό της νίκης», έχοντας κατά νου τη συνθηκολόγηση άνευ όρων της Ιαπωνίας λίγα χρόνια νωρίτερα, προκάλεσε την επέμβαση της κομμουνιστικής Κίνας, με τα γνωστά αποτελέσματα¹⁰⁵. Οι Αμερικανοί πρόεδροι, τις δεκαετίες του 1950 και 1960, απέτυχαν να ερμηνεύσουν σωστά το κίνημα των Βιετναμέζων ως κατ' εξοχήν κίνημα εθνικής ανεξαρτησίας και όχι κομμουνιστικής επανάστασης, με αποτέλεσμα την ολοένα και μεγαλύτερη εμπλοκή και την τραγική κατάληξη¹⁰⁶. Στους πολέμους μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών φαίνεται να κυριαρχούν τα βίαια πάθη και η βαθιά εθνοθρησκευτική εχθρότητα. Κάθε πλευρά φρόντισε να κάνει πράγματα που η άλλη δεν μπορούσε να συγχωρήσει ή να ξεχάσει. Όταν τελικά, μετά από έξι διαδοχικές συγκρούσεις

---

¹⁰² Truman, Eisenhower, Kennedy, Johnson, Nixon.

¹⁰³ *Ibid*, pp.1–22.

¹⁰⁴ *Ibid*, pp.25–49.

¹⁰⁵ *Ibid*, pp.55–77.

¹⁰⁶ *Ibid*, pp.80–107.

από το 1948, Yitzhak Rabin και Yasser Arafat έφθασαν σε συμφωνία το 1993, Ισραηλινοί εξτρεμιστές δολοφόνησαν τον πρώτο το 1996, με αποτέλεσμα να τορπιλιστεί η ειρηνευτική διαδικασία¹⁰⁷. Ο Saddam Hussein, λίγο αφ' ότου ανέβηκε στην εξουσία, ξεκίνησε έναν αιματηρότατο πόλεμο δεκαετούς διάρκειας με το Ιράν, χωρίς ουσιαστικά εδαφικά οφέλη. Λίγο μετά την ανακωχή με το Ιράν εισέβαλε στο Κουβέιτ, εκτιμώντας λανθασμένα πως η διεθνής κοινότητα δεν θα επενέβαινε¹⁰⁸. Τέλος, ο Μιλόσεβιτς απευθυνόμενος στον σερβικό εθνικισμό, θέλησε να τα κερδίσει όλα και τα έχασε όλα μέσα από διαδοχικές συγκρούσεις εθνοτικής βίας, καταλήγοντας με μια Σερβία καθημαγμένη, ταπεινωμένη και περικόλειστη, αφού τελικά αποσχίσθηκε και το Μαυροβούνιο¹⁰⁹. Συνοψίζοντας, ο Stoessinger αναφέρει πως ίσως ο πιο σημαντικός παράγοντας για την έναρξη ενός πολέμου είναι η εσφαλμένη αντίληψη για τα τέσσερα παρακάτω πράγματα. Πρώτον, η αντίληψη του ηγέτη για τον εαυτό του, η αυτοεικόνα του. Δεύτερον, η αντίληψη του ηγέτη για τον χαρακτήρα του αντιπάλου του (ηγέτη και έθνους). Τρίτον, η αντίληψη του ηγέτη για τις προθέσεις του άλλου ηγέτη αναφορικά μ' αυτόν και το κράτος του. Τέταρτον, η αντίληψη του ηγέτη για τις δυνατότητες και την ισχύ, τη δική του και του αντιπάλου του. Όσον αφορά στην πρώτη και δεύτερη παράμετρο, είναι δυστυχώς γεγονός πως οι περισσότεροι ηγέτες, αλλά και λαοί ολόκληροι, κρατούν για τον εαυτό τους όλα τα ηθικά και πνευματικά χαρίσματα και αρετές και ταυτόχρονα προσάπτουν στους αντιπάλους τους όλα τα ελαττώματα και τις κακίες. Την ίδια στιγμή, η αμοιβαία καχυποψία για τις προθέσεις του άλλου τείνει να γίνεται αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Σε συνδυασμό με το προηγούμενο, κάθε ηγέτης, ενώ θεωρεί πως φέρεται ειλικρινά και λογικά στη διεθνή σκηνή, πιστεύει πως όλοι οι αντίπαλοί του φέρονται ύπουλα και υποκριτικά, με αποτέλεσμα να εισερχόμαστε σ' έναν φαύλο κύκλο πολεμικών προετοιμασιών, του οποίου κατάληξη συχνά είναι ο πόλεμος. Μεταξύ άλλων, σ' αυτό το spiral του θανάτου έχει αναφερθεί και ο νομπελίστας καθηγητής Thomas Schelling¹¹⁰. Τέλος η εσφαλμένη αντίληψη ενός ηγέτη για την ισχύ και τις δυνατότητες του κράτους του σε σχέση με τα αντίπαλα κράτη, είναι η πεμππουσία της πρόκλησης ενός πολέμου. Αυτή η ψευδαίσθηση για μια σύντομη και νικηφόρα εκστρατεία έχει παρασύρει πολλούς ηγέτες σε πολεμικές

---

¹⁰⁷ *Ibid*, pp.110–153.

¹⁰⁸ *Ibid*, pp.157–181.

¹⁰⁹ *Ibid*, pp.185–205.

¹¹⁰ Schelling Thomas, *supra*, σημ.48.

περιπέτειες, με τραγικό τέλος. Χαρακτηριστικά, ο Κάιζερ υπόσχονταν στους Γερμανούς πως θα γυρίσουν νικητές πριν μπει ο χειμώνας του 1914, ενώ οι άνδρες της τσαρικής φρουράς διερωτώντο εάν θα έπρεπε να πάρουν μαζί τους τις επίσημες στολές για την παρέλαση της νίκης, ή να τους τις στείλουν με το επόμενο τρένο. Πόσο μακριά βρίσκονταν από την πραγματικότητα! Πόσο υποτιμούσαν την ισχύ, το σθένος και τις δυνατότητες των αντιπάλων τους! Εν τέλει, ο ίδιος ο πόλεμος αναλαμβάνει να αποκαταστήσει την πραγματικότητα για τις δυνατότητες των αντιπάλων και πάνω σ' αυτή την πραγματικότητα να οικοδομηθεί μια νέα ειρήνη, αλλά, αναρωτιέται ο Stoessinger, είναι απαραίτητο κάθε φορά να υφίσταται αυτή η διαδικασία;¹¹¹

Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει και ο Bernard Brodie, αναφερόμενος στα ψυχολογικά αίτια του πολέμου¹¹². Πιο συγκεκριμένα, δίνει έμφαση σε έξι τύπους εσφαλμένων αντιλήψεων που βρίσκουν εφαρμογή σχεδόν σε κάθε πόλεμο: α) μια «διαβολική» εικόνα για τον εχθρό (δαιμονοποίηση του αντιπάλου), β) μια αρρενωπή και ανδρεία αυτοεικόνα, γ) μια ηθικά καλή αυτοεικόνα, δ) μια επιλεκτική προσοχή (ή αφηρημάδα–απροσεξία) όσον αφορά στη διατήρηση των πληροφοριών που ταιριάζουν με τα παραπάνω και την απόρριψη όσων δεν ταιριάζουν, ε) η απουσία συμπάθειας (ενσυναίσθησης πιο επιστημονικά), δηλαδή η αδυναμία να μπει κάποιος στη θέση του αντιπάλου του και να δει τα πράγματα και από τη δική του οπτική γωνία και στ) η στρατιωτική υπερεμπιστοσύνη, δηλαδή η υπερβολική εμπιστοσύνη στις δυνατότητες και ικανότητες της πολεμικής μας μηχανής.

Ωστόσο, από τη στιγμή που αναφερόμαστε στο κρίσιμο ζήτημα της έναρξης ή μη ενός πολέμου ουσιαστικά αναφερόμαστε στη διαδικασία λήψης αποφάσεως. Είναι ένα θέμα, το οποίο, λόγω της σημασίας του, έχει απασχολήσει πολλούς πολιτικούς επιστήμονες. Ανάμεσά τους βρίσκονται οι Graham Allison¹¹³ και Ole Holsti¹¹⁴, από τα έργα των οποίων θα αντλήσουμε ορισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις. Ο Allison, με φόντο την κρίση της Κούβας, στο μοντέλο δύο, αυτό

¹¹¹ Stoessinger John, *supra*, σημ.1, pp.207–219.

¹¹² Brodie Bernard, *“War and Politics”*, Macmillan, New York, 1973, pp.302–315.

¹¹³ Allison Graham, *supra*, σημ.57.

¹¹⁴ Holsti Ole, *“Theories of International Relations”*, Diplomatic History, vol. 13, issue 1, Jan. 1989, pp.15–44 και του ιδίου, *“The belief system and national images: a case study”*, Journal of Conflict Resolution, Sept. 1962, Vol. 6, no. 3, pp.244–52.

των οργανωτικών διαδικασιών, και περισσότερο στο τρίτο, το γραφειοκρατικό, βλέπει έντονη την παρουσία του ανθρώπινου παράγοντα στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων. Συγκεκριμένα, πρόσωπα που κατέχουν σημαντικές θέσεις στην ιεραρχία γραφειοκρατικών οργανισμών έχουν συμφέρον να αναδείξουν τη συμβολή τους στη διαδικασία, ώστε να αποκομίσουν οφέλη για τον οργανισμό και τον εαυτό τους. Εδώ φαίνεται να ισχύει η ρήση ότι «η στάση σου εξαρτάται από τη θέση σου» ("where you stand depends on where you sit"). Έτσι, κάποιοι γραφειοκράτες αντιμετωπίζουν σοβαρά θέματα με στενομυαλιά και με ένα πνεύμα κορπορατισμού και όχι στην πραγματική τους διάσταση. Απ' την άλλη, όταν λαμβάνονται αποφάσεις από μικρή ομάδα χειρισμού κρίσεων, αυτό έχει κάποια πλεονεκτήματα, αλλά και μειονεκτήματα. Ως μειονεκτήματα καταγράφονται η προσπάθεια να έλθουν σε συμφωνία, ώστε να διατηρηθεί η ενότητα της ομάδας, παραβλέποντας όμως κάποιες γόνιμες αντιρρήσεις και παρατηρήσεις. Ταυτόχρονα, μέσα στην ομάδα αναπτύσσεται πολλές φορές μια αίσθηση αναίτιας αισιοδοξίας και αήττητου, η οποία μπορεί να αποβεί επικίνδυνη. Όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων από μεμονωμένα πρόσωπα, ο Holsti κάνει λόγο για πάθη και αδυναμίες. Υπάρχουν συγκεκριμένες δυνατότητες και όρια για τον ανθρώπινο νου στην προσπάθειά του να συλλάβει ένα σύνθετο πρόβλημα σε όλη την έκτασή του και να καταλήξει στη δέουσα συμφερότερη λύση. Ταυτόχρονα, παρεισφρύουν ανορθολογικοί παράγοντες, όπως υπάρχουσες πεποιθήσεις, προτιμήσεις, ελπίδες και προσδοκίες που κάνουν τη λήψη μιας δύσκολης απόφασης ακόμα δυσκολότερη. Συμβαίνει πολλές φορές οι decision makers να χρησιμοποιούν δύο μέτρα και δύο σταθμά όσον αφορά στις δικές τους αποφάσεις και στο τι περιμένουν από τον αντίπαλο. Έτσι, θεωρούν πως οι ίδιοι ενεργούν λογικά και έχουν να λάβουν υπ' όψιν τους πολλούς περιορισμούς, ενώ οι αντίπαλοί τους έχουν απεριόριστες επιλογές και μεταξύ αυτών βρίσκεται και το παράλογο. Είναι αυτό για το οποίο προειδοποιεί ο George Kennan την αμερικανική ηγεσία πως θα πρέπει να ενεργεί βάσει των πραγματικών δυνατοτήτων και όχι των προθέσεων των Σοβιετικών, αλλά να αναμένει από τους τελευταίους να ενεργούν βάσει των προθέσεων των Αμερικανών και όχι των δυνατοτήτων τους¹¹⁵.

---

¹¹⁵ Kennan George, *"The cloud of Danger: Current Realities of American Foreign Policy"*, Boston, 1978, pp.87–88, όπως παρατίθεται στο: Holsti Ole, *"Theories of International Relations"*, *supra*, σημ.114.

Πώς, όμως, δημιουργούνται και πώς επηρεάζουν τους decision makers αυτές οι εσφαλμένες αντιλήψεις της πραγματικότητας; Θα προσπαθήσουμε να δώσουμε κάποιες απαντήσεις και να κάνουμε κάποιες επισημάνσεις μέσα από το κλασικό έργο του Robert Jervis "*Perception and Misperception in International Politics*"¹¹⁶. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Jervis πως οι άνθρωποι γενικά μαθαίνουν περισσότερο από τα βιώματά τους και λιγότερο από απλές πληροφορίες. Ιδίως από γεγονότα που συνέβησαν κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας, γεγονότα που ταυτίστηκαν με αυτά ή τα απέρριψαν ως απολύτως κακά¹¹⁷. Κατ' αυτό τον τρόπο, διαμορφώνουν μια εικόνα για τα πράγματα και κατηγοριοποιούν κάποιες καταστάσεις, με αποτέλεσμα να είναι πολύ δύσκολο να αλλάξει η άποψή τους γι' αυτές. Δημιουργείται έτσι ένας ολόκληρος μηχανισμός «διατήρησης του πιστεύω» με την άρνηση και απόρριψη κάθε αντίθετης πληροφόρησης, είτε ως εσφαλμένης, είτε ως μη έγκυρης¹¹⁸. Έτσι, παρατηρείται το φαινόμενο να γίνεται προσπάθεια να προσαρμοστούν τα γεγονότα στις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις και όχι το αντίθετο. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά του Stoessinger στον Saddam Hussein ως «το ορφανό που έμαθε την τέχνη της δολοφονίας στα γόνατα ενός δολοφονικού θείου του σ' ένα χωριό του Ιράκ»¹¹⁹. Επίσης, ο Waltz κάνει μια πολύ εύστοχη παρατήρηση σχετικά, όταν λέει πως, όπως οι στρατηγοί φτιάχνουν τα σχέδιά τους με τρόπο που θα κέρδιζε τον προηγούμενο πόλεμο, έτσι και οι πολιτικοί ηγέτες προσπαθούν να εμποδίσουν τον προηγούμενο πόλεμο¹²⁰, υπονοώντας σαφώς την προσκόλλησή τους στις αντιλήψεις του παρελθόντος και τη μη προσαρμογή τους στην πραγματικότητα. Έτσι, αντίθετα απ' ό τι πιστεύονταν, ο Α'Π.Π. ήταν αυτός που ανέδειξε το πλεονέκτημα της άμυνας έναντι της επίθεσης, ενώ ο Β'Π.Π., αντίθετα απ' ό τι περίμεναν οι Γάλλοι, ανέδειξε την υπεροχή της επίθεσης και του ελιγμού μέσω του Blitzkrieg¹²¹. Στον ίδιο τόνο, ο Jervis επισημαίνει πως η τάση των ανθρώπων είναι να βλέπουν αυτό που περιμένουν να δουν και να ενσωματώνουν τις εισερχόμενες πληροφορίες σε προϋπάρχουσες

---

¹¹⁶ Jervis Robert, "*Perception and Misperception in International Politics*", Princeton University Press, New Jersey, 1976.

¹¹⁷ *Ibid*, pp.217–287.

¹¹⁸ *Ibid*, pp.288–315.

¹¹⁹ Stoessinger John, "*Why Nations Go to War*", *supra*, σημ.1, p.159.

¹²⁰ Waltz Kenneth, "*Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*", *supra*, σημ.4, p.281.

¹²¹ Γερμανική λέξη που σημαίνει κεραυνοβόλος πόλεμος και εφαρμόστηκε από το γερμανικό στρατό (Wehrmacht) στις επιθετικές επιχειρήσεις κατά τον Β' Π.Π., με συνδυασμένη χρήση μηχανοκίνητων μέσων στρατού ξηράς και αεροπορίας.

εικόνες. Είναι ανάγκη, όμως, να υπάρχει μια ισορροπία μεταξύ δεκτικότητας σε νέες πληροφορίες και προσκόλλησης σε παλιές παραδοχές. Τέλος, έχει παρατηρηθεί μια δυσκολία των decision makers να παραδεχθούν ότι έκαναν λάθος. Μάλιστα, όσο πιο πολύ κόστος συνεπαγόταν μια απόφαση, όσο πιο «δύσκολη» ήταν, τόσο περισσότερο παρατηρείται αυτό το φαινόμενο της υπεράσπισής της και μη παραδοχής του όποιου σφάλματος. Είναι γεγονός πως δύσκολα αναθεωρούνται πολιτικές, ιδίως όταν έχουν επενδυθεί σ' αυτές μεγάλα ποσά, αλλά και ανθρώπινες ζωές. Γίνεται τότε μια ολόκληρη προσπάθεια δικαιολόγησής της, ακόμα και σε περίπτωση αποτυχίας. Αυτό έχει να κάνει με τον μηχανισμό άμυνας του εγώ, διότι η παραδοχή του λάθους από ένα πρόσωπο είναι επίπονη, καθώς πλήττεται η αυτοεικόνα του, απαιτεί μεγαλοψυχία και συνεπάγεται πολιτικό κόστος¹²². Ωστόσο, θα προσθέσουμε εμείς κρίνοντας εκ των υστέρων, είναι προτιμότερο ένας ηγέτης να αναλάμβανε το πολιτικό κόστος μιας τέτοιας παραδοχής, παρά τη συνέχιση της λάθους πολιτικής, όπως για παράδειγμα ο πρόεδρος Johnson στην εμπλοκή των ΗΠΑ στο Βιετνάμ¹²³.

---

¹²² Jervis Robert, *supra*, σημ.116, pp.382–406.

¹²³ Υπάρχουν πλέον σαφή στοιχεία που καταδεικνύουν πως ο πρόεδρος Johnson είχε καταλάβει τις παγίδες που κρύβονταν για τις ΗΠΑ με τη συνεχώς αυξανόμενη πολιτική και κυρίως στρατιωτική εμπλοκή τους στην Ινδοκίνα, ωστόσο δίσταζε να αναλάβει το πολιτικό κόστος της απόσυρσης και απεμπλοκής της χώρας του από τα πολλαπλά προβλήματα της περιοχής. Για περισσότερα στοιχεία βλέπε στο: Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945 – 2002», Ποιότητα, Αθήνα 2003, pp.223–243.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Κεφάλαιο 5^ο

Η Διεξαγωγή του Πελοποννησιακού Πολέμου από την Αθήνα και ο Ανθρώπινος Παράγοντας

Έχοντας ολοκληρώσει τη θεωρητική προσέγγιση του αντικειμένου της παρούσας εργασίας, θα προχωρήσουμε στην μελέτη κάποιων περιπτώσεων από την παγκόσμια ιστορία, οι οποίες επιβεβαιώνουν τα ευρήματα της θεωρίας. Πρώτο τέτοιο ιστορικό παράδειγμα θα είναι ο Πελοποννησιακός πόλεμος και, πιο συγκεκριμένα, οι χειρισμοί που έγιναν από την πλευρά των Αθηναίων (περισσότερο της ηγεσίας τους, αλλά και του δήμου), οι οποίοι τελικά τους οδήγησαν στην ήττα, παρ' όλο που στην έναρξή του ήταν μακράν η ισχυρότερη πλευρά.

Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος άρχισε το 431 π.Χ. και έληξε το 404 π.Χ., με τη σχεδόν άνευ όρων παράδοση της Αθήνας και την κατάλυση της ηγεμονίας και συμμαχίας της. Το κύριο αίτιο του πολέμου αυτού, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, όπως προαναφέραμε στο κεφάλαιο για την άνιση ανάπτυξη, ήταν η ραγδαία αύξηση της αθηναϊκής ισχύος¹²⁴. Η Αθήνα, υπό την καθοδήγηση του Περικλή, ανέπτυξε σε μεγάλο βαθμό το ναυτικό της και διαμέσου αυτού κυριάρχησε σε ένα μεγάλο τμήμα του αρχαίου ελληνικού κόσμου, είτε υποτάσσοντας κάποιες πόλεις-κράτη, είτε εντάσσοντάς τις στη συμμαχία της Δήλου. Κατ' αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε ένας ενάρετος κύκλος οικονομικής ανάπτυξης, ο οποίος οδήγησε στην αύξηση της συνολικής ισχύος της Αθήνας, η οποία πλέον απειλούσε ευθέως την μέχρι τότε σπαρτιατική πρωτοκαθεδρία. Έτσι, η Σπάρτη αναγκάστηκε να καταφύγει σ' έναν παρεμποδιστικό πόλεμο¹²⁵ (preventive war) εναντίον της Αθήνας, πριν η αθηναϊκή ισχύς φθάσει σε επίπεδα μη ανασχέσιμα, τέτοια που να αποτρέπουν κάθε σκέψη για αίσια έκβαση οποιουδήποτε πολέμου εναντίον της. Είναι χαρακτηριστική η ομιλία του εφόρου Σθενελαΐδα υπέρ της κήρυξης του

¹²⁴ Σ' αυτό συμφωνούν σχεδόν όλοι οι σύγχρονοι ιστορικοί και διεθνολόγοι. Επιλεκτικά αναφέρουμε: Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, σημ.7, pp.62-3 και Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα», *supra*, σημ.36, pp.35-41.

¹²⁵ Κολιόπουλου Κωνσταντίνου, *ibid*, pp.26-7.

πολέμου από την πελοποννησιακή συμμαχία στην αντίστοιχη αθηναϊκή: «Ψηφίστε λοιπόν, Λακεδαιμόνιοι, κατά τρόπο αντάξιο της Σπάρτης. Ψηφίστε πόλεμο. Μην αφήσετε τους Αθηναίους να γίνουν ισχυρότεροι και μην προδώσετε τους συμμάχους μας. Με την βοήθεια των θεών, ας αναλάβομε τον αγώνα εναντίον εκείνων που μας αδικούν»¹²⁶.

5.1. Η Αθήνα υπό την Ηγεσία του Περικλή

Η Αθήνα κατά τα πρώτα χρόνια του πολέμου ευτύχησε να έχει έναν ηγέτη του αναστήματος του Περικλή. Ο Περικλής, ώριμος πια και έμπειρος στα πολιτικά και στρατιωτικά ζητήματα, ήταν μια προσωπικότητα κοινά αποδεκτή από το σύνολο σχεδόν των Αθηναίων και είχε υψωθεί πάνω από κόμματα και φατρίες, προτάσσοντας πάντοτε το συμφέρον της πόλεως πάνω από ιδιοτέλειες και πάθη. Έτσι, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, χάραξε μια Υψηλή Στρατηγική (Υ.Σ.) για την Αθήνα, τέτοια που να εξασφαλίζει τη νίκη στη πόλη και τη συμμαχία της. Είχε σαφώς αντιληφθεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Αθήνας σε σχέση με τη Σπάρτη, αλλά είχε επισημάνει και τα σφάλματα που θα έπρεπε αυτή να αποφύγει. Κατ' αρχάς, κεντρικό στοιχείο της αθηναϊκής Υ.Σ. ήταν η απόρριψη του κατευνασμού απέναντι στη Σπάρτη. Η τοποθέτηση του Περικλή ήταν να μη γίνει καμία υποχώρηση στις απαιτήσεις των Σπαρτιατών αντιπροσώπων, διότι αυτό θα εκλαμβάνονταν ως ένδειξη αδυναμίας και οι απαιτήσεις των τελευταίων συνεχώς θα αυξάνονταν. Αντί να υποκύψει σε εκβιαστικές απαιτήσεις, ο Περικλής επέλεξε τον πόλεμο¹²⁷. Δεύτερο βασικό στοιχείο του στρατηγικού οικοδομήματος του Περικλή ήταν η αποφυγή της υπερεξάπλωσης (overextension). Ο Περικλής συμβούλευε τους Αθηναίους να μην προσπαθήσουν να επεκτείνουν τις κτήσεις τους. Πόλεμος με τρίτο μέρος κατά τη διάρκεια της περιόδου του ανταγωνισμού με τον κύριο αντίπαλο έπρεπε να αποφευχθεί. Ο Περικλής δείχνει ότι είχε αντιληφθεί καθαρά πως η κατάρρευση των μεγάλων δυνάμεων προκαλείται από την υπερεξάπλωση¹²⁸. Για τον Περικλή, η ύπαρξη της αυτοκρατορίας εξασφάλιζε την ευημερία και την ισχύ της Αθήνας, τόσο σε απόλυτους όρους, όσο και σε σχέση με

¹²⁶ Θουκυδίδου Ιστορία, Α86.

¹²⁷ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, σημ.7, pp.97-98.

¹²⁸ *Ibid*, p.99.

τα υπόλοιπα ελληνικά κράτη. Για την Αθήνα, ο πολιτικός σκοπός του πολέμου ήταν απλώς η διατήρηση του status quo¹²⁹. Κατ' αυτόν τον τρόπο, υπό την ηγεσία του οι Αθηναίοι ακολούθησαν μια Υ.Σ. με τα παρακάτω κύρια σημεία, η οποία αποδείχθηκε πολύ αποτελεσματική: Πρώτον, αποφυγή αποφασιστικής χερσαίας μάχης με τους Σπαρτιάτες, διότι αυτό ήταν το σημείο όπου οι τελευταίοι υπερερούσαν. Αντίθετα, ενίσχυση των μακρών τειχών της πόλης και καταφυγή μέσα σ' αυτά. Η τροφοδοσία της πόλης εξασφαλιζόνταν δια θαλάσσης. Δεύτερον, μεταφορά του συμμαχικού ταμείου από τη Δήλο στην Αθήνα και εξασφάλιση της απρόσκοπτης ροής χρηματικών πόρων μέσω της φορολογίας των συμμάχων και υποτελών, καθώς και του εμπορίου. Τρίτον, διενέργεια αντιποίνων με τη χρήση του ναυτικού, με επιδρομές και λεηλασίες στα παράλια της Πελοποννήσου. Όλα τα παραπάνω συνιστούν χαρακτηριστικά της στρατηγικής της εξουθένωσης, συνδυαζόμενα, όμως, με άμεση προσέγγιση όσον αφορά το κέντρο βάρους του αντιπάλου συνασπισμού, δεδομένου πως στρέφονταν εναντίον της Σπάρτης¹³⁰. Με όλα τα ανωτέρω, η Αθήνα αρνούνταν την επιτυχία στην Σπάρτη, επιμήκυνε την διάρκεια του πολέμου και τον καθιστούσε κοστοβόρο και συνολικά επιζήμιο για την πλευρά που τον ξεκίνησε. Η Υ.Σ. του Περικλή ανταποκρίνονταν ικανοποιητικά στις τέσσερις διαστάσεις που πρέπει να καλύπτει μια Υ.Σ., δηλαδή: i) σωστή διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος όσον αφορά τις υπαρκτές ή δυνητικές απειλές, τους περιορισμούς και τις ευκαιρίες. Εναρμονισμός της Υ.Σ. με το διεθνές περιβάλλον, τη γεωπολιτική πραγματικότητα και το διεθνή καταμερισμό ισχύος, ii) καθορισμός πολιτικών στόχων ανάλογων προς τα διαθέσιμα μέσα. Αν οι στόχοι υπερβαίνουν τα μέσα, υπάρχει κίνδυνος υπερεξάπλωσης και κατάρρευσης της Υ.Σ., iii) καθορισμός του αποτελεσματικότερου συνδυασμού μέσων για την προώθηση των πολιτικών στόχων. Εναρμονισμός μέσων και σκοπών προς αποφυγήν άσκοπης σπατάλης πόρων, και iv) εσωτερική και εξωτερική νομιμοποίηση. Εξασφάλιση στήριξης και αποδοχής της Υ.Σ., τόσο από την κοινωνία της πόλης–κράτους, όσο και της Διεθνούς κοινότητας (εν προκειμένω των πόλεων–κρατών του αρχαίου

---

¹²⁹ *Ibid*, p.93.

¹³⁰ Για τη στρατηγική της εκμηδένισης και της εξουθένωσης βλέπε: Πλατιάς Αθανάσιος, *supra* σημ.7, *επίμετρο*, pp.191-202 και για την άμεση και έμμεση προσέγγιση: Κολιόπουλου Κωνσταντίνου, «*Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*», *supra*, σημ.36, pp.9-10, 33, 57-62, 109-114, 155-158.

ελληνικού κόσμου)¹³¹. Αυτό το τελευταίο ήταν και το μόνο ευάλωτο σημείο της Περικλείας Υ.Σ., δεδομένου ότι η Αθήνα εφάρμοζε έναν «αντιηρωικό», πλην πολύ αποτελεσματικό, τρόπο πολέμου, ο οποίος όμως προκαλούσε αντιδράσεις στο εσωτερικό της πόλης, κυρίως από τους αγρότες και τους νέους. Οι πρώτοι διαμαρτύρονταν διότι έβλεπαν τις περιουσίες τους να καταστρέφονται και να λεηλατούνται και οι δεύτεροι διότι επιθυμούσαν να αντιμετωπίσουν κατά μέτωπο τον εχθρό. Ωστόσο, οι Αθηναίοι, παρ' όλο που επέβαλαν ένα πρόστιμο στον Περικλή, πράγμα το οποίο δεν τον πτόησε, ακολούθησαν την Υ.Σ. του και δεν παρεξέκλιναν απ' αυτή, παρά μόνο αφ' ότου είχε περάσει πολύς χρόνος από το θάνατό του¹³². Εν κατακλείδι, ο Περικλής όχι μόνο περιέγραψε στους συμπολίτες του μια θεωρία νίκης, αλλά τους ανέφερε και τις συνθήκες, κάτω από τις οποίες αυτή η Υ.Σ. δεν αναμένονταν να λειτουργήσει. Παραθέτει χαρακτηριστικά ο Θουκυδίδης τον Περικλή να λέει στους Αθηναίους: «Έχω πολλούς άλλους λόγους να ελπίζω ότι θα νικήσουμε, υπό τον όρο όμως να μην επιδιώξουμε, ταυτόχρονα με τη διεξαγωγή του πολέμου να επεκτείνουμε την κυριαρχία μας και να μην εκτεθούμε σε κινδύνους περιπτούς. Περισσότερο φοβούμαι τα δικά μας σφάλματα, παρά τα σχέδια του εχθρού»¹³³. Συν τοις άλλοις, ο Περικλής δείχνει να έχει επίγνωση των αδυναμιών του αθηναϊκού πολιτεύματος, όπως για παράδειγμα την επιρροή των δημαγωγών πάνω στον όχλο και εν τέλει οι φόβοι του επιβεβαιώθηκαν. Το καλύτερο εγκώμιο για τον μεγάλο Αθηναίο πολιτικό και στρατηγό είναι τα ίδια τα λόγια του Θουκυδίδη: «Όσο χρόνο κυβέρνησε ο Περικλής την πόλη σε περίοδο ειρήνης, την διηύθυνε με σύνεση και διαφύλαξε την ασφάλειά της και έτσι έγινε στην εποχή του πάρα πολύ δυνατή... Και όταν άρχισε ο πόλεμος, αυτός φαίνεται πως εξετίμησε ορθά τη δύναμη της Αθήνας... Επειδή είχε μεγάλο κύρος και μεγάλες πνευματικές ικανότητες και αποδείχθηκε φανερά πολύ ανώτερος χρημάτων, ήταν σε θέση να συγκρατεί τον λαό, χωρίς να περιορίζει την ελευθερία του, και να μην παρασύρεται από τον λαό, αλλά εκείνος να τον οδηγεί. Ο Περικλής δεν συνήθιζε να κολακεύει τους Αθηναίους για να αποκτήσει δύναμη, αλλά είχε τόσο μεγάλο κύρος, ώστε μπορούσε να τους εναντιωθεί και να

¹³¹ Για τα κριτήρια αξιολόγησης της Υ.Σ. βλέπε: Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «*Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*», *supra* σημ.78, pp.16-22, και Πλατιάς Αθανάσιος, *supra* σημ.7, pp.84-5.

¹³² Πλατιάς Αθανάσιος, *ibid*, p.113.

¹³³ Θουκυδίδου *Ιστορία*, Α144.

προκαλέσει την οργή τους. Τολμούσε να αναχαιτίζει την υπερβολική υπεροψία τους, αλλά και να τους εμψυχώνει στην αποθάρρυνσή τους»¹³⁴.

Ενδεικτικό, τελικά, της επιτυχούς εφαρμογής της Υ.Σ. του Περικλή είναι πως οι Λακεδαιμόνιοι κατά το έτος 425 π.Χ., μετά από σειρά αποτυχιών, μεγαλύτερη από τις οποίες υπήρξε η κατάληψη του οχυρού της Πύλου – Σφακτηρίας από τους Αθηναίους και η αιχμαλωσία της φρουράς του, αλλά και της εξέγερσης των ειλωτών, ζήτησαν ειρήνη από τους Αθηναίους με ευνοϊκούς όρους για τους τελευταίους. Όμως, ο Περικλής είχε ήδη πεθάνει από τον Σεπτέμβριο του 429 π.Χ. και στην Αθήνα είχε επικρατήσει η φιλοπόλεμη παράταξη, με αρχηγό των Κλέωνα, με αποτέλεσμα να απορριφθούν οι προτάσεις αυτές, παρ' όλο που ουσιαστικά ικανοποιούνταν οι πολιτικοί στόχοι της Αθήνας, τους οποίους είχε θέσει ο Περικλής στην αρχή του πολέμου.

5.2. Οι Διάδοχοι του Περικλή και η Αλλαγή της Αθηναϊκής Υψηλής Στρατηγικής

Όπως προαναφέρθηκε, μετά το θάνατο του Περικλή, εξαιτίας του λοιμού που έπληξε την Αθήνα κατά τα έτη 430 – 429 π.Χ, τον διαδέχθηκε ο Κλέων. Ο Κλέων, παρά τις μέτριες στρατηγικές του ικανότητες, χάρις στην αποφασιστικότητά του και την υγιή πολιτική του σκέψη, δεν ώθησε τον δήμο των Αθηναίων σε κάποια καταστρεπτική απόφαση του μεγέθους της Σικελικής εκστρατείας. Μάλιστα, υπήρξε ο πρωταίτιος της μεγαλύτερης νίκης των Αθηναίων στην πρώτη φάση του πολέμου, αυτής της οχύρωσης της Πύλου και της κατάληψης της Σφακτηρίας, με την εξόντωση ενός μέρους και την αιχμαλωσία του υπολοίπου της σπαρτιατικής φρουράς. Ωστόσο, υπό την ηγεσία του, η Αθήνα άρχισε να εγκαταλείπει σταδιακά την Υ.Σ. του Περικλή με τους συγκεκριμένους και περιορισμένους πολιτικούς στόχους, και να μεταστρέφεται σε μια Υ.Σ. ολοκληρωτικού πολέμου και εκμηδένισης του αντιπάλου. Έτσι, αρχίζουμε και συναντάμε σημαντικές χερσαίες μάχες, όπου καταγράφονται σημαντικές απώλειες σε Αθηναίους οπλίτες, σε μια ήδη καταπονημένη δημογραφικά Αθήνα από τον λοιμό. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη μάχη στο Δήλιον (σημερινό Δήλεσι) το 424 π.Χ., όπου παρατάχθηκε το σύνολο

---

¹³⁴ *Ibid*, B 65.

σχεδόν των Αθηναίων οπλιτών και η Αθήνα έπαθε τη μεγαλύτερη καταστροφή της από την έναρξη του πολέμου, χάνοντας περίπου 1.000 οπλίτες¹³⁵. Η καταστροφή του Δηλίου απέδειξε πόσο ορθή ήταν η βασική στρατηγική του Περικλή, να μη δοθεί μάχη στην ξηρά. Επίσης, θα έπρεπε να οδηγήσει στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου. Όμως, το πείσμα του Κλέωνα και οι δημαγωγικές του ικανότητες έγιναν αιτίες μιας άσκοπης παρατάσεως του πολέμου για τέσσερα ακόμη χρόνια (μέχρι την Νικίειο ειρήνη του 421 π.Χ.), κατά τα οποία η θέση της Αθήνας χειροτέρευσε. Τελικά, μετά τη μάχη και ήττα των Αθηναίων στην Αμφίπολη της Χαλκιδικής τον Οκτώβριο του 422 π.Χ., όπου σκοτώθηκαν τόσο ο Κλέωνας, όσο και ο σπαρτιάτης βασιλιάς Βρασίδας, οι οποίοι αντιπροσώπευαν τις φιλοπόλεμες παρατάξεις των δύο πλευρών, οι αντίπαλοι κατέληξαν στην ειρήνη του Νικία το 421 π.Χ., με σχετικά ευνοϊκούς για την Αθήνα όρους. Με την ειρήνη του Νικία, η Αθήνα έβγαине ικανοποιημένη, αν όχι κερδισμένη, αφού οι Αθηναίοι είχαν πετύχει τον πολιτικό σκοπό του Περικλή, τη διατήρηση δηλαδή των κτήσεών τους και την αναγνώριση της «Αττικής αρχής», δηλαδή την πρωτοκαθεδρία της Αθήνας εντός της συμμαχίας της, από τη Σπάρτη και τους συμμάχους της. Τα χρόνια της ειρήνης θα της επέτρεπαν να αναλάβει δυνάμεις και μια επιδέξια πολιτική προς τους συμμάχους και υπηκόους της θα της επέτρεπε να αποκαταστήσει το γόητρό της. Μια ικανή ηγεσία δεν θα δυσκολευόταν να εφαρμόσει αυτή την πολιτική και πραγματικά έγινε, στην αρχή τουλάχιστον, μια τέτοια προσπάθεια. Όμως, αφ' ενός η μετατροπή του πολέμου σε ολοκληρωτικό με σχεδόν απεριόριστους σκοπούς, ο οποίος άφησε πληγές που δεν μπόρεσε να επουλώσει η ειρήνη του Νικία και αφ' ετέρου το κενό της ηγεσίας που άφησε η απώλεια του Περικλή, οδήγησαν μετά από λίγα χρόνια στην επανάληψη των εχθροπραξιών, με τραγικά αποτελέσματα.

Ας σταθούμε όμως λίγο στα πρόσωπα, τα οποία διαδέχθηκαν τον Περικλή. Ο Νικίας είχε όλα τα χαρίσματα που επιβάλλουν τον σεβασμό: ευπρεπής και ικανός, μετριοπαθής και φιλαλήθης, εκπροσωπούσε μια συνετή πολιτική που πλησίαζε περισσότερο από κάθε άλλη αυτή του Περικλή. Ωστόσο, η έλλειψη έμπνευσης και τόλμης δεν προκαλούσε το θαυμασμό και δεν παρέσυρε τους

---

¹³⁵ «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1972, τόμος Γ1 (κλασσικός ελληνισμός), pp.217-19, (Πελοποννησιακός Πόλεμος, υπό καθηγητού παν. Ιωαννίνων Χρύση Πελεκίδη).

ασταθείς και έτοιμους για νεωτερισμούς και περιπέτειες Αθηναίους. Απ' την άλλη, ο Κλέων, παρ' όλα τα ελαττώματά του, είχε θέσει τον πατριωτισμό του στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της πόλεως. Οι διάδοχοί του όμως, Λυσικλής, Ευκράτης και Υπέρβολος, είχαν όλα τα ελαττώματά του, χωρίς κανένα απ' τα προτερήματά του. Τη θέση του Κλέωνα αργότερα, πήρε ο Αλκιβιάδης. Ο Αλκιβιάδης, αν και υπήρξε μαθητής του Σωκράτη, δεν έμαθε να κυριαρχεί πάνω στα πάθη του. Ασφαλώς, ως πολιτικός και στρατιωτικός είχε πολλές φορές πρωτότυπες ιδέες και συνελάμβανε μεγάλοπνοα σχέδια, τα οποία όμως συνήθως ήταν ανώτερα από τις δυνάμεις της πόλης, με κορυφαίο την εκστρατεία στη Σικελία. Ως στρατηγός, δεν μπορούσε να παραβληθεί με τον Θεμιστοκλή, τον Λύσανδρο ή τον Πausανία. Απ' την άλλη, είχε την ανατροφή, την μόρφωση και την ευγλωττία που γοητεύουν το πλήθος. Έτσι, σχεδόν χωρίς προσπάθεια έγινε ο αγαπητός αρχηγός του αθηναϊκού δήμου. Τα γεγονότα όμως έδειξαν ότι χρησιμοποίησε τα πλούσια δώρα, με τα οποία τον προίκισε η φύση, όχι για το καλό της πατρίδας του, αλλά για να ικανοποιήσει την απεριόριστη προσωπική του φιλοδοξία. Έτσι, το κακό που προξένησε στην Αθήνα και στη δημοκρατία δεν το έκαναν όλοι οι προηγούμενοι απ' αυτόν δημαγωγοί¹³⁶. Ο Πλούταρχος, αναφερόμενος στον Αλκιβιάδη, γράφει χαρακτηριστικά: «Αυτόν, τον οποίο, μολονότι ήταν περισσότερο από κάθε άλλον δραστήριος στα ζητήματα της πολιτείας και στρατηγός αήττητος, τον κατέστρεψε η έλλειψη αγωγής και σεμνότητας στην ιδιωτική του ζωή και τα άλλα προτερήματά του έγιναν ανωφελή για την πόλη, εξ αιτίας της πολυδάπανης και ακόλαστης ζωής του»¹³⁷.

Εν τω μεταξύ, στα χρόνια της ειρήνης του Νικία (από το 421 έως το 415 π.Χ.), η Αθήνα προσπάθησε να ανακτήσει το χαμένο της γόητρο, με κάποιες κινήσεις, όπως τα εγκαίνια του ναού του Απόλλωνα στη Δήλο από τον Νικία το 417 π.Χ. και τη λαμπρή συμμετοχή του Αλκιβιάδη στους Ολυμπιακούς αγώνες το 418 π.Χ. Όμως, αντ' αυτών η Αθήνα είχε απόλυτη ανάγκη να καθορίσει μια πολιτική με σταθερές επιδιώξεις και συγκεκριμένους και εφικτούς για τα μέσα της σκοπούς. Αυτή ακριβώς η έλλειψη σταθερής πολιτικής ήταν η βασική αδυναμία της αθηναϊκής δημοκρατίας αυτών των χρόνων και οφειλόταν κυρίως στην απουσία

¹³⁶ Για την παράγραφο αυτή, βλέπε: *ibid*, pp.230-2.

¹³⁷ Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, Ηθικά 1, «Πλουτάρχου Ηθικά, Πολιτικά Παραγγέλματα», μτφ. Θ. Στ. Τζαννετάτου, Πάπυρος, Μαρούσι, 1975, p.25.

μιας ηγετικής φυσιογνωμίας, ικανής να την επιβάλει, σαν τον Θεμιστοκλή ή τον Περικλή. Αντίθετα, υπήρχαν δύο σταθερές τάσεις, οι οποίες συγκρούονταν από την αρχή του πολέμου: από τη μία η τάση συντήρησης της «Αττικής αρχής» και από την άλλη η τάση αύξησης και επεκτάσεώς της. Αυτή τη δεύτερη εκπροσωπούσε ο Αλκιβιάδης και κορυφαία της έκφραση ήταν το τυχοδιωκτικό του σχέδιο για τη σικελική εκστρατεία.

5.3. Η Εκστρατεία στη Σικελία και το Τέλος της Αθηναϊκής Ηγεμονίας

Καθώς οι Αθηναίοι είχαν αρχίσει να ξεχνούν τα δεινά του πολέμου και η πόλη είχε κάπως ανακάμψει σε ισχύ λόγω της ειρήνης του Νικία, όταν εμφανίστηκε η αφορμή με το κάλεσμα της Εγέστας (πόλεως της Σικελίας) στην Αθήνα για βοήθεια εναντίον των Συρακουσών, ο Αλκιβιάδης χρησιμοποίησε όλη τη ρητορική του δεινότητα, ώστε να πείσει τους συμπολίτες του να αποτολμήσουν την εκστρατεία. Βασικό του επιχείρημα ήταν πως, αν νικούσαν τις Συρακούσες, τότε θα γίνονταν κύριοι όλης της Σικελίας και η ισχύς τους θα ήταν πλέον ακαταγώνιστη. Έτσι, στη συνέχεια εύκολα θα επικρατούσαν επί της Πελοποννησιακής συμμαχίας και θα γίνονταν κύριοι όλου του ελληνικού κόσμου¹³⁸. Ο Νικίας προσπάθησε να αποτρέψει τους Αθηναίους, τονίζοντας πως ήταν παράτολμο να εκστρατεύσουν τόσο μακριά εναντίον ενός ισχυρού αντιπάλου, τον οποίο θα έκαναν εχθρό, ενώ ήδη είχαν τόσα μέτωπα ανοικτά. Δυστυχώς, ο Αλκιβιάδης, χρησιμοποιώντας όλη τη ρητορική του δεινότητα, κατάφερε τελικά να πείσει και να παρασύρει τους συμπολίτες του, κυρίως τους νέους, να ψηφίσουν υπέρ της εκστρατείας, καθώς επικράτησε ο ενθουσιασμός και η άγνοια. Έτσι, προετοιμάστηκαν για την εκστρατεία και χρησιμοποίησαν σχεδόν το σύνολο των δυνάμεων της πόλης, αλλά και αρκετές συμμαχικές, τόσο σε πλοία, όσο και σε άνδρες. Όμως, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, η όλη επιχείρηση βασίζονταν σε κακή πληροφόρηση και γενικά επικράτησε η προχειρότητα και οι παλινωδίες στην εκτέλεσή της. Ίσως η μόνη ευκαιρία για μια αποφασιστική μάχη και νίκη επί των Συρακουσών ήταν ο άμεσος αιφνιδιασμός τους με την άφιξη του εκστρατευτικού σώματος στη Σικελία, καθώς οι Συρακούσιοι αρχικά δεν είχαν πάρει στα σοβαρά τον κίνδυνο που

---

¹³⁸ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, σημ.7, pp.119–120.

αντιπροσώπευε για την πόλη τους αυτή η εκστρατεία. Οι Αθηναίοι όμως, δεδομένου ότι είχαν επικεφαλής τους τρεις στρατηγούς, οι οποίοι είχαν αντικρουόμενες απόψεις όσον αφορά στον ενδεδεδειγμένο τρόπο ενεργείας, αλλά και στον αντικειμενικό σκοπό της εκστρατείας, έχασαν πολύτιμο χρόνο και έδωσαν την ευκαιρία στους Συρακουσίους να προετοιμαστούν ανάλογα. Τα πράγματα έδειξαν πως η κατάσταση στη Σικελία δεν ήταν όπως την είχαν φανταστεί και πλημμελώς πληροφορηθεί. Για παράδειγμα, το ταμείο της Εγέστας είχε μόνο τριάντα τάλαντα, αντί για κάποιες χιλιάδες που είχαν υποσχεθεί στους Αθηναίους, για τη συντήρηση του στόλου τους, ενώ οι πόλεις του νησιού φάνηκαν απρόθυμες να συμμαχήσουν με τους Αθηναίους, φοβούμενες την έχθρα των Συρακουσών. Εν τω μεταξύ, ο Αλκιβιάδης ανακλήθηκε στην Αθήνα για να δικαστεί για το περιστατικό της παρωδίας των Ελευσίνιων μυστηρίων και του ακρωτηριασμού των Ερμαϊκών στηλών και, αντιλαμβανόμενος την δυσμενή κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν ερχόμενος στην Αθήνα, τελικά κατέφυγε στη Σπάρτη. Το περιστατικό, όμως αυτό, μας καταδεικνύει το ευμετάβλητο και απερίσκεπτο του αθηναϊκού δήμου¹³⁹: μεσούσης μιας τόσο σημαντικής επιχείρησης, ανακάλεσαν το βασικό στρατηγό και υπέρμαχο αυτής για να δικαστεί για μια αμφιλεγόμενη υπόθεση δευτερεύουσας σημασίας. Έτσι, στη Σικελία απέμειναν ο αμφιταλαντευόμενος Νικίας και ο Λάμαχος. Η διστακτικότητα και η αναβλητικότητα του πρώτου έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της εκστρατείας. Παράλληλα, ο Αλκιβιάδης έδωσε πολύτιμες πληροφορίες και παρακίνησε αποφασιστικά τους Σπαρτιάτες να βοηθήσουν τους Συρακουσίους εναντίον των Αθηναίων, προδίδοντας την πατρίδα του. Έτσι, καθώς το 414 π.Χ. πέρασε χωρίς κάποια αποφασιστική μάχη, αλλά με τον χρόνο να κυλά ενάντια στους Αθηναίους, καθώς βρίσκονταν πολύ μακριά από τη βάση τους και φθείρονταν από την «τριβή»,¹⁴⁰ έφθασαν στο καθοριστικό έτος 413 π.Χ.. Κατ' αυτό διεξήχθησαν οι αποφασιστικές μάχες σε ξηρά και σε θάλασσα, οι οποίες οδήγησαν στην συντριβή του αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος. Ενδεικτικά, αναφέρουμε πως οι Αθηναίοι έχασαν περί τους 3.500 οπλίτες, οι οποίοι αντιπροσώπευαν το

¹³⁹ Περισσότερα για το περιστατικό των Ερμαϊκών στηλών και τη φυγή του Αλκιβιάδη στη Σπάρτη βλέπε: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», *supra*, σημ.135, pp.245-6 και 248-50.

¹⁴⁰ Για την έννοια της «τριβής» του πολέμου, βλέπε: Κολιόπουλου Κωνσταντίνου, «Η Στρατηγική σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα», *supra* σημ.36, pp.105-6.

ένα τρίτο του συνόλου των οπλιτών της πόλεως. Οι τριήρεις που καταστράφηκαν ήταν περίπου 210, από τις οποίες οι 151 αθηναϊκές¹⁴¹.

Η Αθήνα, μετά τη συντριβή της στη Σικελία, δεν κατόρθωσε ποτέ να ανακτήσει ικανοποιητικά την ισχύ της και την πρωτοβουλία των κινήσεων που συνήθως είχε μέχρι τότε. Η Σπάρτη, με την οικονομική βοήθεια των Περσών, απέκτησε ισχυρό Ναυτικό και, υπό τον Λύσανδρο, αντιπαρατέθηκε με την Αθήνα στο κέντρο βάρους της ισχύος της, την κυριαρχία στη θάλασσα. Παρ' όλα αυτά, το αθηναϊκό Ναυτικό σημείωσε δύο σημαντικές νίκες επί του Σπαρτιατικού: στην Κύζικο το 410 π.Χ. και στις Αργινούσες το 406 π.Χ. Μετά από κάθε ήττα, οι Σπαρτιάτες πρότειναν στους Αθηναίους ειρήνη με όρους τη διατήρηση του status quo, όπως είχε εκείνη τη στιγμή. Οι Σπαρτιάτες δηλαδή ήταν ευχαριστημένοι με όσα είχαν αποκομίσει μέχρι τότε και δεν ήταν διατεθειμένοι να ρισκάρουν προκειμένου να επιτύχουν ολοκληρωτική νίκη επί των Αθηναίων. Οι Αθηναίοι όμως, απέρριπταν τις σπαρτιατικές προτάσεις ειρήνης, παρ' όλο που αρκούσε μια και μόνη ήττα του Ναυτικού τους για να φέρει την καταστροφή. Με δεδομένη την κατακόρυφη αύξηση της περσικής βοήθειας προς τη Σπάρτη από το 407 π.Χ. και έπειτα, η αθηναϊκή απόρριψη των ειρηνευτικών προτάσεων ισοδυναμούσε με αυτοκτονία. Ωστόσο, στην Αθήνα και πάλι επικράτησαν οι απόψεις των δημαγωγών, με επικεφαλής τον Κλεοφώντα, ο οποίος παρουσίαζε ανεδαφικές απαιτήσεις για μονομερή αποχώρηση των Λακεδαιμονίων από τις πόλεις που ανήκαν στην Αθηναϊκή συμμαχία, γεγονός που φανερώνει πως οι πολιτικές ηγεσίες στην Αθήνα είχαν χάσει την επαφή με τις πραγματικότητες του διεθνούς συστήματος. Η νίκη του Λυσάνδρου επί του Αθηναϊκού Στόλου στους Αιγός Ποταμούς το 405 π.Χ. απετέλεσε το τελικό πλήγμα του πολέμου για τους αθηναίους. Η Αθήνα, χωρίς το Ναυτικό της πλέον, αποκλείστηκε και από τη θάλασσα και τελικά παραδόθηκε το επόμενο έτος. Η Αθηναϊκή συμμαχία και ηγεμονία καταλύθηκαν οριστικά, τα τείχη της γκρεμίστηκαν και της επεβλήθη ολιγαρχικός–τυραννικός τρόπος διακυβέρνησης¹⁴².

---

¹⁴¹ Τα στοιχεία της παραγράφου προέρχονται από το: «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», *supra*, σημ.135, pp.244-264.

¹⁴² Για την τελευταία παράγραφο βλέπε: Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «*Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*», *supra*, σημ.36, pp.40-1 και «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», *supra*, σημ.135, pp.302-306.

5.4. Διαπιστώσεις – Συμπεράσματα

Ο Θουκυδίδης υποστηρίζει ότι η Αθήνα έχασε τον πόλεμο επειδή εγκατέλειψε τη στρατηγική που χάραξε ο Περικλής, ενώ θα είχε εύκολα νικήσει τους πελοποννησίους αν συνέχιζε σταθερά να την εφαρμόζει μετά το θάνατό του. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο αρχαίος Έλληνας ιστορικός και πατέρας των Δ.Σ.: «Ο Περικλής υποστήριζε ότι οι Αθηναίοι θα νικούσαν αν δεν έβγαιναν να δώσουν μάχη, αν φρόντιζαν το Ναυτικό τους, αν δεν επεδίωκαν να επεκτείνουν την εξουσία τους όσο διαρκούσε ο πόλεμος κι αν δεν εξέθεταν την πολιτεία σε κίνδυνο. Οι Αθηναίοι, όμως, έκαναν ακριβώς τα αντίθετα»¹⁴³. Χαρακτηριστικό του μεγέθους της αθηναϊκής ισχύος στην αρχή του πολέμου είναι πως η Περσία δεν τόλμησε να χρηματοδοτήσει το ναυπηγικό πρόγραμμα της Σπάρτης εναντίον της Αθήνας, προτού οι Αθηναίοι υπονομεύσουν τη θέση τους με την απερίσκεπτη υπερεξάπλωσή τους και καταστροφή στη Σικελία¹⁴⁴. Είναι σαφές ότι υπό την ηγεσία του Αλκιβιάδη οι Αθηναίοι εγκατέλειψαν την αρχή του Περικλή περί ισορροπημένης σύνδεσης μέσω και σκοπών, προκειμένου να αποφευχθεί η υπερεξάπλωση. Η Σικελική εκστρατεία, η οποία κατέληξε σε ολοσχερή καταστροφή για την Αθήνα, άλλαξε την όλη πορεία του πολέμου¹⁴⁵. Υπό τον Αλκιβιάδη η Αθήνα, από την πολιτική της διατήρησης του *status quo* μεταστράφηκε σε μια άκρως επιθετική πολιτική και στρατηγική σχεδόν απεριόριστων αντικειμενικών σκοπών. Το παραδέχεται ο ίδιος ο Αλκιβιάδης, ομιλώντας στους Σπαρτιάτες για τους πολιτικούς στόχους της Αθήνας: «Πήγαμε στη Σικελία πρώτ' απ' όλα για να υποτάξουμε, αν μπορούσαμε, τους Σικελιώτες και μετά τους Ιταλιώτες, και εν συνεχεία θα δοκιμάζαμε να κατακτήσουμε και την ηγεμονία των Καρχηδονίων και την ίδια την Καρχηδόνα. Και αν τα κατορθώναμε όλα αυτά, τότε είχαμε σκοπό να επιτεθούμε εναντίον της Πελοποννήσου, μεταφέροντας εκεί όλες τις ελληνικές δυνάμεις που θα είχαν προστεθεί στις δικές μας...και έτσι εύκολα να κατακτήσουμε την Πελοπόννησο. Μετά θα κυριαρχούσαμε σ' ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο»¹⁴⁶. Η Αθήνα, όμως, εκτός από ηγέτες με αχαλίνωτη φιλοδοξία και εγκληματική

¹⁴³ Θουκυδίδου Ιστορία, Β 65.

¹⁴⁴ Πλατιάς Αθανάσιος, *supra*, σημ.7, p.127.

¹⁴⁵ *Ibid*, p.119.

¹⁴⁶ Θουκυδίδου Ιστορία, Ζ 90.

επιπολαιότητα όπως ο Αλκιβιάδης, είχε στις τάξεις της ηγέτες όπως ο Νικίας, ο οποίος σκοτώθηκε στη Σικελική εκστρατεία, οι οποίοι ήταν ανεπαρκείς για τις δύσκολες περιστάσεις που αντιμετώπιζε η πόλη. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Πλούταρχος πως: «ο Νικίας στερούταν της κατάλληλης πειστικής δυνάμεως και χρησιμοποιώντας τον λόγο σαν χαλαρωμένο χαλινάρι, επιχείρησε να κατευθύνει τον λαό· δεν κατόρθωσε, όμως, να χαλιναγωγήσει και να εξουσιάσει αυτόν, αλλά έλαβε μέρος στη Σικελική εκστρατεία όπως ο αναβάτης σε δύσκολο άλογο, ο οποίος τελικά πέφτει και σπάει το σβέρκο του»¹⁴⁷.

Τέλος, ο καθηγητής Χρύσης Πελεκίδης, γράφοντας τον επίλογο του Πελοποννησιακού πολέμου, αποφαινεται πως η ολοκληρωτική ήττα των Αθηναίων οφειλόταν στα σφάλματα της αθηναϊκής ηγεσίας, πολιτικής και στρατιωτικής, καθώς και του αθηναϊκού δήμου. Οι πολιτικές ανακατατάξεις στην ηγεσία της πόλης, τα πάθη που δημιουργήθηκαν, οι ιδιοτελείς σκοποί προσώπων ή φατριών, που συχνά παρεμβάλλονταν ανασταλτικά στη διεξαγωγή του πολέμου, οι αμφιταλαντεύσεις και οι προδοτικές ενέργειες ορισμένων πολιτικών επηρέασαν δυσμενώς τις επιχειρήσεις και γενικά την εξέλιξη του αγώνα. Έτσι, η τύχη του πολέμου κρίθηκε όχι μόνο στα πεδία των μαχών, αλλά και στην ίδια την Αθήνα. Ο έσχατος κίνδυνος που απειλούσε την Αθήνα και την κυριαρχική της θέση στον ελληνικό κόσμο, αντί να ενώσει τους αθηναίους σε μια κοινή προσπάθεια για την ακώλυτη και αποφασιστική διεξαγωγή του πολέμου, συχνά ανακίνησε και έφερε στην επιφάνεια έχθρες και πάθη, που οδήγησαν σε πολιτικά εγκλήματα και εμφύλιες ρήξεις¹⁴⁸.

---

¹⁴⁷ «Πλουτάρχου *Ηθικά, Πολιτικά Παραγγέλματα*», *supra*, σημ.137, p.35.

¹⁴⁸ «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», *supra*, σημ.135, p.306.

Κεφάλαιο 6^ο

Η κυβέρνηση Bush, η ενοποίηση της Γερμανίας και ο πρώτος πόλεμος του Κόλπου

Έχοντας εξετάσει, στο προηγούμενο case study, την καθοριστική αρνητική επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα στην έκβαση του Πελοποννησιακού πολέμου, θα προχωρήσουμε τώρα στην ανάλυση του χειρισμού δύο μειζόνων διεθνών κρίσεων από την κυβέρνηση George Bush του πρεσβύτερου, όπου πιστεύουμε πως ο ίδιος παράγοντας έπαιξε ξεκάθαρα θετικό ρόλο για την αίσια έκβαση αυτών, τόσο για τις ίδιες τις ΗΠΑ, όσο και για το διεθνές σύστημα γενικότερα.

Η κυβέρνηση Bush¹⁴⁹ διαδέχθηκε την οκταετία Ronald Reagan και κλήθηκε να διαχειριστεί πολύ σημαντικά διεθνή ζητήματα, τέτοια που άλλαξαν την μορφή του διεθνούς συστήματος της εποχής. Ειδικότερα το πρώτο, τόσο από χρονολογικής σειράς, όσο και από απόψεως σημαντικότητας, αυτό της ενοποίησης της Γερμανίας που συντελέστηκε μεταξύ Νοεμβρίου 1989 και Οκτωβρίου 1990, άλλαξε τελείως το τοπίο στην Ευρώπη, αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο. Ουσιαστικά, σήμανε τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου και τον ριζικό μετασχηματισμό όλης της Ευρώπης. Ο Ψυχρός Πόλεμος δεν θα μπορούσε να τερματιστεί πουθενά αλλού παρά εκεί που άρχισε, δηλαδή στην καρδιά της Ευρώπης το 1945, με τη διαίρεση της Γερμανίας σε Ανατολική και Δυτική και την τοποθέτησή της κάτω από καθεστώς τετραπλής κηδεμονίας (ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Βρετανίας, Γαλλίας), με τη συνεπακόλουθη διαίρεση όλης της Ευρώπης σε ανατολικό και δυτικό συνασπισμό. Αυτό που έχει σημασία είναι ο τρόπος, με τον οποίο επετεύχθη η μεταβολή αυτή. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου επήλθε ενώ κανείς δεν το είχε προβλέψει στο ορατό μέλλον και με ένα τρόπο τόσο αθόρυβο και ειρηνικό, που εξέπληξε τους πάντες¹⁵⁰.

---

¹⁴⁹ Χάριν συντομίας θα αναφέρεται έτσι η κυβέρνηση George Bush του πρεσβύτερου (20/1/89 έως 20/1/93).

¹⁵⁰ Gaddis John Lewis, *“International Relations Theory and the End of the Cold War”*, International Security, Vol. 17, No.3 (Winter 1992/93), pp.5-58.

Σχεδόν ταυτόχρονα με το ανωτέρω ζήτημα, η ίδια κυβέρνηση κλήθηκε να διαχειριστεί μια μείζονα διεθνή κρίση, η οποία προκλήθηκε από την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ τον Αύγουστο του 1990. Οι ΗΠΑ ανέλαβαν να ηγηθούν ενός μεγάλου συνασπισμού κρατών κάτω από εντολή του ΟΗΕ, για να επαναφέρουν την τάξη στην ευαίσθητη περιοχή του Περσικού κόλπου. Έτσι, αφού οι διεθνείς πιέσεις και κυρώσεις δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα το δίμηνο Ιανουαρίου – Φεβρουαρίου 1991, τον λόγο πήραν οι ένοπλες δυνάμεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στο τέλος Φεβρουαρίου η κατάσταση στον Κόλπο είχε επανέλθει στο status quo ante.

Αυτές τις δύο περιπτώσεις εμπλοκής των ΗΠΑ στη διεθνή πολιτική θα αναλύσουμε στη συνέχεια από τη σκοπιά του ανθρώπινου παράγοντα και της ευεργετικής επίδρασής του στην αίσια έκβαση αυτών.

6.1. Ο Πρόεδρος Bush και το Επιτελείο του

Όταν ανέλαβε τα καθήκοντά του ως πρόεδρος, ο George Bush είχε ένα πλούσιο βιογραφικό. Εκτός από πιλότος του Ναυτικού στο θέατρο του Ειρηνικού κατά τον Β΄ΠΠ (εμπειρία που σημάδεψε ολόκληρη τη ζωή του) και επιτυχημένος επιχειρηματίας, είχε μεγάλη εμπειρία σε κυβερνητικά πόστα. Είχε υπηρετήσει ως πρεσβευτής στον ΟΗΕ, ως ειδικός απεσταλμένος στην Κίνα, ως διευθυντής της CIA και, βέβαια, οκτώ χρόνια ως αντιπρόεδρος του Reagan. Ως άνθρωπος, ήταν ανήσυχος και δραστήριος, αλλά ταυτόχρονα απλός και σεμνός, χωρίς μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του. Ήταν ευχάριστος και προσεγγίσιμος στις συζητήσεις, ενώ ταυτόχρονα ήταν καλός ακροατής και έκανε ελάχιστες, αλλά ουσιαστικές παρατηρήσεις. Συζητούσε τα θέματα ξεχωριστά με κάθε υφιστάμενό του, ξεκαθαρίζοντας τις βασικές αρχές για τις οποίες ενδιαφερόταν. Παρακολουθούσε τις διεθνείς εξελίξεις καθημερινά και συχνά ζητούσε διευκρινίσεις για θέματα που τον ενδιέφεραν, όσο μικρά κι αν ήταν. Κάποτε, σε μια συνέντευξη το 1980, όταν έχανε το χρίσμα των Ρεπουμπλικανών από τον Reagan, είχε δηλώσει την προτίμησή του για τα διεθνή ζητήματα σε σχέση με τις βαρετές εσωτερικές υποθέσεις, τα οποία θεωρούσε πως μπορεί να χειριστεί αποτελεσματικά και πως είναι αυτά που δείχνουν τις πραγματικές ικανότητες του προέδρου και της

κυβέρνησής του¹⁵¹. Έτσι, ο Bush συγκέντρωσε γύρω του άτομα τα οποία μοιράζονταν την ίδια μ' εκείνον προτίμηση για ρητορική χαμηλών τόνων και την προσοχή στις λεπτομέρειες και τις επιπτώσεις τους. Διάλεξε αυτούς, με τους οποίους μπορούσε εύκολα να συνεργαστεί σε καθημερινή βάση και που μπορούσαν να κρατήσουν το εγώ τους υπό έλεγχο. Σαν συνέπεια, τα πρόσωπα της κυβέρνησης και του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας επελέγησαν περισσότερο για τα προσωπικά και επαγγελματικά τους προσόντα, παρά για τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις¹⁵².

Ο Υπουργός Εξωτερικών James Baker είχε και αυτός με τη σειρά του πλούσια εμπειρία σε κυβερνητικές θέσεις πριν αναλάβει επικεφαλής του State Department. Είχε υπηρετήσει στο Υπουργείο Εμπορίου, ως επιτελάρχης του Λευκού Οίκου και ως Υπουργός Οικονομικών επί Reagan. Τον χαρακτήριζε η επιμονή στην επίτευξη των στόχων που έθετε και στις επαφές του με τους ξένους ηγέτες είχε αποφασίσει από πριν πώς επιθυμούσε κάθε συνάντηση – αντιπαράθεση να καταλήξει. Ο Baker συμπλήρωνε ικανοποιητικά τον Bush, καθώς συνέδεε αποτελεσματικά τις γενικές γραμμές και κατευθύνσεις του προέδρου με πρακτικές και επιχειρησιακές πτυχές. Οι αντικειμενικοί σκοποί που έθετε μπορεί να ήταν πολύ φιλόδοξοι, αλλά ήταν πάντοτε συνδεδεμένοι με ένα συγκεκριμένο σχέδιο πώς θα επιτευχθούν. Αυτά τα προσόντα, μαζί με ένα ένστικτο να διεισδύει στην καρδιά του προβλήματος και να απεικονίζει ξεκάθαρα τις επιπτώσεις που θα έχει κάθε προτεινόμενη λύση, τον έκαναν έναν πολύ αποτελεσματικό Υπουργό Εξωτερικών¹⁵³.

Ο Σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας Brent Scowcroft ήταν κι αυτός πολύ έμπειρος (επίσης Σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας επί προεδρίας Gerald Ford), αλλά η μεγαλύτερη συμβολή του στα γεγονότα του 1989–90 ήταν η διοργάνωση και η επιτυχής διεξαγωγή της διαδικασίας λήψης απόφασης εθνικής ασφαλείας. Μη εργαζόμενος για την προσωπική του ανάδειξη, εργαζόταν σκληρά, αφανώς και προσεκτικά, επιμένοντας πως οι εσωτερικές διαφωνίες και οι προσωπικές αντιπαράθεσεις δεν πρέπει να επηρεάζουν την εφαρμογή της αμερικανικής

---

¹⁵¹ *Time*, August 20, 1990, p.20.

¹⁵² Τα στοιχεία της παραγράφου προέρχονται από το: Zelikow Philip, Condoleezza Rice, “*Germany Unified and Europe Transformed*”, Harvard University Press, 1998, pp.20-24.

¹⁵³ *Ibid.*

εξωτερικής πολιτικής. Εργαζόταν από κοινού με τους James Baker, Dick Cheney (Υπουργός Άμυνας) και Colin Powell (αρχηγός διακλαδικού επιτελείου), μέχρι να σχηματισθεί μια συνεκτική και αποδεκτή απ' όλους πολιτική. Βρισκόταν πάντα κοντά στον πρόεδρο, ελέγχοντας ότι αυτός ήταν εξοικειωμένος και έτοιμος να προωθήσει αυτή την πολιτική. Απ' την άλλη, ο Bush εμπιστευόταν και στηριζόταν πολύ στον Scowcroft¹⁵⁴.

Οι Baker και Scowcroft, με τη σειρά τους, μάζεψαν γύρω τους έναν κλειστό κύκλο υφισταμένων που μοιράζονταν τους ίδιους αντικειμενικούς σκοπούς και ταίριαζαν με το προσωπικό τους στυλ. Όσον αφορά στο ζήτημα της επανένωσης της Γερμανίας, ο Scowcroft βασιζόταν πολύ στον Robert Gates (υπαρχηγό της CIA στη δεύτερη θητεία Reagan). Ο Gates ήταν πολύ οργανωτικός και είχε ξεκαθαρίσει πως η διαδικασία policy making πρέπει να γίνεται μ' έναν πολύ πειθαρχημένο τρόπο. Επίσης, ήταν εξαιρετικά ικανός στα καθημερινά κυβερνητικά ζητήματα. Απ' την άλλη, ο Baker είχε κοντά του τον Robert Zoellick και τον Dennis Ross. Ο τελευταίος ήταν διευθυντής πολιτικού σχεδιασμού του Υπουργείου και ειδικός στη Σοβιετική εξωτερική πολιτική και στη Μέση Ανατολή. Παρ' όλο που οι σκληρές διαμάχες ανάμεσα στο State Department και στο National Security Council (N.S.C.) ήταν κάτι το συνηθισμένο στην Ουάσιγκτον από τη δεκαετία του '60, οι Baker και Scowcroft έθεσαν νέα standards. Διαφωνίες προέκυπταν, οι οποίες όμως γρήγορα περιοριζόνταν και οι βοηθοί του Baker είχαν αγαστή συνεργασία με τα μέλη του N.S.C.

6.2. Το Γερμανικό Ζήτημα.

Σχεδόν τίποτα δεν προμήνυε στις αρχές του 1989 τις ραγδαίες εξελίξεις που θα συνέβαιναν σε σχέση με το γερμανικό ζήτημα από το μέσον της χρονιάς κι έπειτα. Ως γνωστόν, η Γερμανία από το 1945 βρισκόταν υπό καθεστώς τετραπλής κατοχής (ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Βρετανίας, Γαλλίας), διαιρεμένη σε Ανατολική και Δυτική, με την πρωτεύουσά της Βερολίνο υπό ειδικό καθεστώς, διαιρεμένη κι αυτή με τον ομώνυμο τείχος και με την παρουσία στο έδαφός της μεγάλου αριθμού ξένων στρατευμάτων, κυρίως αμερικανικών και σοβιετικών. Η Δυτική Γερμανία ήταν

---

¹⁵⁴ *Ibid.*

πλήρως ενταγμένη στους δυτικούς πολιτικοοικονομικούς θεσμούς και στο NATO, έχοντας μια ανεπτυγμένη οικονομία και οι πολίτες της απολάμβαναν ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο και τις πολιτικές ελευθερίες του δυτικού κόσμου. Απ' την άλλη, η Ανατολική Γερμανία βρισκόταν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής, με ένα αυστηρά κομμουνιστικό καθεστώς που καταπατούσε βασικές ανθρώπινες ελευθερίες των πολιτών της και με μια αναιμική οικονομία, η οποία δεν μπορούσε να επιβιώσει χωρίς εξωτερική βοήθεια. Με αυτά τα δεδομένα, δεν είναι να απορεί κανείς για το ότι αποτελούσε όνειρο πολλών Ανατολικογερμανών να περάσουν στη Δυτική Γερμανία και να μείνουν για πάντα εκεί.

Είναι γεγονός πως με την άνοδο του Gorbachev στην εξουσία της Σοβιετικής Ένωσης το 1988, ένας άνεμος αλλαγής άρχισε να πνέει σε όλο το ανατολικό μπλοκ, καθώς είχε διαπιστωθεί πως το υπάρχον πολιτικοοικονομικό σύστημα είχε αρχίσει να καθίσταται μη βιώσιμο. Όμως, οι αλλαγές αυτές σχεδιάζονταν να γίνουν με αργό ρυθμό και θα ελέγχονταν αυστηρά από την κεντρική εξουσία. Ξαφνικά, μία ενέργεια της Ουγγαρίας λειτούργησε σαν καταλύτης των εξελίξεων. Η τελευταία εξέδωσε, το καλοκαίρι του 1989, μια ταξιδιωτική οδηγία προς την Ανατολική Γερμανία, αναφέροντας πως τα σύνορά της προς την Αυστρία (άρα και την Δ.Γερμανία) ήταν πλέον ανοικτά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα χιλιάδες πολίτες της Α.Γερμανίας να ζητούν πολιτικό άσυλο στις πρεσβείες της Δ.Γερμανίας σε πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Το φαινόμενο άρχισε να παίρνει μορφή χιονοστιβάδας και έπιασε απροετοίμαστες τις ηγεσίες, τόσο του Βερολίνου, όσο και της Μόσχας. Αντίθετα, ο Γερμανός Καγκελάριος Kohl φάνηκε πολύ πιο έτοιμος και ψύχραιμος να αντιδράσει και να αδράξει την ευκαιρία που παρουσιαζόταν. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί πως ο πρόεδρος Bush στους πρώτους μήνες της θητείας του είχε δηλώσει πως ο Ψυχρός Πόλεμος δεν θα τελειώσει ποτέ, όσο διαρκεί η διαίρεση της Ευρώπης, έως ότου αυτή καταστεί ενιαία και ελεύθερη¹⁵⁵. Η δήλωση αυτή δείχνει πως ο Bush αφ' ενός είχε έναν στόχο και ένα όραμα για την Ευρώπη του αύριο και αφ' ετέρου μπόρεσε να μπει στην καρδιά του προβλήματος της διαιρεμένης Ευρώπης. Από την πρώτη στιγμή, Βόννη και Ουάσιγκτον βρέθηκαν πολύ κοντά και οι δύο ηγέτες είχαν πολύ καλή επικοινωνία και κοινούς στόχους: οραματίζονταν μια ενωμένη Γερμανία, ενταγμένη

---

¹⁵⁵ *Ibid*, p.24.

στο δυτικό πολιτικοοικονομικό σύστημα και στο NATO. Ο Bush έκανε λόγο ανοικτά για επανένωση της Γερμανίας σε μια συνέντευξη τύπου στην Μοντάνα στις 18 Σεπτεμβρίου του 1989, ενώ σε μια συνέντευξή του στους Times της Νέας Υόρκης στις 28/10 του ίδιου έτους έδειξε εμπιστοσύνη στους χειρισμούς της Δ.Γερμανίας και καθησύχασε τους φόβους πολλών Ευρωπαίων ηγετών μπροστά σε μια ενωμένη Γερμανία¹⁵⁶. Εν τω μεταξύ, οι διαδηλώσεις αύξαιναν καθημερινά στην Α.Γερμανία και τα οικονομικά προβλήματα επίσης. Το καθεστώς Honecker που κυβερνούσε επί 18 έτη τη χώρα, είχε παραδώσει την εξουσία στον Krenz, έναν κομμουνιστή της ανανεωτικής πτέρυγας του κόμματος, ο οποίος όμως αποδείχθηκε άτολμος και γενικά κατώτερος των περιστάσεων.

Τα γεγονότα πήραν φωτιά το βράδυ 9 προς 10 Νοεμβρίου του 1989 όταν βγήκε ο νέος νόμος για τα ταξιδιωτικά έγγραφα στην Α.Γερμανία, όπου εννοήθηκε πως καταργούνται όλοι οι περιορισμοί για να ταξιδέψει κάποιος προς τη Δύση. Αμέσως, χιλιάδες Ανατολικογερμανοί συγκεντρώθηκαν στα σημεία ελέγχου πάνω στο τείχος του Βερολίνου, πιέζοντας τους υπαλλήλους να τους αφήσουν να περάσουν στη Δ.Γερμανία. Οι αρχές, κάτω από την ασφυκτική πίεση του πλήθους και ελλείψει διευκρινιστικών οδηγιών, άνοιξαν και οι Ανατολικογερμανοί ξεχύθηκαν στο δυτικό Βερολίνο. Οι εικόνες εκείνης της νύκτας, με τον κόσμο σκαρφαλωμένο πάνω στο τείχος, άλλοι να πανηγυρίζουν και άλλοι να το κομματιάζουν, έκαναν τον γύρο του κόσμου και έχουν περάσει στην Ιστορία. Οι εποχές είχαν αλλάξει και το καθεστώς της Α.Γερμανίας παρακολουθούσε τα γεγονότα ανήμπορο να αντιδράσει, καθώς είχε χάσει κάθε νομιμοποίηση για βίαιη καταστολή του πλήθους και με τη Μόσχα να παρακολουθεί κι αυτή αμήχανη τις εξελίξεις και να μην δίνει μια συγκεκριμένη κατεύθυνση για ενέργειες στην ηγεσία του Βερολίνου, όπως άλλοτε. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε πως μέσα στην πρώτη εβδομάδα επισκέφθηκαν την Δύση περίπου 9 εκατομμύρια Ανατολικογερμανών¹⁵⁷. Η *de facto* επανένωση της Γερμανίας είχε αρχίσει ανεπιστρεπτί και οι καιροί απαιτούσαν εγρήγορση, αποφασιστικότητα, αλλά και σύνεση.

Όπως προαναφέραμε, Ουάσιγκτον και Βόννη βρέθηκαν αμέσως πολύ κοντά και υπήρχε πολύ καλή επικοινωνία στο επίπεδο Bush – Kohl. Αντίθετα, ο

---

¹⁵⁶ *Ibid*, pp.90-92.

¹⁵⁷ *Ibid*, pp.98–104.

άξονας Μόσχα – Βερολίνο φάνηκε από την αρχή πως δεν λειτουργούσε ικανοποιητικά. Ο Gorbachev όταν ανέλαβε, είχε ξεκαθαρίσει στον Honecker πως η περίοδος του «νηπιαγωγείου» είχε παρέλθει και κάθε χώρα του ανατολικού συνασπισμού έπρεπε να αναλάβει τις ευθύνες της και να μην καταφεύγει στη Μόσχα κάθε λίγο για βοήθεια και καθοδήγηση. Τα γεγονότα απέδειξαν πως καθ' όλη τη διάρκεια των επομένων μηνών υπήρξε ασυνεννοησία μεταξύ Μόσχας – Βερολίνου, με την πρώτη να μην έχει ένα ξεκάθαρο σχέδιο σχετικά με το πώς επιθυμεί να εξελιχθούν τα πράγματα γι' αυτήν και τη συμμαχία της, έναν οδηγό για το πώς θα το πετύχει αυτό και, βέβαια, κόκκινες γραμμές διαπραγμάτευσης. Είναι γεγονός πως η Μόσχα δεν είχε μόνο το γερμανικό ζήτημα να την απασχολεί. Υπήρχαν ανοικτά διεθνή ζητήματα γι' αυτήν, όπως της Λιθουανίας που διεκδικούσε καθεστώς αυτονομίας/ανεξαρτησίας και της Πολωνίας, όπου η Αλληλεγγύη είχε επανέλθει στο προσκήνιο, αλλά και εσωτερικά θέματα που σχετίζονταν με τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις και τη βιωσιμότητα της οικονομίας. Έτσι, ήταν φυσιολογικό στη Μόσχα να μην πανηγυρίζουν για τις εξελίξεις, καθώς όλη η Ανατολική Ευρώπη είχε μετατραπεί σ' ένα πολιτικό ναρκοπέδιο, και να αρκεστούν να στείλουν στις 10 Νοεμβρίου ένα προειδοποιητικό σημείωμα για τις εξελίξεις στη Γερμανία στους ηγέτες των άλλων τριών εγγυητριών δυνάμεων, μία κίνηση που φανέρωνε πανικό¹⁵⁸.

Απ' την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, η Ουάσιγκτον δεν έκρυβε την ικανοποίησή της, αλλά ο Bush απέφυγε το σφάλμα να πάει στο Βερολίνο και να πανηγυρίσει τη νίκη της «ελευθερίας επί του ολοκληρωτισμού», κάνοντας μια συνειδητή επιλογή να μην ταπεινώσει τους Σοβιετικούς και να μην πληγώσει τον θιγμένο εγωισμό τους. Έτσι, οι ΗΠΑ ανέλαβαν να ηγηθούν του Δυτικού συνασπισμού και εξασφάλισαν πως θα υπάρξει μια κοινή στάση των συμμάχων πάνω στο θέμα πριν επικοινωνήσουν με τη Μόσχα, παίρνοντας το ρόλο του «πρώτου μεταξύ ίσων» και όχι λειτουργώντας μονομερώς. Αυτό δεν σήμαινε πως δεν υπήρξαν διαφωνίες, κυρίως από την πλευρά της Γαλλίας και της Βρετανίας¹⁵⁹, αλλά οι ΗΠΑ φρόντισαν, με τη χρήση πειθούς και την παροχή αξιόπιστων εγγυήσεων (κυρίως στρατιωτικών δεσμεύσεων), να τις κατευνάσουν.

---

¹⁵⁸ *Ibid*, pp.106-9.

¹⁵⁹ Ήταν απόλυτα φυσιολογικό, έχοντας νωπές τις μνήμες δύο παγκοσμίων πολέμων, οι δύο αυτές χώρες να προβάλλουν αντιρρήσεις απέναντι στην προοπτική επανένωσης της Γερμανίας.

Την ίδια στιγμή ο Καγκελάριος Kohl, γνωρίζοντας την αδυναμία των Ανατολικών, τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά, και στηριζόμενος στην εύρωστη οικονομία και τους λειτουργικούς θεσμούς της χώρας του, εγκατέλειψε την Ostpolitik¹⁶⁰ και πέρασε στην αντεπίθεση, υποστηρίζοντας ένα πρόγραμμα “change through strength”¹⁶¹. Έτσι, πίεζε τους ηγέτες της Α.Γερμανίας, προκειμένου να αποστείλει οικονομική βοήθεια, να προχωρήσουν σε ριζικές αλλαγές, όπως τη διενέργεια πραγματικών ελεύθερων και πολυκομματικών εκλογών, πράγμα που σήμαινε ουσιαστικά την αποχώρηση του κομμουνιστικού κόμματος από το μονοπώλιο της εξουσίας. Εν τέλει, ο Kohl πίστευε πως οι Ανατολικογερμανοί, όταν θα ετίθετο το ερώτημα της αυτοδιάθεσης, θα επέλεγαν την ένωση, καθώς ο ίδιος δεν έπαψε ποτέ να έχει το όραμα του πρώτου Καγκελάριου της Δ.Γερμανίας Conrad Adenauer, παρ’ όλο που αυτό είχε ξεθωριάσει στη μνήμη πολλών Γερμανών ένθεν κακείθεν. Ήταν γεγονός πως η κατάσταση στην Α.Γερμανία καθίστατο σταδιακά μη βιώσιμη, με τον κόσμο να εκφράζει πλέον ανοικτά τη δυσαρέσκειά του για τις ενέργειες της μυστικής αστυνομίας Stasi και τις αποκαλύψεις κυβερνητικών σκανδάλων, με τις συνεπακόλουθες παραιτήσεις αξιωματούχων. Ο Kohl έκανε λόγο κάποια στιγμή για «κινούμενο πτώμα», αναφερόμενος στο ανατολικογερμανικό καθεστώς, και ανέβασε τους τόνους στη ρητορική του, μιλώντας για έναν λαό και ένα κράτος¹⁶². Η Μόσχα εξέφρασε τον θυμό της και δήλωσε πως ο Kohl βιάζεται και υποσκάπτει την ειρήνη και τη σταθερότητα στην Ευρώπη, ωστόσο διαφάνηκε πως τα γεγονότα είχαν πάρει μια τροπή μη αναστρέψιμη και το θέμα πλέον δεν ήταν αν θα επανενωθεί η Γερμανία, αλλά τι μορφή αυτή θα πάρει.

6.3. Η Επανένωση της Γερμανίας

Ο Scowcroft για το γερμανικό ζήτημα σχημάτισε γύρω του έναν κλειστό κύκλο συνεργατών, αποτελούμενο από τους: Robert Blackwill, Philip Zelikow και Condoleezza Rice. Αυτοί διέβλεψαν πως η γρήγορη de facto ένωση των δύο

¹⁶⁰ Μια πολιτική επαναπροσέγγισης και εξομάλυνσης των σχέσεων της Δ.Γερμανίας με τις χώρες του ανατολικού μπλοκ, με προεξάρχουσα βέβαια την Α.Γερμανία. Την πολιτική αυτή εγκαίνιασε ο σοσιαλδημοκράτης καγκελάριος Willy Brandt.

¹⁶¹ Zelikow Philip, Condoleezza Rice, *supra*, σημ.152, p.120.

¹⁶² *Ibid*, pp.144–48.

γερμανικών κρατών λειτουργούσε υπέρ των συμφερόντων των ΗΠΑ και έπρεπε να προετοιμαστούν γρήγορα και σωστά για τα επερχόμενα γεγονότα. Έκαναν κάποιες εκτιμήσεις, οι οποίες αποδείχθηκαν σωστές: i) οι Σοβιετικοί είχαν χάσει τον έλεγχο της πολιτικής τους σχετικά με την Ανατολική Ευρώπη, ii) η Μόσχα θα προσπαθήσει να διατηρήσει το status quo, εκμεταλλευόμενη τους γεωπολιτικούς φόβους της Γαλλίας και της Βρετανίας και iii) το «δυσκολότερο» ζήτημα θα είναι το πού θα «ανήκει» πολιτικά και στρατιωτικά η ενωμένη Γερμανία, αν και όταν προκύψει τέτοια ένωση.

Στη διάσκεψη κορυφής στη Μάλτα (2-3 Δεκεμβρίου 1989) μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, ο Bush προσπάθησε, και το πέτυχε σε ικανοποιητικό βαθμό, να κερδίσει την εμπιστοσύνη του Gorbachev. Είπε, μεταξύ άλλων, πως: «δεν απαντήσαμε στις αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη με θριαμβολογίες και αλαζονεία. Προσπαθήσαμε να μην κάνουμε πιο δύσκολη τη ζωή σας». Ο Gorbachev ανταπάντησε πως το πρόσεξε αυτό και το εκτίμησε δεόντως. Επιπλέον, ο Bush υποσχέθηκε οι ΗΠΑ να μην κάνουν βιαστικά βήματα, τα οποία θα μπορούσαν να είχαν επικίνδυνες συνέπειες για την ειρήνη και τη σταθερότητα στην περιοχή¹⁶³. Στη σύνοδο του NATO που ακολούθησε, ο Bush στήριξε τη Δ.Γερμανία, αναφέρθηκε στις μεταρρυθμίσεις στην Α.Γερμανία, επαναδιατύπωσε τις δεσμεύσεις των ΗΠΑ για στρατιωτική παρουσία στην Ευρώπη στα πλαίσια της συλλογικής ασφάλειας της συμμαχίας και μίλησε για προώθηση της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και ολοκλήρωσης.

Οι Αμερικανοί αναλυτές – σχεδιαστές εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας έπρεπε να απαντήσουν σε τρία κρίσιμα ερωτήματα: α) πόσο γρήγορα θέλουμε να γίνει η επανένωση της Γερμανίας και ποιες καταλήξεις για το NATO είναι αποδεκτές, β) ποια διαδικασία πρέπει να υποστηριχθεί, ώστε να γίνει σωστή διαχείριση των εξωτερικών παραμέτρων της γερμανικής ενοποίησης και γ) τι είδους στρατιωτική παρουσία σχεδιάζουν οι ΗΠΑ να διατηρήσουν στην Ευρώπη στη δεκαετία του '90.

Οι Baker και Scowcroft εξ αρχής έθεσαν μαξιμαλιστικούς, αλλά όχι ανέφικτους, όπως αποδείχθηκε, στόχους. Έτσι, αποφάσισαν πως η ενοποίηση της

---

¹⁶³ *Ibid*, pp.125-8.

Γερμανίας έπρεπε να γίνει το συντομότερο και η επιθυμητή κατάληξη ήταν η πλήρης ένταξή της στο NATO και στους δυτικούς πολιτικοοικονομικούς θεσμούς και, τέλος, η προτιμότερη διαδικασία ήταν η 2+4. Η 2+4 διαδικασία σήμαινε πως στις συνδιασκέψεις που θα γίνονταν σχετικά με την ενοποίηση θα προτάσσονταν η βούληση των δύο υφιστάμενων γερμανικών κρατών και οι τέσσερις εγγυήτριες δυνάμεις θα συμπαρίσταντο και όχι το αντίστροφο. Αυτό θα είχε ως ευεργετικό αποτέλεσμα να προκύψει ένα κυρίαρχο κράτος (όπου, όπως διαφαινόταν, θα επικρατούσε η άποψη της φιλοδυτικής Ομοσπονδιακής Γερμανίας, η οποία πλειοψηφούσε στο σύνολο) και όχι ένα κράτος περιορισμένης κυριαρχίας, όπου θα συνεχιζόταν το ειδικό καθεστώς των τεσσάρων δυνάμεων, άρα και της σοβιετικής επιρροής.

Την ίδια στιγμή, ο Καγκελάριος Kohl έθετε και αυτός ψηλά τον πήχη, επιθυμώντας η νέα Γερμανία να γίνει ένα ομοσπονδιακό κράτος και όχι μια συνομοσπονδία ανεξαρτήτων κρατών. Δηλαδή, στην ουσία, η Ομοσπονδιακή Δυτική Γερμανία να απορροφήσει την Ανατολική, όπως άλλωστε είχε προβλέψει και το Σύνταγμά της γι' αυτή την περίπτωση¹⁶⁴. Καθοριστικό ρόλο σ' αυτό έπαιξε το γεγονός πως κατέρρευσε η δημοκρατική νομιμοποίηση του ανατολικού κράτους. Οι Ανατολικογερμανοί, στις πρώτες ουσιαστικά ελεύθερες εκλογές στη χώρα τους, επέλεξαν τους Σοσιαλδημοκράτες του Lothar de Maizière, οι οποίοι υποστήριζαν τη λύση Kohl στο γερμανικό ζήτημα. Έτσι, άνοιγε ο δρόμος για τη γερμανική ενοποίηση, αλλά και ο Kohl γνώριζε πως το πιο ακανθώδες θέμα ήταν το συμμαχικό καθεστώς της ενωμένης Γερμανίας, το μέγεθος των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων και το μέλλον των σοβιετικών στρατευμάτων που στάθμευαν στην Α.Γερμανία.

Ήταν πλέον ξεκάθαρο πως αυτό το ζήτημα δεν θα μπορούσε να διευθετηθεί παρά μόνο στο πιο υψηλό επίπεδο. Η Ουάσιγκτον είχε επεξεργασθεί ένα ολοκληρωμένο σχέδιο εννέα σημείων για να πείσει τη Μόσχα, τέτοιο που να κατευνάζει τους φόβους της και να δείχνει πως συμμερίζεται τις ανησυχίες της. Αυτό, εν συντομία, ήταν: i) η σχεδιαζόμενη συνθήκη C.F.E. (Conventional Forces in Europe) για τον έλεγχο των συμβατικών όπλων να επεκταθεί ώστε να καλύπτει όλη την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, ii) επανεκκίνηση των συνομιλιών για τον

---

¹⁶⁴ *Ibid*, pp.198-204.

περιορισμό των πυρηνικών όπλων μικρού βεληνεκούς, τα οποία αποτελούσαν αγκάθι στις σχέσεις των δύο χωρών και εστία έντασης στην Κεντρική Ευρώπη, iii) δέσμευση της Γερμανίας να μην αποκτήσει Π.Β.Χ. (Πυρηνικά – Βιολογικά – Χημικά) όπλα, iv) μη ανάπτυξη δυνάμεων του ΝΑΤΟ στο έδαφος της Α.Γερμανίας για ένα αμοιβαία καθορισμένο διάστημα, v) η αποχώρηση των σοβιετικών δυνάμεων να γίνει σε ένα σεβαστό μεταβατικό χρονικό διάστημα, vi) να γίνει μια θεμελιώδης αλλαγή στο δόγμα του ΝΑΤΟ, όσον αφορά στον από Ανατολάς κίνδυνο και αντιπαλότητα, vii) να γίνουν αποδεκτά από όλους τα παρόντα σύνορα της Γερμανίας και να μην τεθεί ποτέ στο μέλλον τέτοιο θέμα, viii) η Δ.Α.Σ.Ε. (Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη) να δώσει σημαντικό ρόλο στην ΕΣΣΔ στη νέα Ευρώπη και ix) να ενισχυθούν οι οικονομικοί δεσμοί Γερμανίας – ΕΣΣΔ και γενικότερα Δύσης – Ανατολής και να παρασχεθεί οικονομική βοήθεια προς τη Μόσχα για την προώθηση της *perestroika*¹⁶⁵. Τελικά, το πιο σημαντικό βήμα έγινε στην αμερικανική πρωτεύουσα το διήμερο 30 – 31 Μαΐου του 1990. Σ' αυτή, όπως σημειώνει ο Kvitsinsky (αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών του Shevardnadze), οι Αμερικανοί ήταν πολύ προσεκτικοί και φιλικοί. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως έκαναν λόγο για μια λύση όπου δεν θα υπάρχουν νικητές και ηττημένοι, όπου όλοι θα είναι ευχαριστημένοι. Το δυσκολότερο εμπόδιο κατόρθωσε να το υπερβεί ο ίδιος ο πρόεδρος Bush, όταν σε μια αποστροφή του λόγου του ανέφερε πως, βάσει των αρχών της ΔΑΣΕ στην Τελική Πράξη του Ελσίνκι¹⁶⁶, κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να επιλέγει για τον εαυτό του σε ποια συμμαχία θα ανήκει. Ο Gorbachev έγενεψε καταφατικά μπροστά στα έκπληκτα μάτια των συμβούλων του. Από τη στιγμή που ο ίδιος Γενικός Γραμματέας και ηγέτης της χώρας είχε συμφωνήσει σ' ένα τόσο σοβαρό θέμα ο δρόμος είχε ανοίξει για τη διευθέτηση και των υπολοίπων¹⁶⁷.

Μετά την Ουάσιγκτον άνοιξε πλέον ο δρόμος για τη γρήγορη διευθέτηση του γερμανικού ζητήματος. Ακολούθησαν τρεις συνεχόμενες σύνοδοι κορυφής, όπου διευθετήθηκαν τα ουσιώδη της επανένωσης. Πρώτη ήταν η σύνοδος του ΝΑΤΟ στο Λονδίνο στις 5-6 Ιουλίου του 1990, όπου άλλαξε το βασικό δόγμα και ξεκίνησε ο μετασχηματισμός της συμμαχίας. Ακολούθησε η σύνοδος των G-7 στο Χιούστον

---

¹⁶⁵ *Ibid*, pp.263-5.

¹⁶⁶ Διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www1.umn.edu/humanrts/osce/basics/finact75.htm>

¹⁶⁷ Zelikow Philip, Condoleezza Rice, *supra*, σημ.152, pp.275-85.

μεταξύ 9 και 11 Ιουλίου και, τέλος, η σύνοδος κορυφής της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας στις 25 και 26 Ιουλίου του ιδίου έτους, όπου αποφασίστηκε η προώθηση και επιτάχυνση των διαδικασιών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης/ενοποίησης και η ενσωμάτωση της ενιαίας Γερμανίας στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Η τελική πράξη ήταν η τελευταία σύνοδος κορυφής 2+4 στις 3 Οκτωβρίου του 1990. Σ' αυτήν η επανενωμένη Γερμανία ανέκτησε πλήρως την κυριαρχία της, απαλασσόμενη πλέον από το καθεστώς της επικυριαρχίας των 4 εγγυητριών δυνάμεων και ουσιαστικά η Ομοσπονδιακή Γερμανία ενέταξε και συμπεριέλαβε στους θεσμούς της την Ανατολική. Στις 9 Νοεμβρίου του ιδίου έτους (ακριβώς ένα χρόνο μετά την πτώση του τείχους), ΕΣΣΔ και Γερμανία υπέγραψαν συνθήκη απελευθέρωσης και στις 14 του ιδίου μήνα Γερμανία και Πολωνία υπέγραψαν συνθήκη εγγύησης των συνόρων, ενώ το επόμενο καλοκαίρι υπέγραψαν σύμφωνο συνεργασίας και φιλίας. Την ίδια στιγμή, στις 19 Νοεμβρίου του 1990, υπεγράφη η συνθήκη C.F.E. στη σύνοδο της ΔΑΣΕ στο Παρίσι και έτσι δεν ελάττωσε μόνο η Γερμανία τις ένοπλες δυνάμεις της (σε 370.000 προσωπικό, όπως είχε συμφωνηθεί), αλλά όλες οι χώρες της Ευρώπης. Ομοίως αποχώρησαν σταδιακά μέχρι το 1994 πάνω από 500.000 σοβιετικοί στρατιώτες και 12.000 τεθωρακισμένα από το έδαφος της πρώην Α.Γερμανίας, ενώ η πλειοψηφία των Αμερικανών στρατιωτών αποχώρησε κι αυτή εντός της δεκαετίας του '90 και παρέμειναν περίπου 100.000 στα πλαίσια του ΝΑΤΟ. Τελικά, στις 8 Σεπτεμβρίου του 1994 αποχώρησαν από το Βερολίνο οι Αμερικανοί, οι Βρετανοί και οι Γάλλοι (οι Σοβιετικοί είχαν αποχωρήσει μια εβδομάδα νωρίτερα), τερματίζοντας έτσι και το ειδικό καθεστώς της πόλης. Ακολούθως, οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις εντάχθηκαν στο ΝΑΤΟ (η οποία ήταν η συμμαχία που, όπως ήταν αναμενόμενο, επέλεξε η ενωμένη Γερμανία) και ήταν ελεύθερες να αναπτυχθούν στο έδαφος ολόκληρης της χώρας. Παράλληλα, όπως προαναφέρθηκε, επιταχύνθηκε η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με κινητήριο μοχλό τον γνωστό Γαλλο-Γερμανικό άξονα και, έτσι, τον Δεκέμβριο του 1991, στη σύνοδο κορυφής του Maastricht, πάρθηκαν αποφάσεις που άλλαξαν θεμελιωδώς το Ευρωπαϊκό οικοδόμημα και σημάδεψαν την πορεία της Ευρώπης για τις επόμενες δεκαετίες. Το ΝΑΤΟ συνέχισε να μετασχηματίζεται, παραμένοντας ωστόσο ο κύριος οργανισμός συλλογικής ασφάλειας στην Ευρώπη, και το 1994 εξήγγειλε την πρωτοβουλία P.f.P (Partnership for Peace), η οποία ήταν ουσιαστικά προθάλαμος

για τις χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού που θα ήθελαν να ενταχθούν σταδιακά στη συμμαχία. Εν κατακλείδι, σε σύντομο χρονικό διάστημα πραγματοποιήθηκε όχι μόνο η επανένωση της Γερμανίας, αλλά ξεκίνησε ο μετασχηματισμός ολόκληρης της Ευρώπης, μια διαδικασία που συνεχίζεται μέχρι και σήμερα¹⁶⁸.

6.4. Ο Πρώτος Πόλεμος του Κόλπου

Στις 2 Αυγούστου του 1990, μόλις δύο χρόνια μετά την κατάπαυση πυρός του αιματηρότατου πολέμου με το Ιράν, το Ιράκ εισέβαλε στο Κουβέιτ. Χρησιμοποιώντας περίπου 100.000 στρατιώτες και 300 άρματα μάχης, κατέλαβε το σχεδόν ανυπεράσπιστο Κουβέιτ μέσα σε λίγες ώρες. Ο Saddam Hussein επικαλέστηκε κάποιες συνοριακές διαφορές και αδικίες σε βάρος της χώρας του από το γειτονικό Κουβέιτ, τις οποίες ανέλαβε να αποκαταστήσει με τα όπλα. Βέβαια, ελάχιστοι πείστηκαν μ' αυτές τις προφάσεις, καθώς οι περισσότεροι γνώριζαν τα πραγματικά αίτια. Το Ιράκ είχε βγει καθημαγμένο από τον μακροχρόνιο πόλεμο με το Ιράν μ' ένα εξωτερικό χρέος που έφθανε τα 70 δισ.\$ και, ταυτόχρονα, πολύ μεγάλες οικονομικές ανάγκες για την ανοικοδόμηση των υποδομών του, χρήματα τα οποία αδυνατούσε να βρει. Έτσι, ο Saddam κινήθηκε εναντίον του πλούσιου γειτονικού Κουβέιτ, θέτοντας υπό τον έλεγχό του το 20% των γνωστών παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου (και απειλώντας ένα άλλο 25% της Σαουδικής Αραβίας) και ποντάροντας στην απροθυμία της Διεθνούς Κοινότητας να επέμβει, τουλάχιστον δυναμικά, ώστε να αποκαταστήσει το status quo¹⁶⁹. Βέβαια, όπως αποδείχθηκε, αυτή η εκτίμησή του ήταν τραγικά εσφαλμένη.

Οι ΗΠΑ είχαν ζωτικά συμφέροντα στην περιοχή, τα οποία είχαν αποτυπωθεί ξεκάθαρα στο "δόγμα Carter"¹⁷⁰ και δεν σκόπευαν να αφήσουν κανέναν να τα θέσει σε κίνδυνο. Εξάλλου, ο Bush δύο χρόνια πριν, ως αντιπρόεδρος τότε, στις 4 Αυγούστου του 1988 σε μια ομιλία του σχετικά με την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, είχε αναφερθεί στα λόγια του John F. Kennedy: «θα σηκώσουμε οποιοδήποτε

---

¹⁶⁸ *Ibid*, pp.324-366.

¹⁶⁹ Τα στοιχεία της παραγράφου προέρχονται από το: Stoessinger John, "Why Nations Go to War", *supra*, σημ.1, pp.164-5.

¹⁷⁰ Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.hsdl.org/?view&did=459079>.

φορτίο, θα αντιμετωπίσουμε κάθε δυσκολία, θα υποστηρίξουμε κάθε φίλο και θα αντιταχθούμε σε κάθε εχθρό, για να εξασφαλίσουμε την επιβίωση και την επιτυχία της ελευθερίας»¹⁷¹, θέλοντας ουσιαστικά να τονίσει την αποφασιστικότητα των ΗΠΑ να προασπίσουν τα συμφέροντά τους ανά την υφήλιο¹⁷². Έτσι, ο πρόεδρος από την πρώτη στιγμή χαρακτήρισε την πράξη του Ιράκ ξεκάθαρη και απρόκλητη επίθεση και ανέλαβε δράση. Το Συμβούλιο Ασφαλείας (Σ.Α.) του ΟΗΕ την επομένη της εισβολής εξέδωσε ομόφωνα ψήφισμα, καταδικάζοντας την εισβολή και απαιτώντας την άμεση αποχώρηση των Ιρακινών, ενώ τρεις ημέρες αργότερα (στις 6/8/1990) εξέδωσε συμπληρωματικό ψήφισμα, επιβάλλοντας αυστηρές οικονομικές κυρώσεις στο Ιράκ, προκειμένου να συμμορφωθεί με το πρώτο ψήφισμα. Είναι πολύ σημαντικό και ενδεικτικό του διεθνούς κλίματος που επικρατούσε το γεγονός πως το Σ.Α. ψήφισε ομόφωνα για ένα τόσο σημαντικό ζήτημα. Ανάμεσα στις χώρες που συμφώνησαν βρίσκονταν η ΕΣΣΔ και η Κίνα (από τα μόνιμα μέλη) και η Ρουμανία και η Κούβα (από τα μη μόνιμα μέλη), ενώ μόνο η Υεμένη απείχε από τη διαδικασία. Αυτό ήταν πραγματικό ιστορικό γεγονός, αφού κάτι τέτοιο είχε να συμβεί από τον καιρό της εισβολής της Βόρειας Κορέας στη Νότια, στις 25 Ιουνίου 1950, όπου πάλι είχαμε ψήφισμα του Σ.Α. με ψήφους 14/0 και μάλιστα τότε απουσίαζε η σοβιετική διπλωματική αποστολή¹⁷³. Από τότε και για 40 χρόνια, το ψυχροπολεμικό κλίμα που επικρατούσε παρέλυε τις σημαντικές αποφάσεις του Σ.Α., πότε με νετο της μίας πλευράς και πότε της άλλης. Οι χειρισμοί του προέδρου Bush στο ζήτημα της επανένωσης της Γερμανίας και η συνεπαγόμενη προσέγγιση Ανατολής – Δύσης είχαν εμπνεύσει εμπιστοσύνη και είχαν φέρει ένα σαφώς καλύτερο επίπεδο συνεννόησης μεταξύ των υπερδυνάμεων. Αξίζει να αναφερθεί μάλιστα πως πέραν των άλλων, το Ιράκ ήταν ο καλύτερος πελάτης για τα σοβιετικά οπλικά συστήματα στη Μέση Ανατολή.

Καθώς ο καιρός περνούσε και φάνηκε πως ο Saddam δεν είχε καμία πρόθεση να αποχωρήσει από το Κουβέιτ, το Σ.Α. εξέδωσε το καθοριστικό ψήφισμα 678 της 29^{ης} Νοεμβρίου 1990, το οποίο έκανε λόγο για χρήση «όλων των αναγκαίων μέσων» για την αποχώρηση των Ιρακινών από το Κουβέιτ και

---

¹⁷¹ Από την inaugural address του προέδρου Kennedy στις 20 Ιαν. 1961, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.bartleby.com/124/pres56.html>.

¹⁷² Stoessinger John, "Why Nations Go to War", *supra*, σημ.1, p.170.

¹⁷³ *Ibid*, p.169.

ουσιαστικά άνοιγε τον δρόμο για στρατιωτική επέμβαση. Το τελευταίο αυτό ψήφισμα εγκρίθηκε με ψήφους 12 υπέρ, 2 κατά (Κούβα και Υεμένη) και 1 αποχή (Κίνα), με τις χώρες που ψήφισαν εναντίον να το κάνουν επειδή η δύναμη που θα σχηματιζόταν δεν θα ήταν κάτω από τη διοίκηση και τον έλεγχο του Ο.Η.Ε.¹⁷⁴. Στην ουσία θα ήταν μια «συμμαχία προθύμων» χωρών, όπου οι ΗΠΑ θα είχαν τον ηγετικό ρόλο, τον οποίον σχεδόν καμία χώρα δεν αμφισβητούσε και οι περισσότερες μάλιστα ευχαρίστως τους τον παραχωρούσαν.

Ο πρόεδρος Bush ξόδεψε πολύ χρόνο σε τηλεφωνικές επικοινωνίες με τους ξένους ηγέτες, προκειμένου να εξασφαλίσει τη μεγαλύτερη δυνατή διεθνή υποστήριξη για το εγχείρημα και να εξαλείψει τυχόν αντιρρήσεις και εμπόδια. Σ' αυτή την προσπάθεια συνέβαλε καθοριστικά και ο Υπουργός Εξωτερικών James Baker, ο οποίος πραγματοποίησε μια σειρά ταξιδιών για τον ίδιο σκοπό, με σημαντικότερο αυτό στη Μόσχα. Ήταν ξεκάθαρο πως ο Bush ήθελε να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή διεθνή νομιμοποίηση από την αρχή. Έτσι, ανέφερε πως η επίθεση του Ιράκ στο Κουβέιτ ήταν μία πρόκληση ασφαλείας, όχι μόνο για τη χώρα που δέχθηκε την εισβολή και τις υπόλοιπες χώρες του Κόλπου, αλλά για ολόκληρο τον κόσμο που όλοι μας ελπίζουμε να φτιάξουμε στο τελείωμα του Ψυχρού Πολέμου. Γι' αυτό τον λόγο, «εμείς και οι σύμμαχοί μας δεν μπορούμε και δεν θα παραμελήσουμε τις ευθύνες μας», κατέληξε ο πρόεδρος¹⁷⁵. Ο Bush είχε αποφασίσει πως το Ιράκ δεν θα ήταν για τις ΗΠΑ ένα δεύτερο Βιετνάμ, πράγμα που επαναλάμβανε διαρκώς, καθώς άρχισε να σχηματίζεται η συμμαχική δύναμη που θα αναλάμβανε δράση. Ο πρόεδρος κράτησε τον λόγο του και απέφυγε τρία θανάσιμα λάθη του προέδρου Lyndon Johnson. Πρώτον, όπως αναφέραμε, ο Bush εργάστηκε σεβόμενος τις διαδικασίες του ΟΗΕ, προσπαθώντας να αποσπάσει τη μεγαλύτερη δυνατή διεθνή στήριξη και συμμετοχή, ενώ ο Johnson είχε κάνει το Βιετνάμ έναν «αμερικανικό πόλεμο». Δεύτερον, ο Bush προσπάθησε και κατάφερε να αποσπάσει τη στήριξη του Κογκρέσου (52 - 47 στη Γερουσία και 250 - 183 στη Βουλή των Αντιπροσώπων) για τη χρήση βίας, για πρώτη φορά μετά τον Β'ΠΠ, κάτι που ο Johnson ποτέ δεν μπόηκε στον κόπο να κάνει. Τέλος, ο Bush άφησε τα αμιγώς πολεμικά σχέδια και τις επιχειρήσεις στα χέρια των

---

¹⁷⁴ Talbot Brent J., "The Transatlantic Gap over Iraq", *European Security*, 17:1, 61-84.

¹⁷⁵ *Ibid.*

στρατηγών, όταν ο Johnson ασχολούνταν με την τελευταία τακτική λεπτομέρεια του πολέμου, αφαιρώντας κάθε πρωτοβουλία από τους επαγγελματίες στρατιωτικούς¹⁷⁶.

Από το φθινόπωρο του 1990 μια πολύ μεγάλη συμμαχική δύναμη άρχισε να σχηματίζεται στα πλαίσια της επιχείρησης Desert Shield (η οποία στη συνέχεια εξελίχθηκε σε Desert Storm), κυρίως στο έδαφος της Σαουδικής Αραβίας, αλλά και άλλων γειτονικών στο Κουβέιτ και το Ιράκ χωρών. Η συμμετοχή των ΗΠΑ έφθασε τους 540.000 στρατιώτες, ενώ 28 άλλες χώρες (κυρίως Ευρωπαϊκές) συνεισέφεραν περί τους 245.000 στρατιώτες, 64 πολεμικά πλοία, 650 αεροσκάφη και 1.300 άρματα μάχης, μια πραγματικά μεγάλη δύναμη υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και του ανώτατου διοικητή στρατηγού Schwartzkopf. Η Βρετανία είχε στείλει 45.000 στρατιώτες, τη μεγαλύτερη συμμετοχή δυτικού συμμάχου μετά τις ΗΠΑ, ενώ η κάπως διστακτική Γαλλία 10.000, καθώς επιθυμούσε να δει τις Ευρωπαϊκές δυνάμεις να επιχειρούν κάτω από τη διοίκηση και τον έλεγχο της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (Δ.Ε.Ε.). Η Γερμανία προσέφερε πολύ σημαντική λογιστική υποστήριξη στις μάχιμες μονάδες, πλοία υποστήριξης στη Μεσόγειο, μια μοίρα μαχητικών αεροσκαφών και συστοιχίες βλημάτων αεράμυνας. Η τελευταία δεν επιθυμούσε να συμμετάσχει με μάχιμες μονάδες στρατού ξηράς αμέσως μετά την ενοποίησή της, αφ' ενός γιατί ο στρατός της βρισκόταν σε διαδικασία ριζικής αναδιοργάνωσης και αφ' ετέρου για να μην προκαλέσει την διεθνή κοινή γνώμη. Επίσης, συμμετείχαν οι Ισπανία και Ελλάδα με ναυτικές δυνάμεις, ενώ η Ιταλία με μία μοίρα μαχητικών αεροσκαφών. Η Πολωνία, η Τσεχοσλοβακία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία συμμετείχαν με μη μάχιμες μονάδες και ανθρωπιστική βοήθεια για την άμυνα της Σαουδικής Αραβίας¹⁷⁷.

Στις 15 Ιανουαρίου του 1991 τα μεσάνυχτα εξέπνευσε το τηλεσίγραφο των συμμάχων και η επιχείρηση Desert Shield μετετράπη σε Desert Storm, περνώντας στην επίθεση. Για τις επόμενες 40 ημέρες, ιρακινοί στόχοι βομβαρδίζονταν ανηλεώς, τόσο στο Ιράκ, όσο και στο Κουβέιτ, προετοιμάζοντας τις χερσαίες επιχειρήσεις για την απώθηση των Ιρακινών από το έδαφος του Κουβέιτ. Ο στρατηγός Schwartzkopf, έχοντας μελετήσει τις τακτικές του Saddam εναντίον των

---

¹⁷⁶ Stoessinger John, "Why Nations Go to War", *supra*, σημ.1, pp.171-2.

¹⁷⁷ Talbot Brent J., *supra*, σημ.174.

Ιρανών στον προηγούμενο πόλεμο και έχοντας ως πρότυπο τον Erwin Rommel, την «αλεπού της ερήμου» του Β΄ ΠΠ, σχεδίασε και εκτέλεσε έναν τεράστιο υπερκερωτικό ελιγμό εναντίον των Ιρακινών, μετακινώντας δυτικά μέσα σε λίγες ημέρες 250.000 στρατιώτες με όλα τα εφόδια, το πυροβολικό και τα άρματα μάχης που τους αντιστοιχούσαν. Έτσι, όταν άρχισε η χερσαία επίθεση στις 23 Φεβρουαρίου ο στρατηγικός αιφνιδιασμός των Ιρακινών ήταν καθολικός. Οι Ιρακινοί είχαν πάνω από 100.000 απώλειες, ενώ οι αιχμάλωτοι ανέρχονταν σε δεκάδες χιλιάδες. Μέσα σε 100 ώρες ο Ιρακινός στρατός είχε απωθηθεί έξω από το Κουβέιτ και, όπως ανέφερε ο Schwartzkopf, «βρισκόμασταν μόλις 150 μίλια από τη Βαγδάτη και τίποτα δεν βρισκόταν ενδιάμεσα να μας εμποδίζει». Ο ίδιος παρομοίασε αργότερα την επιχείρηση με την μάχη των Καννών του 216 π.Χ., όπου ο Αννίβας περικύκλωσε και εξόντωσε 50.000 Ρωμαίους, ενώ ο πρόεδρος Bush δήλωσε πως: «με τη βοήθεια του Θεού διώξαμε από πάνω μας το σύνδρομο του Βιετνάμ μια για πάντα», καθώς ανακοίνωνε την κατάπαυση του πυρός στις 27 Φεβρουαρίου. Ο Bush συνειδητά επέλεξε να μην καταδιώξει τον Saddam μέσα στο έδαφός του και να μην καταλύσει την εξουσία και το κράτος του, σεβόμενος το ψήφισμα του ΟΗΕ που μιλούσε για αποκατάσταση της πρότερης τάξης και επίσης σεβόμενος τις γεωπολιτικές ισορροπίες της περιοχής, αλλά και τις ευαισθησίες της Διεθνούς Κοινότητας. Έτσι, έπαυσαν οι εχθροπραξίες, το Κουβέιτ ανέκτησε την κυριαρχία του και ξεκίνησε την ανοικοδόμησή του και, όσον αφορά στο Ιράκ, τον λόγο ανέλαβαν και πάλι οι διεθνείς κυρώσεις και η επιτήρηση με την επιχείρηση Continued Enforcement¹⁷⁸.

6.5. Διαπιστώσεις - Συμπεράσματα

Όσον αφορά στο πρώτο μέρος του case study, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα. Η επανένωση της Γερμανίας ήταν ένα πολύ μεγάλο και φιλόδοξο εγχείρημα. Κάτι που για κάποιους ήταν αδιανόητο και για άλλους ίσως να γινόταν κατορθωτό σε βάθος χρόνου 5 με 10 ετών. Και όμως πραγματοποιήθηκε σε διάστημα ενός περίπου έτους, απολύτως ομαλά και ειρηνικά και με τη θετικότερη κατάληξη για τις ΗΠΑ και τον δυτικό συνασπισμό γενικότερα.

---

¹⁷⁸ Τα στοιχεία της παραγράφου προέρχονται κυρίως από το: Stoessinger John, "*Why Nations Go to War*", *supra*, σημ.1, pp.174-8.

Αυτό δεν θα ήταν εφικτό χωρίς την καθοριστική συμβολή του προέδρου Bush και του επιτελείου του. Ο Bush, που όπως προαναφέραμε είχε ιδιαίτερη προτίμηση στα διεθνή ζητήματα, από την πρώτη στιγμή αντιμετώπισε το θέμα της επανένωσης της Γερμανίας με σοβαρότητα και πολιτική οξυδέρκεια, με αποτέλεσμα να αποφύγει κάποια σοβαρά σφάλματα. Έχοντας συμμετάσχει ο ίδιος στον Β΄ΠΠ, δεν ήθελε οι αποφάσεις του και οι κινήσεις των ΗΠΑ να αποσταθεροποιήσουν την Ευρώπη σε σημείο που να οδηγήσουν σ' ένα νέο πόλεμο ή ένα νέο γύρο του Ψυχρού Πολέμου. Έτσι, αφ' ενός άδραξε την ευκαιρία που παρουσιαζόταν δείχνοντας εγγήγορη και αποφασιστικότητα και αφ' ετέρου εργάστηκε σεβόμενος τα ιστορικά δεδομένα της Ευρώπης και τις πραγματικότητες της ισορροπίας ισχύος. Ακόμα περισσότερο, ενώ εργαζόταν για τη μεγιστοποίηση του εθνικού συμφέροντος των ΗΠΑ, την ίδια στιγμή είχε την ικανότητα να μπαίνει στη θέση των ηγετών των άλλων κρατών και να λαμβάνει υπ' όψιν του τις ανησυχίες και τους φόβους τους, με αποτέλεσμα τελικά να κερδίζει την εμπιστοσύνη τους και να δίνονται λύσεις σε δυσεπίλυτα προβλήματα. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως δεν πανηγύρισε θριαμβευτικά την πτώση του τείχους του Βερολίνου, ούτε έδειξε χαιρεκακία για την κατάσταση στην Α.Γερμανία και την ΕΣΣΔ, γνωρίζοντας πως κάτι τέτοιο θα δυσκόλευε τα πράγματα, ιδίως από την πλευρά του σοβιετικού ηγέτη Gorbachev. Αυτό, βέβαια, κάποιες φορές του στοίχισε στην εικόνα του στο εσωτερικό όπου, αφ' ενός η επίμονη ενασχόλησή του με την εξωτερική πολιτική ερχόταν σε αντίθεση με τον παραδοσιακό αμερικανικό απομονωτισμό¹⁷⁹ και, αφ' ετέρου, δεχόταν επικρίσεις από το δημοσιογραφικό κατεστημένο της Ουάσιγκτον, το οποίο ήθελε ηχηρές ειδήσεις και γρήγορα αποτελέσματα¹⁸⁰. Άλλωστε, όπως γνωρίζουμε, τελικά έχασε τις επόμενες εκλογές, κυρίως για θέματα γύρω από την οικονομία, παρ' όλο που είχε χειρισθεί με εξαιρετική επιτυχία δύσκολα διεθνή ζητήματα. Αυτό όμως που ήταν σημαντικό για το διεθνές σύστημα, ήταν πως η Ευρώπη μπήκε σε φάση μετασχηματισμού, αρχής γενομένης από τη Γερμανία, ομαλά και χωρίς σοβαρά προβλήματα και αυτό από μόνο του ήταν ένας άθλος. Ο Bush κατάφερε, με την προσωπική του επιρροή, όχι μόνο να κάνει τον Gorbachev να συναινέσει, αλλά και να ανασχέσει τους φόβους των Βρετανών (Thatcher) και των Γάλλων (Mitterrand). Είναι ενδεικτικό το γεγονός

¹⁷⁹ Για τον απομονωτισμό των Αμερικανών, βλέπε μεταξύ άλλων: Braudel Fernand, «Γραμματική των Πολιτισμών», Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2005, pp.370-3.

¹⁸⁰ Zelikow Philip, Condoleezza Rice, *supra*, σημ.152, p.368.

ότι ο τελευταίος θεωρούσε την επανένωση της Γερμανίας και την πιθανότητα αυτή να αποκτήσει πυρηνικά όπλα, βέβαιη αιτία πολέμου στην Ευρώπη¹⁸¹. Ο Bush φρόντισε να επαναβεβαιώσει αξιόπιστα τις δεσμεύσεις των ΗΠΑ για την συνεισφορά τους στην ασφάλεια και τη σταθερότητα στην Ευρώπη και να προσδέσει επαρκώς την ενωμένη Γερμανία στους δυτικούς θεσμούς και να εξασφαλίσει την από μέρους της μη απόκτηση Π.Β.Χ. όπλων, καθώς και τη συμμετοχή της στη συνθήκη μη διάδοσης αυτών¹⁸². Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να επέλθει μια τόσο σημαντική μεταβολή του διεθνούς συστήματος με ελεγχόμενο και ειρηνικό τρόπο.

Είναι επίσης σημαντικό να τονίσουμε στο σημείο αυτό και τη συνεισφορά του πολιτικοοικονομικού παράγοντα στο ζήτημα της γερμανικής ενοποίησης, μιας παραμέτρου που άπτεται του πρώτου και του δεύτερου επιπέδου των Δ.Σ.. Ουσιαστικά, πέραν των άλλων, επρόκειτο για νίκη του Δυτικού φιλελεύθερου πολιτικοοικονομικού συστήματος επί του Ανατολικού σοσιαλιστικού αντίστοιχου. Από τη μια, η Γερμανία και οι ΗΠΑ διέθεταν εύρωστες οικονομίες, οι οποίες τους επέτρεπαν να προβάλουν και αντίστοιχη διπλωματική (και στρατιωτική οι ΗΠΑ) ισχύ, υποσχόμενες μεταξύ των άλλων και υπολογίσιμη οικονομική βοήθεια. Ταυτόχρονα, διέθεταν λειτουργικούς δημοκρατικούς θεσμούς, οι οποίοι (όπως και το οικονομικό σύστημα) σέβονταν βασικές ανθρώπινες ελευθερίες και δικαιώματα, όπως η ιδιοκτησία και η επιλογή της ηγεσίας της χώρας. Απ' την άλλη, η Α.Γερμανία και η ΕΣΣΔ, μετά από δεκαετίες κομμουνισμού, ο οποίος περιορίζει πολύ την ιδιοκτησία και αποθαρρύνει την ιδιωτική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα, είχαν αναιμικές οικονομίες, οι οποίες δεν εξασφάλιζαν στους πολίτες τους ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, οι πολίτες αυτοί στερούνταν βασικών πολιτικών ελευθεριών, ενώ οι θεσμοί είχαν διαφθαρεί σε σημαντικό βαθμό, αφού απουσίαζαν διαδικασίες δημοκρατικής λογοδοσίας. Έτσι, δεν είναι παράξενο το γεγονός πως όταν οι πολίτες των χωρών αυτών αισθάνθηκαν πως χαλάρωσε λίγο ο έλεγχος του συστήματος πάνω τους, διεκδίκησαν δυναμικά ριζικές αλλαγές, όπου στην μεν πρώτη περίπτωση οδήγησαν στην επανένωση της Γερμανίας (ουσιαστικά στην απορρόφηση της

---

¹⁸¹ *Ibid*, preface, p.xiii.

¹⁸² Για τις πιθανές επιπτώσεις μιας «πυρηνικής» Γερμανίας στην ασφάλεια στην Ευρώπη, βλέπε: Mearsheimer John, "We Will Soon Miss The Cold War", *The Atlantic Monthly*, August 1990, 35-50.

Α.Γερμανίας από την Δυτική), ενώ στη δεύτερη στην κατάρρευση της ΕΣΣΔ λίγο αργότερα.

Όσον αφορά στο δεύτερο μέρος του case study, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα παρακάτω. Ο πρόεδρος Bush έδειξε και εδώ πως σέβεται τις πραγματικότητες του Διεθνούς συστήματος και έλαβε σοβαρά υπ' όψιν του το ζήτημα της διεθνούς νομιμοποίησης πριν κινηθεί. Έτσι, προσπάθησε και εξασφάλισε τη μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση και συμμετοχή στο εγχείρημα της αποκατάστασης του status quo στον Κόλπο. Εργάστηκε χρησιμοποιώντας τις πολυμερείς διαδικασίες του ΟΗΕ, αποφεύγοντας το σφάλμα της μονομερούς δράσης, όπως στο Ιράκ το 2003 επί Bush Jr., που τόσα προβλήματα επέφερε στις σχέσεις των ΗΠΑ με τον υπόλοιπο κόσμο, ακόμα και με παραδοσιακούς συμμάχους τους¹⁸³. Εκμεταλλεύθηκε ορθά το καλό διεθνές κλίμα και την προσέγγιση Ανατολής – Δύσης στον απόηχο της Γερμανικής ενοποίησης και κατόρθωσε να πραγματοποιήσει μια τόσο μεγάλη επιχείρηση με επιτυχία και χωρίς σοβαρές αντιδράσεις. Τέλος, απέφυγε τον «πειρασμό» να καταλύσει το καθεστώς του Saddam, αφ' ενός σεβόμενος την εντολή του Σ.Α. του ΟΗΕ και τις απόψεις άλλων χωρών και, αφ' ετέρου, αναλογιζόμενος σωστά τις συνέπειες μιας τέτοιας πράξης για τη σταθερότητα στην περιοχή. Σήμερα είμαστε σε θέση να το εκτιμήσουμε καλύτερα αυτό, βλέποντας τις δυσχέρειες και την αστάθεια που έχει προκύψει, τόσο στο Ιράκ μετά την επέμβαση του 2003 και τη συνεπαγόμενη κατάλυση του καθεστώτος Saddam, όσο και στο Αφγανιστάν το 2001, με την κατάλυση του καθεστώτος των Ταλιμπάν, χωρίς να έχει προηγηθεί μια σωστή προετοιμασία της διάδοχης κατάστασης.

---

¹⁸³ Βλέπε μεταξύ άλλων άρθρα: Talbot Brent J., *supra*, σημ.174 και Dunn David Hastings, "Assessing the Debate, Assessing the Damage: Transatlantic Relations after Bush", BJPIR: 2009 VOL 11, 4-24.

Κεφάλαιο 7^ο

Αντί Επιλόγου

7.1. Διαπιστώσεις - Συμπεράσματα

Έχοντας ολοκληρώσει τη θεωρητική προσέγγιση και την περιπτωσιολογική μελέτη του αντικειμένου της παρούσας διπλωματικής εργασίας, είμαστε σε θέση πλέον να προβούμε σε κάποιες διαπιστώσεις και να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα. Όπως αναφέραμε στην εισαγωγή, σκοπός της εργασίας δεν είναι να απαξιώσει ή να αμφισβητήσει τα ευρήματα των πολιτικών επιστημόνων που ασχολούνται με τα αίτια του πολέμου στην Τρίτη εικόνα των Δ.Σ.. Αυτό που θελήσαμε να κάνουμε ήταν μια επανεξέταση και επαναπροσέγγιση της πρώτης εικόνας των Δ.Σ. ως σημαντικής παραμέτρου στο πρόβλημα της πρόκλησης και της έκβασης των διεθνών συγκρούσεων, χωρίς την ανάλυση της οποίας δεν είναι δυνατό να κατανοηθούν πλήρως αυτές. Πρώτος διδάξας ήταν ο Θουκυδίδης, ο οποίος στην ανάλυσή του περιέλαβε παραμέτρους και από τα τρία επίπεδα, με αποτέλεσμα ο «Θουκυδίδειος» ρεαλισμός να αποτελεί μια σαφώς πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση στο φαινόμενο του πολέμου από άλλες σύγχρονες θεωρίες.

Ο ίδιος ο Waltz, όπως είδαμε στο 1^ο κεφάλαιο, παραδέχεται πως από μόνη της η ανάλυση στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος οδηγεί στην ουτοπική λύση της παγκόσμιας κυβέρνησης, προκειμένου να εξαλειφθεί το αίτιο της αναρχίας, πράγμα ανέφικτο στο κρατοκεντρικό διεθνές σύστημα. Αλλά και αν υποτεθεί πως αυτή η παγκόσμια κυβέρνηση κάποτε θα επιτευχθεί, το πρόβλημα των διεθνών συγκρούσεων δεν θα έχει επιλυθεί, απλώς αυτές θα ονομάζονται εμφύλιες και θα εμπίπτουν περισσότερο στην κατηγορία της εθνοτικής βίας, η οποία έχει κι αυτή αίτια που σχετίζονται σοβαρά με τον παράγοντα άνθρωπο, όπως ο φόβος, ο υπερεθνικισμός και ο θρησκευτικός φανατισμός¹⁸⁴. Ο Waltz αργότερα, στο έργο

---

¹⁸⁴ Για τα αίτια των εθνοτικών συγκρούσεων, βλέπε ενδεικτικά: Lake D. and Rotchild D., “*Containing Fear. The Origins and Management of Ethnic Conflict*”, International Security, Vol. 21 no.2, 1996 και Petersen Roger, “*Understanding Ethnic Violence: Fear, hatred and Resentment in 20th century Eastern Europe*”, Cambridge Univ.Press, 2002, Ch.2-4.

που τον καθιέρωσε ως δομικό ρεαλιστή, τη Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής¹⁸⁵, παρουσιάζει έναν αριθμό βασικών παραδοχών και αρχών, γνωστών και ως *core assumptions*, πάνω στα οποία στηρίζει το οικοδόμημά του. Παρ' όλο που, εκ πρώτης όψεως, αυτές βρίσκονται στο συστημικό επίπεδο, μια πιο προσεκτική ματιά δείχνει πως έχουν προεκτάσεις και στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης των Δ.Σ.

Όσον αφορά στο περίφημο «δίλημμα ασφαλείας»¹⁸⁶, δηλαδή την κατάσταση εκείνη, όπου τα μέτρα που λαμβάνει ένα κράτος για να αυξήσει την ασφάλειά του αυτομάτως δημιουργούν ανασφάλεια στα υπόλοιπα, μπορούν να ειπωθούν πολλά. Όπως αναφέρει και ο Mearsheimer¹⁸⁷, όλα τα κράτη διαθέτουν κάποιες επιθετικές στρατιωτικές δυνατότητες και δεν μπορούν να είναι σίγουρα για τις προθέσεις των άλλων κρατών. Ωστόσο, η πράξη έχει δείξει πως υπάρχουν πολλές διαφορετικές αποχρώσεις και διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, η Ελλάδα έχει απέναντί της την Τουρκία, η οποία διαθέτει έναν από τους μεγαλύτερους αποβατικούς στόλους παγκοσμίως και εκπεφρασμένο επιθετικό στρατιωτικό δόγμα επιχειρήσεων. Είναι σαφές λοιπόν πως η χώρα αυτή έχει αναθεωρητικές βλέψεις, τις οποίες συχνά εκφράζει και με πράξεις, και δεν λαμβάνει απλώς μέτρα για να αυξήσει την ασφάλειά της. Αυτό έχει σαν συνέπεια να δημιουργεί παραστάσεις απειλής στη χώρα μας, με αποτέλεσμα να έχουμε κούρσα εξοπλισμών στην περιοχή και συχνά εντάσεις, που φτάνουν στα όρια του θερμού επεισοδίου. Άρα, δεν είναι απλώς η ύπαρξη των όπλων που δημιουργεί αστάθεια και αυξημένες πιθανότητες για σύγκρουση, αλλά η εχθρική πρόθεση, η οποία πολλές φορές εκφράζεται ανοικτά, όπως για παράδειγμα στις παραμονές του πολέμου των έξι ημερών από τους Άραβες προς τους Ισραηλινούς. Όχι τυχαία, ο Schelling κάνει λόγο για το πρόβλημα της αστάθειας, όχι μόνο σ' ένα εξοπλισμένο κόσμο, αλλά και σ' ένα αφοπλισμένο κόσμο, όπου πλέον δεν θα υπάρχουν όπλα, αλλά θα υπάρχει δυστυχώς η εχθρική πρόθεση, η οποία μπορεί να μεταφραστεί στη συνέχεια σε εχθρική στρατιωτική δυνατότητα¹⁸⁸. Επίσης, ο Walt ισχυρίζεται πως τα κράτη δημιουργούν συμμαχίες, προσπαθώντας να εξισορροπήσουν απειλές και όχι

---

¹⁸⁵ Waltz Kenneth, «Θεωρία διεθνούς πολιτικής», *supra*, σημ.2.

¹⁸⁶ *Ibid*, p.387.

¹⁸⁷ Mearsheimer John, «Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων», *supra*, σημ.3, pp.80-3.

¹⁸⁸ Schelling Thomas, *supra*, σημ.48, pp.244-259.

απλώς την ισχύ άλλων – κυρίως γειτονικών – κρατών¹⁸⁹. Ασφαλώς και παίζει ρόλο η συνολική ισχύς ενός κράτους, αλλά εξίσου σημαντικό ρόλο παίζουν οι κατ' εξοχήν επιθετικές του δυνατότητες και οι εχθρικές προθέσεις που έχει εκφράσει. Σχετικά, μπορούμε να αναφέρουμε την επιστολή¹⁹⁰ που δημοσίευσε ομάδα κορυφαίων αμερικανών διεθνολόγων απευθυνόμενη προς την κυβέρνηση Bush Jr., όταν διεφάνη πως η τελευταία είχε σκοπό να εισβάλει στο Ιράκ, αποτρέποντάς την διότι, εκτός των άλλων, θα προκαλούσε αντιαμερικανικά αισθήματα παγκοσμίως, με συνεπαγόμενες παραστάσεις απειλής και κινήσεις εξισορρόπησης αυτής.

Όσον αφορά στην αρχή του ορθολογισμού, δηλαδή στο ότι τα κράτη είναι ευαίσθητα στο κόστος και ως εκ τούτου είναι ορθολογικοί δρώντες¹⁹¹, δεν θα επεκταθούμε περισσότερο, καθώς στην παρούσα εργασία αναφέρθηκαν πλήθος ιστορικών παραδειγμάτων, όπου αποφάσεις και ενέργειες ηγετών να εμπλέξουν τα κράτη τους σε συγκρούσεις όχι μόνο δεν εξυπηρέτησαν το εθνικό συμφέρον, αλλά αντίθετα, είχαν καταστροφικές συνέπειες. Ως συνέχεια του ανωτέρω, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως ο προσδιορισμός του εθνικού συμφέροντος αυτός καθ' αυτός είναι πολύ δύσκολος. Όταν όμως παρεισφρέουν ατομικά – εγωιστικά συμφέροντα, προσωπικά πάθη και εξωθεσμικοί παράγοντες, όπως αυτά καταγράφηκαν στο 2^ο κεφάλαιο, τότε οι επιπτώσεις μπορεί να αποβούν καταστρεπτικές για το κράτος, όπως καταδείχθηκε και στο πρώτο case study.

Τέλος, όσον αφορά στο βασικό στόχο του κράτους, ο οποίος κατά τον Waltz είναι η επιβίωση¹⁹² και στο πόση ισχύς είναι αρκετή¹⁹³, ώστε αυτή να εξασφαλισθεί, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα παρακάτω. Ο Mearsheimer συμφωνεί με τον Waltz πως σκοπός των κρατών είναι η επιβίωση, αλλά διαφωνεί στο ότι μια ικανή ποσότητα ισχύος επαρκεί και αντίθετα ισχυρίζεται πως τα κράτη επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους σε κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται και

---

¹⁸⁹ Walt Stephen, "Alliance Formation and the Balance of World Power", International Security, Vol.9, no.4, Spring 1985, 3-43.

¹⁹⁰ Διαθέσιμη στο: <http://www.bear-left.com/archive/2002/0926oped.html>, επίσημη καταχώρηση 33 αμερικανών διεθνολόγων στους New York Times της 26-9-02.

¹⁹¹ Waltz Kenneth, «Θεωρία διεθνούς πολιτικής», *supra*, σημ.3, p.205.

¹⁹² *Ibid*, p.203.

¹⁹³ *Ibid*, p.270.

επιδιώκουν, ει δυνατόν, την παγκόσμια ηγεμονία, αλλιώς την περιφερειακή¹⁹⁴. Προσωπικά, πιστεύουμε πως τα κράτη πράγματι επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους, όπως διατείνεται ο Mearsheimer, αλλά πολλές φορές αυτό έχει σχέση με τον ανθρώπινο παράγοντα και ειδικότερα με την ανθρώπινη φύση και παθολογία, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Morgenthau αναλύοντας τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού¹⁹⁵. Άραγε, από πού τεκμαίρεται πως η πρωτοκαθεδρία της ισχύος στο διεθνές σύστημα εξασφαλίζει την επιβίωση και αυτή πρέπει να επιδιώκεται ανηλεώς, όταν το Βυζάντιο, η μακροβιότερη πρωταγωνιστική δύναμη στην ιστορία του δυτικού πολιτισμού, κατά το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας του αντιμετώπιζε μία δύναμη στρατιωτικά ισχυρότερή του και ενίοτε περισσότερες από μία¹⁹⁶; Ειδικότερα σήμερα που οι εξοπλιστικές δαπάνες έχουν φτάσει σε δυσθεώρητα ύψη, καθώς τα οπλικά συστήματα έχουν γίνει εξαιρετικά πολύπλοκα, μία χώρα πρέπει να εξετάζει πολύ προσεκτικά τις στρατιωτικές δεσμεύσεις που αναλαμβάνει εάν δεν θέλει να βρεθεί σε κατάσταση στρατηγικής υπερεξάπλωσης και, εν τέλει, παρακμής. Για τον κίνδυνο αυτόν έχουν προειδοποιήσει τις ΗΠΑ αναγνωρισμένοι επιστήμονες, όπως ο Paul Kennedy.

Ο Kennedy εφιστά την προσοχή στους Αμερικανούς υπεύθυνους σχεδιασμού πολιτικής πως η χώρα έχει αναλάβει τεράστιες στρατιωτικές δεσμεύσεις μετά το 1945, όπως έκανε στο παρελθόν η Μεγάλη Βρετανία και είναι ορατός ο κίνδυνος η χώρα να μην μπορεί να ανταπεξέλθει ικανοποιητικά στο τρίπτυχο: άμυνα – κατανάλωση – επένδυση, με αποτέλεσμα να περιέλθει σε σχετική παρακμή εν συγκρίσει με άλλες ανερχόμενες δυνάμεις¹⁹⁷. Εξάλλου, ο διεθνής καταμερισμός ισχύος έχει αλλάξει κατά πολύ εις βάρος των ΗΠΑ από το 1945 μέχρι το 1988 που γράφτηκε το εν λόγω βιβλίο και αλλάζει συνεχώς μέχρι σήμερα επί το δυσμενέστερο για τις ΗΠΑ, συμπληρώνουμε εμείς. Στο ίδιο περίπου μήκος κύματος κινούνται και οι επιστημάνσεις του Andrew Bacevich, καθώς προσπαθεί να αποκρυπτογραφήσει το νέο τότε δόγμα Bush Jr.¹⁹⁸. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως αυτό παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το δόγμα Truman,

¹⁹⁴ Mearsheimer John, «*Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*», *supra*, σημ.3, pp.78-126.

¹⁹⁵ Morgenthau Hans, *supra*, σημ.17, pp.4-16.

¹⁹⁶ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «*Βυζαντινή υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*», *supra*, σημ.78, p.292.

¹⁹⁷ Kennedy Paul, *supra*, σημ.82, pp.652-76.

¹⁹⁸ Bacevich Andrew, *supra*, σημ.93, pp.353-379.

ωστόσο οι καιροί έχουν αλλάξει, όπως επισημάναμε και παραπάνω. Εφιστά την προσοχή σε κάποιες ιδεολογικές παραμέτρους, οι οποίες παραπέμπουν στον Ουϊλσονισμό, όπως για παράδειγμα η αρχική ονομασία της επιχείρησης στο Αφγανιστάν το 2001 που προτάθηκε να είναι “Operation Infinite Justice” (Απεριόριστη Δικαιοσύνη) και τελικά απορρίφθηκε όταν εκφράστηκαν διαμαρτυρίες πως αγγίζει τα όρια της βλασφημίας¹⁹⁹. Προειδοποιεί τις ΗΠΑ πως πρέπει να είναι πολύ προσεκτικές στη ρητορική τους και στις δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν παγκοσμίως για ιδεολογικούς σκοπούς, διότι κινδυνεύουν να βρεθούν στο σημείο, όπου δεν θα μπορεί να δοθεί μια απάντηση για το πόση στρατιωτική ισχύς είναι επαρκής για την ασφάλεια του έθνους, καθώς μαζί με τις δεσμεύσεις αυξάνονται και οι απειλές. Τέλος, απευθυνόμενος στους Αμερικανούς, τους λέει ξεκάθαρα πως η Αμερική είναι ήδη μια αυτοκρατορία, η οποία προσπαθεί, εκτός από τα συμφέροντα ασφαλείας της, να επιβάλει και τον δικό της τρόπο ζωής και την ιδεολογία της παγκοσμίως, είτε θέλουν να το παραδεχθούν, είτε όχι και αυτό έχει ένα τίμημα²⁰⁰. Αυτός είναι ένας πειρασμός, στον οποίον σχεδόν κανένα μεγάλο έθνος δεν μπόρεσε για πολύ καιρό να αντισταθεί, να προσπαθήσει δηλαδή να αναπλάσει τον κόσμο σύμφωνα με τα δικά του ηθικά – ιδεολογικά πρότυπα, τα οποία πιστεύει ακλόνητα πως είναι και τα μόνα σωστά, κάτι που ο πολιτικός ρεαλισμός απορρίπτει²⁰¹.

7.2. Προτάσεις

Θα ολοκληρώσουμε την παρούσα εργασία, καταθέτοντας κάποιες προτάσεις που πιστεύουμε πως βρίσκονται προς τη σωστή κατεύθυνση, όπως αυτές τις συναντήσαμε στην οικεία βιβλιογραφία. Γνωρίζουμε εκ των προτέρων πως και μόνο η ενασχόληση με τον παράγοντα άνθρωπο αποτελεί δύσκολο εγχείρημα, καθώς κάθε άνθρωπος αποτελεί μια μοναδική και ξεχωριστή περίπτωση, μια ανεξάρτητη μεταβλητή θα λέγαμε, ειδικά όταν πρόκειται για το πρόσωπο κάποιου που κατέχει ηγετική θέση. Ωστόσο, δεν μπορούμε να δεχθούμε πως, ενώ για τα άλλα δύο επίπεδα ανάλυσης των Δ.Σ. έχουν τόσα πολλά ειπωθεί

---

¹⁹⁹ *Ibid*, p.356.

²⁰⁰ *Ibid*, pp.376-9.

²⁰¹ Morgenthau Hans, *supra*, σημ.17, p.13.

και γίνονται προσπάθειες να υλοποιηθούν, για τον ανθρώπινο παράγοντα δεν μπορεί να γίνει τίποτα. Η ανθρώπινη φύση σαφώς και επιδέχεται βελτίωσης μέσω της συνολικής παιδείας που θα της παρασχεθεί. Στο παρελθόν, τέτοιες απόψεις και προσπάθειες έχουν χαρακτηριστεί ως ουτοπιστικές, ανεφάρμοστες και αφελείς. Ίσως γιατί προσπάθησαν άκριτα και πράγματι ανεδαφικά να εκφραστούν μέσα από διάφορα κινήματα ειρήνης, με στόχο να δημιουργήσουν ανθρώπους που θα απεχθάνονται καθετί που έχει σχέση με τον πόλεμο και τα όπλα. Αυτό που θέλουμε να πούμε είναι πως μπορούμε να διαπαιδαγωγήσουμε ανθρώπους, οι οποίοι κατά το δυνατό θα προσπαθούν να αντιληφθούν την πραγματικότητα, όπως αυτή κάθε φορά διαμορφώνεται και όχι διαστρεβλωμένη και παραμορφωμένη μέσα από πάθη και εσφαλμένες αντιλήψεις. Έτσι, θα μπορούν κάθε φορά να αντιδρούν κατά τον τρόπο που είναι ο πιο κατάλληλος για την περίπτωση χωρίς υπερβολές ή αδράνεια (overreact – under react). Φυσικά, περισσότερο αναφερόμαστε στα πρόσωπα των ηγετών, οι οποίοι λαμβάνουν τις καθοριστικές αποφάσεις για τα διεθνή ζητήματα. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται και η σημασία του πλήθους – της μάζας, καθώς οι απόψεις και οι αντιδράσεις της περνούν προς τις ηγεσίες μέσω των δημοκρατικών διαδικασιών. Αυτό που μπορούμε να επισημάνουμε, είναι πως ένα κράτος μόνο κέρδος έχει να αποκομίσει από αυτή την προσπάθεια, καθώς θα ελαττώνονται οι πιθανότητες να εμπλακεί σε επικίνδυνες διεθνείς περιπέτειες χωρίς σοβαρό λόγο. Αντίθετα, τα κράτη εκείνα που θα δυστυχήσουν να έχουν στις καίριες ηγετικές τους θέσεις άτομα που άγονται και φέρονται υπό των εγωιστικών παθών και αδυναμιών τους, κινδυνεύουν να βρεθούν σε πολύ επικίνδυνες διεθνείς καταστάσεις, οι οποίες να απειλούν ακόμα και την φυσική τους ύπαρξη ως κρατικής οντότητας, όπως είδαμε και στα ιστορικά παραδείγματα της παρούσας εργασίας. Αλλά ας δούμε τι έχουν να μας προτείνουν οι ίδιοι οι πολιτικοί επιστήμονες.

Ο Morgenthau αναφέρει μερικούς βασικούς κανόνες για μια επιτυχημένη διπλωματία, η οποία πράγματι θα προωθεί το εθνικό συμφέρον. Πρώτα απ' όλα, η διπλωματία πρέπει να απεκδυθεί από το πνεύμα της σταυροφορίας και, ως εκ τούτου, οι αντικειμενικοί της σκοποί να καθορίζονται με όρους εθνικού συμφέροντος και μόνο. Επιπλέον, η διπλωματία πρέπει να έχει την ικανότητα να βλέπει στη διεθνή σκηνή και από την οπτική γωνία των άλλων κρατών. Τέλος, τα

κράτη θα πρέπει να είναι πρόθυμα να συμβιβαστούν σε κάθε θέμα που δεν είναι ζωτικό γι' αυτά²⁰². Να υπενθυμίσουμε πως ζωτικό για μια χώρα είναι το θέμα αυτό που, αν πάρει αρνητική τροπή, μπορεί να επηρεάσει καθοριστικά την έκβαση του επόμενου πολέμου για τη χώρα αυτή. Αλήθεια, ποιο ζωτικό συμφέρον εξυπηρέτησε η Αυστροουγγαρία κινούμενη εναντίον της Σερβίας το 1914, όταν στο τέλος του Α'Π.Π. η ανωτέρω αυτοκρατορία, μετά από μια πορεία μερικών αιώνων στην καρδιά της Ευρώπης, απλώς δεν υπήρχε;

Ο Jervis συνιστά στους decision makers να είναι επιδεκτικότεροι μαθήσεως, δηλαδή να έχουν τη δύναμη να παραδέχονται τα λάθη τους, καθώς αυτό δεν είναι ένδειξη αδυναμίας, αλλά σοφίας. Επίσης, να προσπαθούν να μη μένουν προσκολλημένοι σε παλαιότερες αντιλήψεις που βασίζονται σε εμπειρίες του παρελθόντος, αλλά να προσαρμόζονται στην εκάστοτε πραγματικότητα, η οποία είναι μοναδική σε κάθε περίπτωση. Ακόμα, είναι σημαντικό να ακούνε τους επιτελείς/συμβούλους τους και μάλιστα αυτούς που τολμούν να διαφωνήσουν με την ομάδα λήψης αποφάσεων κάνοντας, ηθελημένα ή αθέλητα, τον «δικηγόρο του διαβόλου». Επιπλέον, ο ικανός ηγέτης κατά τη διάρκεια του χειρισμού μιας κρίσης, πρέπει να είναι σε θέση να φτιάχνει ένα πλάνο, το οποίο δεν θα δημιουργεί παρανοήσεις και δεν θα εκπέμπει λάθος μηνύματα προς την άλλη πλευρά, ξεκαθαρίζοντας τις προθέσεις του και μπαίνοντας στη θέση του αντιπάλου του. Όπως προαναφέραμε, ο πραγματικός ηγέτης πρέπει να έχει τη μεγαλοψυχία να παραδέχεται τα σφάλματά του, ακόμα και των προκατόχων του, και να αναλαμβάνει το πολιτικό κόστος γι' αυτά. Τέλος, ο αποτελεσματικός decision maker πρέπει να είναι σε θέση να μπορεί να βλέπει στην ουσία και στο βάθος των γεγονότων και να μην μένει στην επιφάνεια, όπως τονίζει και ο Kissinger²⁰³, ειδικά σήμερα που κυριαρχεί η πληροφορία και η εφήμερη εικόνα που κλέβει τις εντυπώσεις²⁰⁴.

Ο Mearsheimer αναφέρει πως είναι ανάγκη να γίνει προσπάθεια να εξαλειφθεί ο υπερεθνικισμός, διότι αποτελεί γενεσιουργό αιτία διεθνούς αστάθειας και τελικά εθνοτικών συγκρούσεων. Είναι πολύ σημαντικό να διδάσκεται τίμια η ιστορία κάθε έθνους, καθώς η διδασκαλία ψευδούς και σοβινιστικής ιστορίας είναι

---

²⁰² *Ibid*, pp.381-3.

²⁰³ Kissinger Henry, «ΗΠΑ, Αυτοκρατορία ή Ηγετική Δύναμη;», Λιβάνης, Αθήνα, 2002, pp.443-450.

²⁰⁴ Τα στοιχεία της παραγράφου προέρχονται από το: Jervis Robert, *supra*, σημ.116, pp.409-24.

το κύριο όχημα διάδοσης του υπερεθνικισμού. Κράτη, τα οποία διδάσκουν ψευδή εθνική ιστορία, η οποία τα αυτοαθώνει και τα αυτοεξυψώνει, πρέπει να στηλιτεύονται δημόσια και να δέχονται κυρώσεις²⁰⁵. Παρόμοιες επισημάνσεις κάνει ο Konrad Lorenz, αναφερόμενος στον «μαζικό στρατευμένο ενθουσιασμό», ο οποίος γίνεται πολύ επικίνδυνος όταν κατευθύνεται από εύθραυστα απολυταρχικά καθεστώτα, προκειμένου να διατηρήσουν την εξουσία τους, εναντίον των «άλλων», όποιοι και αν είναι αυτοί. Τότε, αυτός ο στρατευμένος ενθουσιασμός αποδίδει στα μέλη της ομάδας όλα τα ενάρετα χαρακτηριστικά, ενώ στους αντιπάλους όλα τα ελαττώματα, σε σημείο που να μην μοιάζουν πλέον με ανθρώπινα όντα, αλλά σε πλάσματα κατώτερα που πρέπει να εξαφανιστούν²⁰⁶. Όχι τυχαία, τόσο οι Αυστριακοί κατά τον Α΄ΠΠ, όσο και οι Ναζί κατά τον Β΄ΠΠ, θεωρούσαν οι μεν τους Σλάβους και οι δε τους Εβραίους και τους Ρομά ως υπανθρώπους, ενώ οι Χούτου αποκαλούσαν την αντίπαλη φυλή των Τούτσι «κατσαρίδες» κατά τη βίαιη εθνοτική σύγκρουση του 1994 στη Ρουάντα.

Ο γερουσιαστής Fulbright, απ' την άλλη, γράφει χαρακτηριστικά πως οι ΗΠΑ έχουν την ευκαιρία να προσφέρουν υπηρεσίες στη διεθνή κοινωνία τέτοιες, που ποτέ στο παρελθόν κανένα μεγάλο έθνος δεν είχε τη δυνατότητα να προσφέρει. Για να το κάνουν αυτό, πρέπει όμως να αποκτήσουν φρόνηση που να συμπληρώνει τη δύναμή τους και ταπεινοφροσύνη που να ταιριάζει στην υπερηφάνεια τους. Μάλιστα αναφέρει, πως μόνο η μεγαλοψυχία είναι συμπεριφορά που ταιριάζει σ' ένα πραγματικά μεγάλο έθνος και όχι η επίδειξη δύναμης ενάντια σε μικρά κράτη²⁰⁷. Ένας κρίσιμος τομέας, όπου μπορεί να εφαρμοστεί αυτό, είναι κατά τη σύναψη συνθηκών ειρήνης, όπου πρέπει να αποφεύγεται να κυριαρχεί η εκδικητικότητα και η ταπείνωση των ηττημένων, αλλά αντίθετα να επικρατεί ο ρεαλισμός και η λογική, ώστε να μην προκαλούνται αισθήματα αντεκδίκησης και νέες εστίες συγκρούσεων²⁰⁸. Τέλος, ο έμπειρος πολιτικός στηλιτεύει τον πουριτανισμό ως δόγμα εξωτερικής πολιτικής, ο οποίος τείνει να θεωρεί τον εαυτό του αλάθητο και πως δικαιούται να χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα για να φέρει εις

---

²⁰⁵ Mearsheimer John, "Why We Will Soon Miss the Cold War", *supra*, σημ.182.

²⁰⁶ Lorenz Konrad, «Επιθετικότητα», εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα, 1978, pp.185-6 και Lake D. and Rothchild D., "Containing Fear. The Origins and Management of Ethnic Conflict", *supra*, σημ.184.

²⁰⁷ Fulbright J.W., «Η Αλαζονεία της Δυνάμεως», *supra*, σημ.83, pp.194-6.

²⁰⁸ *Ibid*, pp.181-2.

πέρας την ιερή αποστολή που του έχει αναθέσει ο Θεός²⁰⁹. Επαναλαμβάνει τη γνωστή ρήση του John Quincy Adams πως «η Αμερική πρέπει να είναι ειλικρινής φίλος της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας όλων, αλλά πρόμαχος και υπερασπιστής μόνον της δικής της»²¹⁰, λειτουργώντας περισσότερο με το παράδειγμά της και λιγότερο με την επιβολή δια της ισχύος.

Ο Hoffmann τονίζει κι αυτός πως είναι σημαντικό οι ηγέτες να προσέχουν, ώστε οι συνθήκες ειρήνης να μην δημιουργούν αισθήματα αδικίας και ταπείνωσης (άρα και ρεβανσισμού) και να προσπαθούν κάθε φορά να εισέρχονται στην καρδιά του προβλήματος μιας σύγκρουσης, εξαλείφοντας τα πραγματικά αίτιά της, και να μην αρκούνται σε μια προσωρινή και επιφανειακή κατάπαυση του πυρός. Επίσης, είναι σημαντικό για τον ίδιο να απεξηγηθεί η εξωτερική πολιτική από το βραχυπρόθεσμο πολιτικό συμφέρον, το οποίο στις σύγχρονες δημοκρατίες έχει να κάνει με τις συχνές εκλογικές αναμετρήσεις, και αυτή να θεαθεί σε μακροπρόθεσμη βάση, με γνώμονα το πραγματικό εθνικό συμφέρον. Επιπλέον, είναι ανάγκη, σύμφωνα με τον Hoffmann, να μειωθούν οι προκαλούμενες από την παγκόσμια οικονομία αδικίες και να επιτευχθεί μια πιο δίκαιη κατανομή του παγκοσμίου πλούτου μέσω της συνεργασίας μεταξύ κρατών και ιδιωτικών φορέων και της θέσπισης ρυθμιστικών κανόνων²¹¹. Για την θέσπιση κανόνων και την ύπαρξη και αποτελεσματική λειτουργία ρυθμιστικών αρχών για την οικονομία συμφωνεί και ο Stiglitz, διατυπώνοντας προτάσεις για την εύρυθμη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η τελευταία κρίση του οποίου το 2008 με κύριο αίτιο την ανθρώπινη απληστία ακόμα δημιουργεί πιέσεις και κλυδωνισμούς στο διεθνές σύστημα²¹².

Μια τελευταία πολύ χρήσιμη επισήμανση και συνεπακόλουθη πρόταση είναι πως οι σύγχρονες ηγεσίες όλο και πιο συχνά καταφεύγουν στη χρήση ωμής στρατιωτικής βίας για την επίτευξη πολιτικών αντικειμενικών σκοπών, ως μη ώφειλαν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα αφ' ενός την σπατάλη τεράστιων πόρων, υλικών και ανθρώπινων, που οδηγεί στη φθορά το κράτος που τη χρησιμοποιεί και

---

²⁰⁹ *Ibid*, pp.239-46.

²¹⁰ Λόγος του John Quincy Adams στις 4/7/1821, Washington D.C., από την εφημερίδα "The National Intelligencer", φύλλο της 11/7/1821, όπως παρατίθεται στο Fulbright J.W., *ibid*, p.248.

²¹¹ Hoffmann Stanley, *supra*, σημ.45, pp.141-7.

²¹² Stiglitz Joseph, *supra*, σημ.81, pp.409-18.

αφ' ετέρου τη δημιουργία έντονων εχθρικών συναισθημάτων και κινήσεων συσπείρωσης ενάντια στο κράτος αυτό και ταυτόχρονα με αμφίβολη επιτυχία. Όπως είχε δηλώσει η Condoleezza Rice, οι ένοπλες δυνάμεις είναι, και πρέπει να είναι, ένα ειδικό και θανάσιμο εργαλείο ακατάλληλο για πολιτική επιδιαιτησία και το χτίσιμο μιας κοινωνίας πολιτών²¹³. Αντίθετα, είναι προτιμότερο να ακολουθούνται διαδικασίες και μέθοδοι με έμφαση στην παροχή αναπτυξιακής βοήθειας, ώστε προβληματικά κράτη με την κατάλληλη υποστήριξη να καταφέρουν να ενταχθούν και να λειτουργήσουν ικανοποιητικά στο διεθνές σύστημα, να γίνει δηλαδή μια προσπάθεια για λιγότερη στρατιωτική διπλωματία²¹⁴. Προβάλλεται μάλιστα ως παράδειγμα το Αφγανιστάν, όπου τη δεκαετία του 1980 εστάλησαν δισεκατομμύρια δολάρια σε στρατιωτική βοήθεια στους Mujahideen, προκειμένου να αντιμετωπίσουν επιτυχώς τους Σοβιετικούς, πράγμα που έγινε, αλλά αμέσως μετά η αμερικανική βοήθεια για την ανοικοδόμηση της κατεστραμμένης από τον πόλεμο χώρας σχεδόν μηδενίστηκε, θεωρώντας τα ως χαμένα χρήματα²¹⁵. Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα στο Αφγανιστάν να επικρατήσουν οι Taliban του Osama bin Laden, εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση²¹⁶, με τα τραγικά αποτελέσματα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 και τη συνεπακόλουθη στρατιωτική επέμβαση στη χώρα. Όχι τυχαία, οι μακροβιότερες μεγάλες δυνάμεις στην ιστορία, το Βυζάντιο στη Δύση και η Κίνα στην Ανατολή, χρησιμοποιούσαν πολύ περισσότερο την έμμεση προσέγγιση στα διεθνή ζητήματα, με αποτέλεσμα να μην φθείρουν πρόωρα την ισχύ τους και να μη δημιουργούν χωρίς σοβαρό λόγο θανάσιμους αντιπάλους²¹⁷. Οι ηγέτες τους είχαν τη σοφία να κάνουν χρήση πρώτα όλων των άλλων διαθέσιμων επιλογών, όπως η πολιτιστική διπλωματία και ο προσεταιρισμός μέσω συμμαχίας και παροχής βοήθειας, ή ακόμα και η εξαγορά, πριν καταφύγουν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις. Για μεν τους Βυζαντινούς, αυτή η στάση είχε διαμορφωθεί και από τις αρχές του ορθοδόξου χριστιανισμού, ενώ για τους

---

²¹³ Rice Condoleezza, Foreign Affairs, Jan.-Feb.2000.

²¹⁴ Williams M.J., "The coming revolution in foreign affairs: rethinking American national security", International Affairs, 84:6 (2008) 1109-1129.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Crile George, "Charlie Wilson's War. The Extraordinary Story of the Largest Covert Operation in History", Atlantic Monthly Press, N.Y., 2003, pp.507-524.

²¹⁷ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «Βυζαντινή υψηλή στρατηγική, 6^{ος} – 11^{ος} αιώνας», *supra*, σημ.78, pp.291-301.

Κινέζους από τις αρχές του κομφουκιανισμού, όπως φαίνεται χαρακτηριστικά στα αποφθέγματα του Κινέζου στρατηγού Sun Zu²¹⁸.

Εν κατακλείδι, θα επαναλάβουμε το κεντρικό επιχείρημα της παρούσας εργασίας πως χωρίς ανάλυση και κατανόηση της επίδρασης των ανθρωπίνων παθών και αδυναμιών στην εκδήλωση της διεθνούς βίας και, στη συνέχεια, χωρίς προσπάθεια βελτίωσης και, ει δυνατόν, θεραπείας των ανθρωπίνων αυτών παραμέτρων, οι όποιες προσπάθειες περιορισμού και εξάλειψής της μόνο στο συστημικό επίπεδο θα παραμείνουν ημιτελείς και ατελέσφορες. Είναι αναγκαίο λοιπόν τα διεθνή ζητήματα να τοποθετούνται στην ρεαλιστική τους βάση, απαλλαγμένα από τις εσφαλμένες αντιλήψεις που δημιουργούν τα ανθρώπινα πάθη και οι αδυναμίες, προκειμένου να μην παρατηρείται το τραγικό φαινόμενο να έρχεται ο ίδιος ο πόλεμος να διαλύσει αυτές τις εσφαλμένες αντιλήψεις, αποκαθιστώντας την πραγματική εικόνα και, έτσι, να προετοιμάζει την ειρήνη²¹⁹. Γνωρίζοντας πως το αντικείμενο είναι πολύ ευρύ για να καλυφθεί στα πλαίσια μιας μεταπτυχιακής διατριβής, ευελπιστούμε αυτή να γίνει αφορμή για περαιτέρω έρευνα προς την κατεύθυνση αυτή και την καταθέτουμε στην καλοπροαίρετη κριτική της ακαδημαϊκής κοινότητας.

---

²¹⁸ Για τον Sun Zu και την έμμεση προσέγγιση, βλέπε: Sun Zu, «*Η τέχνη του πολέμου*», Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1995 και Κολιόπουλου Κωνσταντίνου, «*Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*», *supra*, σημ.36, pp.47-63.

²¹⁹ Stoessinger John, «*Why Nations Go to War*», *supra*, σημ.1, p.215.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Aron Raymond, "*Peace and War, a Theory of International Relations*", Robert E. Krieger publ. co., Florida, 1966.

Brodie Bernard, "*War and Politics*", Macmillan, New York, 1973.

Crile George, "*Charlie Wilson's War. The Extraordinary Story of the Largest Covert Operation in History*", Atlantic Monthly Press, N.Y., 2003.

Gaddis John Lewis, "*We Now Know: Rethinking Cold War History*", Clarendon Press, Oxford, 1997.

Gelernter David, "*Americanism, the Fourth Great Western Religion*", Doubleday, New York, 2007.

Jervis Robert, "*Perception and Misperception in International Politics*", Princeton University Press, New Jersey, 1976.

Keohane & Nye, "*Power and interdependence*", Longman, New York, 2001.

Marx Karl, Engels Friedrich, "*Communist Manifesto*", Samuel Moore (μτφ.), Charles H.Kerr & Co., Chicago, 1946.

Mead Walter Russell, "*Special Providence*", Random House Inc., New York, 2001.

Morgenthau Hans, "*Politics Among Nations –The Struggle for Power and Peace*", Mc Graw Hill, Boston Massachusetts, 1993.

Petersen Roger, "*Understanding Ethnic Violence: Fear, hatred and Resentment in 20th century Eastern Europe*", Cambridge Univ. Press, 2002, Ch.2-4.

Schelling Thomas, "*Arms and Influence*", Yale University Press, New Haven and London, 1966.

Stoessinger John, "*The Might of Nations; World Politics in Our Times*", Random House, New York, 1965.

Stoessinger John, "*Why Nations Go to War*", St. Martin's Press, N.Y., 1998.

Suganami Hidemi, "*On the Causes of War*", Oxford University Press, N.Y., 1996.

Zelikow Philip, Condoleezza Rice, “*Germany Unified and Europe Transformed*”, Harvard University Press, 1998.

Ελληνική

Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, «*Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*», Ποιότητα, Αθήνα, 2000.

Δημητράκου Δημητρίου, «*Νέον Ορθογραφικόν και Ερμηνευτικόν Λεξικόν*», Χρ. Γιοβάνης, Αθήνα, 1970.

Θεοδωρόπουλος Βύρων, «*Το Παράλογο στις Διεθνείς Σχέσεις*», Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2000.

Θουκυδίδου Ιστορία, τόμοι Ι κ' ΙΙ, [μτφρ. Άγγελου Βλάχου], Ιριδανός, Αθήνα, 1992.

«*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1972, τόμος Γ1 (κλασσικός ελληνισμός).

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «*Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*», Ποιότητα, Αθήνα, 2008.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, «*Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης 750 – 192 π.Χ.*», Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Μπαμπινιώτη Γεωργίου, «*Ετυμολογικό Λεξικό*», Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2010.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «*Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945 – 2002*», Ποιότητα, Αθήνα, 2003.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «*Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνες*», Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, «*Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*», Ποιότητα, Αθήνα, 2009.

Πλατιάς Αθανάσιος, «*Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*», Εστία, Αθήνα, 2010.

Πλουτάρχου Ηθικά, «*Πολιτικά Παραγγέλματα*», Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, Ηθικά 1, μτφ. Θ. Στ. Τζαννετάτου, Πάπυρος, Μαρούσι, 1975.

Σέργης Παναγιώτης, «*Εξωθεσμικές Παρεμβάσεις στη Διαδικασία Λήψης Αποφάσεων επί Ζητημάτων Εθνικής Ασφάλειας στις ΗΠΑ μετά τον Β΄ Π.Π.. Είναι*

δυνατός ο Αντικειμενικός Προσδιορισμός του Εθνικού Συμφέροντος;», διπλωματική εργασία μεταπτυχιακού φοιτητή του Παντείου πανεπιστημίου, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

library.panteion.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/889/1/404_sergis.pdf.

Ξένη Μεταφρασμένη στην Ελληνική

Bacevich Andrew, «Αμερικανική Αυτοκρατορία», Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2008.

Braudel Fernand, «Γραμματική των Πολιτισμών», Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2005.

Fulbright J.W., «Η Αλαζονεία της Δυνάμεως», Παπαζήσης, Αθήνα, 1970.

Géré François, «Γιατί οι Πόλεμοι;», Παπαζήσης, Αθήνα, 2005.

Gilpin Robert, «Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική», Ποιότητα, Αθήνα, 2007.

Hoffmann Stanley, «Χάος και Βία», Παπαζήσης, Αθήνα, 2011.

Kennedy Paul, «Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων», Αξιωτέλης, Αθήνα, 1990.

Kissinger Henry, «ΗΠΑ, Αυτοκρατορία ή Ηγετική Δύναμη;», Λιβάνης, Αθήνα, 2002.

Lenin Vladimir Ilyich, «Ο Ιμπεριαλισμός», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2009.

Lorenz Konrad, «Επιθετικότητα», εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα, 1978.

Mearsheimer John, «Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων», Ποιότητα, Αθήνα, 2009.

Mearsheimer John και **Walt Stephen**, «Το Ισραηλινό Λόμπι και η Πολιτική των ΗΠΑ», Θύραθεν, Αθήνα, 2006.

Stiglitz Joseph, «Ο θρίαμβος της Απληστίας», Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2011.

Sun Zu, «Η τέχνη του πολέμου», Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1995.

Waltz Kenneth, «Θεωρία διεθνούς πολιτικής», Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Waltz Kenneth, «Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος», Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Άρθρα

Allison Graham, “*Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis*”, The American Political Science Review, 63 (3), Sep. 1969, p.p. 689 – 718.

Doyle, Michael W., ‘*Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs*’, Philosophy and Public Affairs, I and II (12) (1983): 205–235, 323–353.

Doyle, Michael W., ‘*Liberalism and World Politics*’, The American Political Science Review 80 (4) (Dec. 1986): 1151–1169.

Dunn David Hastings, “*Assessing the Debate, Assessing the Damage: Transatlantic Relations after Bush*”, BJPIR: 2009 VOL 11, 4-24.

Ευρυβιάδης Μάριος, «*Η Διαχρονική Συνέχεια της Αμερικανικής Μακροστρατηγικής*», Γεωστρατηγική τεύχ.15–16, Σεπτ.2008 – Απρ.2009, p.p. 7-22.

Ευρυβιάδης Μάριος, «*Οι Νεοσυντηρητικοί των ΗΠΑ και ο Πόλεμος στο Ιράκ*», Γεωστρατηγική τεύχ.4, Ιαν.–Απρ.2004, p.p. 75-87.

Flynn Gregory, Farrell Henry, ‘*Piecing Together the Democratic Peace: The CSCE, Norms, and the "Construction" of Security in Post-Cold War Europe*’, International Organization, Vol. 53, No. 3 (Summer, 1999), p.p. 505-535.

Gaddis John Lewis, “*International Relations Theory and the End of the Cold War*”, International Security, Vol. 17, No.3 (Winter 1992/93), p.p. 5-58.

Holsti Ole, “*The belief system and national images: a case study*”, Journal of Conflict Resolution, Sept. 1962, Vol. 6, no. 3, p.p. 244–52.

Holsti Ole, “*Theories of International Relations*”, Diplomatic History, vol. 13, issue 1, Jan. 1989, p.p. 15–44.

Judis John, “*The Chosen Nation: The Influence of Religion on U.S. Foreign Policy*”, Policy Brief, vol. 37, March 2005, 1-7.

Keohane, “*The Demand for International Regimes*”, International Organization, March 1982, Vol.36: p.p. 325-355.

Keohane & Martin, “*The promise of Institutional theory*”, International Security, 20 (1): p.p. 39-51.

Lake D. and Rotchild D., “*Containing Fear. The Origins and Management of Ethnic Conflict*”, International Security, Vol. 21 no.2, 1996.

Mearsheimer John, “*We will Soon Miss the Cold War*”, The Atlantic Monthly, August 1990, 35-50.

Ruggie John Gerard, “*International Regimes, Transactions and Change*”, International Organization, Vol. 36, issue 2, Spring 1982, p.p. 379-415.

Snyder Jack, “*Civil – Military Relations and the Cult of the Offensive*”, International Security, Vol.9, No.1, Summer 1984, p.p. 108–146.

Spalding Elizabeth Edwards, “*True Believers*”, Wilson Quarterly, Spring 2006.

Talbot Brent J., “*The Transatlantic Gap over Iraq*”, European Security, 17:1, 61-84.

Time, August 20, 1990.

Walt Stephen, “*Alliance Formation and the Balance of World Power*”, International Security, Vol.9, no.4, Spring 1985, 3-43.

Williams M.J., “*The coming revolution in foreign affairs: rethinking American national security*”, International Affairs, 84:6 (2008) 1109-1129.

Wilson James, “*American Exceptionalism*”, the American Spectator, Sept. 2006.

Διαδικτυακές Πηγές

<http://www1.umn.edu/humanrts/osce/basics/finact75.htm>.

<http://www.bartleby.com/124/pres56.html>.

<http://www.bear-left.com/archive/2002/0926oped.html>, επίσημη καταχώρηση 33 αμερικανών διεθνολόγων στους New York Times της 26-9-02.

<http://www.gwu / □ nsarchiv/coldwar/documents/ episode-1/kennan.htm>.

<http://www.hsdl.org/?view&did=459079>.